

2014

Woordenschatonderwijs en muziek

Hoe kun je muziek- en woordenschat -
onderwijs combineren?

Karin Leijssenaar (21032807)
Stenden Hogeschool Meppel
juli 2014

2014

Naam:	Karin Leijssenaar
Studentnummer:	2132807
Stageschool:	OBS de Onze
Stagegroep:	1 en 2
Begeleidende docenten:	Patruschka Johan David
Titel:	Woordenschatonderwijs en muziek Hoe kun je muziek- en woordenschatonderwijs combineren?
School:	Stenden Hogeschool Meppel
Datum:	juli 2014

Inhoudsopgave

Inhoud

Inhoudsopgave.....	3
Hoofdstuk 1.....	6
Hoofdstuk 2.....	7
2.1 Waarom woordenschatonderwijs?.....	7
2.2 Visies en woordenschatdidactiek	8
2.3 Hoe ziet muziekonderwijs er in de onderbouw uit?.....	13
2.4 Positieve bijeffecten van muziek	17
2.5 Muziek en woordenschat.....	18
Hoofdstuk 3.....	22
3.1 Onderzoeksvragen	22
3.2 Onderzoeksaanpak.....	23
Hoofdstuk 4.....	29
4.1 Proces van dataverzameling en –verwerking	29
4.1 Antwoord op de deelvragen	30
4.2 Reflectie hypothese	43
Hoofdstuk 5.....	44
5.1 Conclusie	44
5.2 Aanbevelingen	46
5.3 Vragen en discussiepunten	47
Samenvatting	48
logboek.....	49

Inleiding

Dit onderzoek gaat over hoe muziek een bijdrage kan leveren aan het woordenschatonderwijs. In groep 1 en 2 op OBS de Onze wordt veel gewerkt aan het vergroten van de woordenschat. De woordenschatwoorden worden door de leerkracht geselecteerd. Er wordt gekeken welke moeilijke woorden in het prentenboek dat centraal staat voorkomen en er worden woorden bedacht die bij het thema passen. Een deel van deze woorden komen in de woordmuur en de woorden uit het prentenboek komen in de 'moeilijke woordenpot'. Het komt vaak voor dat de kinderen aan het einde van het thema de woorden alleen maar passief kennen en niet actief. Er kan helaas niet meer tijd aan besteed worden, omdat het programma al zo vol zit! Door het lezen van de onderstaande tekst werd mij duidelijk dat je het woordenschatonderwijs kunt combineren met andere vakken.

“Meer woordenschatonderwijs lijkt een knelpunt. Het onderwijsprogramma is immers overvol? Het blijkt dat woordenschatonderwijs enorm geïntensiveerd kan worden, als leerkrachten het woordenschatonderwijs systematisch inbedden in alle onderwijsactiviteiten. Woordenschatuitbreiding integreren in alle vakken maakt dat er niet veel extra tijd geïnvesteerd hoeft te worden: soms leidt dit zelfs tot tijdsbesparing.” (Verhallen, 2009: p. 4)

Dit gaf mij de motivatie om een manier te vinden om woordenschatonderwijs te combineren met een ander vak. Na het lezen van een artikel van Mieras (sd.) was het voor mij duidelijk welk ander vak dat zou worden namelijk: muziek. Hij geeft aan dat muziekonderwijs steeds meer terrein verliest door de cognitieve vakken die de nadruk krijgen in het onderwijs. Volgens Kraus et al. (2010) ontkomen we er niet aan om alle kinderen een gelijke kans te geven om met muziek hun luistervaardigheid te ontwikkelen, omdat we nu meer weten over de positieve effecten van muzikale training. Kinderen die beter luisteren presteren namelijk beter op school. Dat blijkt uit een onderzoek dat werd gedaan door Shield et al. (2003). 140 klaslokalen van basisscholen in Londen deden hieraan mee. Het gemiddelde geluidsniveau werd vergeleken met de prestaties van de leerlingen. Hoe meer decibel, hoe minder de leerlingen opstaken. Een ander onderzoek (Lee et al., 2009) bevestigt dat de leerlingen met een muzikale training beter in staat zijn om te luisteren dan anderen. Ze worden minder gestoord door het achtergrondgedruis. Muzikale oefening draagt dus bij aan het vermogen van de hersenstam om de verborgen boodschap van muziek en gesproken taal te decoderen. Volgens de literatuur leidt de combinatie woordenschat en muziek dus tot tijdsbesparing en betere leerprestaties. De kans dat de woorden actief worden aangeleerd lijkt hierdoor groter te worden.

De meervoudige intelligenties van Gardner (2002) is een theorie die hij heeft ontwikkeld om vast te stellen welke intelligenties er zijn. Er zijn zeven intelligenties waaronder de muzikale intelligentie. Gardner geeft aan dat we in onze westerse cultuur de nadruk leggen op de verbale en logisch-mathematische intelligentie. Het is de vraag of we de totale mens daarmee recht doen.

De volgende probleemstelling is geformuleerd:

Ik onderzoek hoe ik het woordenschatonderwijs in groep 1 en 2 van OBS de Onze kan combineren met het vak muziek, omdat ik wil weten of deze combinatie tijd oplevert en de leerresultaten van de kinderen verbeterd worden door de geselecteerde woorden actief te beheersen aan het einde van het thema. Uiteindelijk wil ik als onderbouwleerkracht de combinatie muziek en woordenschatonderwijs beter inzetten.

Na het formuleren van de probleemstelling, werd de volgende hoofdvraag opgesteld: Op welke wijze kan het woordenschatonderwijs (in groep 1 en 2 op OBS de Onze) met het vak muziek worden gecombineerd, zodat dit tot tijdsbesparing leidt en de leerresultaten van de kinderen verbeterd worden (de kinderen kennen aan het einde van het thema de geselecteerde woorden actief)?

Deze hoofdvraag is niet in een keer te beantwoorden. Daarom zijn de volgende deelvragen opgesteld:

1. Welke werkwijze van woordenschat- en muziekonderwijs is op dit moment gebruikelijk in groep 1 en 2 van OBS de Onze?
2. Wat wordt in de literatuur verstaan onder effectieve woordenschatdidactiek?
3. Welke mogelijkheden biedt muziek om de geselecteerde woordenschatwoorden over een bepaald onderwerp aan te bieden?
4. Welke tijdsbesparing en verbeterde leerresultaten levert de combinatie muziek en woordenschat op?

Voor de school is dit onderzoek interessant, omdat de concentratie en luistervaardigheid van de kinderen door muzikale training wordt verbeterd. Hierdoor kunnen de kinderen de verborgen boodschap van muziek en de gesproken taal beter decoderen. De woordenschatwoorden worden sneller actief beheerst en de kans op schoolsucces wordt vergroot.

Hoofdstuk 1

1.1 Probleemanalyse

In groep 1 en 2 op OBS de Onze wordt vaak gewerkt aan het vergroten van de woordenschat. Middels de woordmuur wordt bij elk thema nieuwe woorden aangeboden door gebruik te maken van de viertakt van Verhallen & Verhallen (1994). Ook de moeilijke woorden/begrippen uit het prentenboek dat centraal staat worden in de 'moeilijke woordenpot' gestopt. Het komt vaak voor dat de kinderen aan het einde van het thema de woorden alleen maar passief kennen en niet actief. Het is belangrijk om een grote woordenschat te hebben voor het verdere schoolsucces van het kind. Dat werd mij duidelijk door de onderstaande tekst.

“Zonder woordkennis is geen gesprek mogelijk, geen tekst leesbaar. Hoe meer woorden je kent, des te beter je je kunt verstaan met de mensen in je omgeving. In de eerste instantie is dat de directe thuissituatie en gebruik je woorden die daar nodig zijn. Afhankelijk van de ervaringen die kinderen opdoen, zullen ze gaandeweg ook woorden die verwijzen naar dingen buiten het dagelijkse leven gaan begrijpen en gebruiken. Op school gebruiken kinderen ook omgangstaal, maar hun woordkennis moet op school veel uitgebreider zijn dan voor de dagelijkse gesprekken noodzakelijk is. Schoolsucces is in belangrijke mate afhankelijk van de grootte en de kwaliteit van de woordenschat.”
(Paus, 2010, p. 151)

Voor de leerkrachten van groep 1 en 2 van OBS de Onze is deze passieve woordenschat frustrerend. Er wordt immers veel tijd en energie gestoken in het aanbieden van woorden. Helaas zonder het gewenste resultaat, namelijk dat de kinderen de woorden actief kennen. Het is ook niet mogelijk om er nog meer tijd in te steken, omdat het programma al zo vol zit volgens de leerkrachten! Woordenschatonderwijs combineren met een ander vak dat de leerprestaties van de leerlingen verbetert zou een oplossing kunnen zijn. Muziek lijkt de ideale combinatie omdat de luistervaardigheid van de leerlingen hierdoor wordt verbeterd volgens Kraus et al. (2010). Leerlingen met een betere luistervaardigheid presteren beter op school en hebben minder last van het achtergrondgedruis en dit draagt bij aan het vermogen van de hersenstam om de verborgen boodschap van muziek en gesproken taal te decoderen. Ook blijkt volgens Gardner (2002) dat kinderen beschikken over meervoudige intelligenties. Ze zijn niet alleen talig intelligent. Ze kunnen ook muzikaal intelligent zijn. Door muziek en woordenschat te combineren kun je nog meer leerlingen bereiken.

Door het bovenstaande wordt duidelijk dat je woordenschat kunt combineren met een ander vak en dat het uiteindelijk tot tijdsbesparing en verbeterde leerprestaties leidt. Het boek Muziek Meester (Van der Lei, Haverkort, Noordam, 2010) geeft aan dat je muziek goed kunt inzetten voor de taalontwikkeling. Ook de combinatie muziek en de viertakt wordt hierin beschreven. Om deze reden is het interessant om muziek en woordenschatontwikkeling met elkaar combineren.

Hoofdstuk 2

Nu de motivatie van het onderzoek duidelijk is, wordt bekeken wat de literatuur zegt over de combinatie muziek en woordenschat. Eerst wordt bekeken waarom woordenschatonderwijs zo belangrijk is. De verschillende visies van deskundigen worden bekeken. Vervolgens wordt omschreven wat muziekonderwijs inhoudt en welke theorieën er zijn om muziek te combineren met woordenschatonderwijs.

2.1 Waarom woordenschatonderwijs?

In deze paragraaf wordt duidelijk gemaakt waarom goed woordenschatonderwijs belangrijk is. Er wordt onder andere duidelijk dat de kinderen teksten en verhalen beter begrijpen wanneer ze de woorden kennen. Als dit niet het geval blijkt te zijn, haken ze snel af en komen ze in een neerwaartse spiraal.

Onderstaande tekst maakt duidelijk hoe kinderen zich kunnen voelen wanneer zij teksten lezen of luisteren met moeilijke woorden erin (Verhallen, 2009, p. 4).

Er zijn diverse predicties af te leiden uit de deficiethypothese. Een daarvan is dat er vooral in het cognitief academisch domein linguïstische deficiënties optreden. De semantische ontwikkeling blijft achter en kinderen beschikken over minder linguïstische competenties. Variantieanalyse heeft uitgewezen dat het opzetten van lexicale representaties bij diverse lexicale items bemoeilijkt wordt. Dat heeft verregaande implicaties voor de ontwikkeling van het fonemisch bewustzijn. Empirisch onderzoek laat sterke correlaties zien binnen de diverse deelgebieden van het linguïstisch domein.

Wanneer er meer dan 1% moeilijke (kern)woorden in de tekst staan, is de tekst niet meer te begrijpen voor de lezer. Om deze reden is het belangrijk om de moeilijke woorden in de tekst nader toe te lichten (Robbe, 1998).

Geen kind komt met hetzelfde taalniveau op school. Vooral op het gebied van woordenschat zie je de grootste verschillen. De één komt met een grote woordenschat op school en de ander met een minder grote woordenschat. Dat komt vooral door de thuissituatie. Buitenlandse kinderen die thuis alleen de moedertaal spreken en geen Nederlands, komen automatisch al op school met een grote achterstand. Hetzelfde geldt voor kinderen die uit gezinnen komen waar niet veel wordt gepraat. Dit is een gemiste kans, omdat het werken aan woordenschat automatisch het werken aan schoolsucces betekent. Als kinderen de woorden niet begrijpen heeft dat namelijk een negatief effect op de leerprestaties. Doordat ze de woorden niet begrijpen, kunnen ze de lesinhouden niet voldoende opnemen. Ook leren ze op deze manier niet voldoende nieuwe woorden of begrippen erbij. Wanneer er niet wordt ingegrepen, ontstaat er een neerwaartse spiraal (Verhallen en van den Nult, 2002). Hierdoor wordt de achterstanden geleidelijk aan groter worden. Door in te zetten op verbetering van woordenschatonderwijs doorbreek je de neerwaartse spiraal. De kinderen gaan de woorden snappen en dat heeft juist een positief effect op hun leerprestaties omdat ze de

lesinhouden begrijpen die je wilt overdragen en daardoor meer nieuwe kennis, woorden en begrippen bijleren.

Onderzoek van Anderson & Nagy (1993) laat ons zien dat de aanwezige woordenschat een belangrijke factor is voor begrijpend lezen. Niet alleen de woordenschat, maar ook het vlot kunnen lezen. Vlot leren lezen is minder moeilijk om aan te leren dan het vergroten van de woordenschat. Eén van de meest consistente bevindingen die uit woordenschatonderzoek naar voren komt, is dat een beperkte woordenschat bijna altijd leidt tot slechte schoolresultaten. Draper & Moeller (1971) schreven het volgende over woordenschatonderwijs: *“We denken met woorden; dus om denken te verbeteren, moet je woorden onderwijzen”*. Het leren van woorden is ook belangrijk om de lessen op school te volgen. Bijna alle leerstof is verpakt in woorden. Helaas hebben veel kinderen een te kleine woordenschat om optimaal van het onderwijs te genieten. Dat een grote woordenschat belangrijk is voor het latere begrijpend lezen en het verbeteren van de schoolprestaties lijkt nu wel duidelijk, maar dat je in groep 1 en 2 al effectief bezig moet met woordenschatonderwijs is nog niet voor iedereen even duidelijk. Volgens Snow (sd.) betekent een kleine woordenschat vaak dat er een taalachterstand is. Snow volgde 80 peuters van 3. Ze zijn gevolgd tot hun achttiende. De gesprekken tijdens het eten werden opgenomen. Het bleek dat wanneer de ouders dingen gingen uitleggen en discussies aangingen, de kinderen een betere woordenschat hadden. Volgens Snow moet de woordenschatontwikkeling tot de dagelijkse routine horen. Dit is dan weer in tegenspraak met wat Biermiller (2003, zoals beschreven in Vernooij, 2007) zegt. Hij heeft geconstateerd dat kinderen vanaf groep 3 pas in een normaal tempo woorden kunnen verwerven en dat het goed is om juist na het leren lezen extra aandacht te besteden aan de woordenschat.

2.2 Visies en woordenschatdidactiek

In de vorige paragraaf is duidelijk geworden dat goed woordenschatonderwijs belangrijk is. Het werken aan woordenschatonderwijs is het werken aan schoolsucces. Als de kinderen de woorden niet begrijpen heeft dat een negatief effect op hun leerprestaties. Hoe dit moet worden vormgegeven is nog niet erg duidelijk. We spreken nog niet zo lang over woordenschatdidactiek. Dat er nu veel meer aandacht aan dit aspect wordt besteed komt omdat er nu een groot verschil is tussen de woordenschat van de moedertaalsprekers en anderstalige kinderen. De consequenties van een geringe woordkennis zijn om deze reden aan het licht gekomen. Deze paragraaf begint met een korte uitleg hoe ons brein werkt wanneer we woorden leren en vervolgens enkele visies over de invulling van het woordenschatonderwijs.

Voor het leren van nieuwe woorden gebruik je je mentale lexicon. Woorden worden niet als losse elementen in het geheugen opgeslagen, maar in netwerken die op een of andere manier bij elkaar passen. Je kan je woordenschat verbreden (steeds meer woorden worden toegevoegd) en verdiepen (steeds meer betekenisverbindingen ontstaan) (Paus, 2010). Het werkgeheugen is maar beperkt (ongeveer dertig seconden). Dat betekent dat de koppeling tussen de waarneming en het langetermijngeheugen snel moet plaatsvinden. Voorwaarde is dat het langetermijngeheugen goed gevuld is met een uitgebreide woordenschat. Deze woordenschat moet vaak worden geactiveerd en technische processen zoals het koppelen van tekens en klanken moeten veel worden geoefend. Om deze reden is het belangrijk dat deze technische processen goed worden aangeleerd, zodat hier

minder tijd aan verloren gaat. Dertig seconden zijn immers zo voorbij (Beernink e.a., 2006 zoals beschreven in Paus, 2010). Verder blijkt het dat onze hersenen voornamelijk visueel zijn ingesteld. Het visuele beeld pikken we veel sneller op dan de verbale opdracht. Denk bijvoorbeeld niet aan de grote roze olifant. Het gekke is dat we meteen een grote roze olifant voor ons zien. Het visuele beeld is dus sterker dan de verbale opdracht die ons vertelt om het niet te zien.

De visie van het traditionele woordenschatonderwijs is dat de kinderen veel deelvaardigheidsoefeningen voorgeschoteld krijgen waar een bepaald aspect van woorden aan de orde komt. Je leert geen woorden in een context, maar je kijkt bijvoorbeeld hoe je woorden kan maken uit twee delen (bak-plaat, zand-plaat). Aanhangers van deze visie vinden vaak dat het doelbewust aanleren van nieuwe woorden een verspilling van tijd is. Er zijn immers veel te veel woorden die geleerd moeten worden en daarom is het niet mogelijk om al die woorden tijdens de lessen aan te bieden (Paus, 2010). Het ontleden van woordenschatwoorden wordt niet meer zoveel om deze manier gedaan. Toch bieden leerkrachten, volgens Verhallen en Verhallen (1994), vaak woorden aan die helemaal niets met elkaar te maken hebben. De woorden worden als het ware op een ongeordende berg gegooid. Zoals we net gelezen hebben werkt ons mentale lexicon niet zo, woorden moeten iets met elkaar te maken hebben wil je het kunnen onthouden. Dit had de pedagoog Comenius zo'n 400 jaar geleden al door. Hij publiceerde een woordleermethode. Comenius vond dat jonge kinderen wijzer moesten worden en de leerkracht moest de kinderen als het ware meenemen op verkenningstocht door de wereld. Door alles te benoemen zorgt hij ervoor dat woorden leren en kennisverwerving direct met elkaar verbonden is. Hij zorgde ervoor dat;

- de kinderen de woorden leerden. Hij ging er niet van uit dat de kinderen de woorden al kennen;
- de woorden in een zinvolle context werden aangeboden;
- de woorden op een speelse en vermakelijke wijze (voor die tijd) werden aangeboden.

Dat kinderen niet gebaat zijn bij het aanleren van losse woorden, lijkt nu duidelijk. Woorden die leerkrachten geselecteerd hebben om te behandelen in hun woordenschatonderwijs, zouden altijd in kleine groepjes van drie tot vijf woorden aangeboden moeten worden. Dit komt overeen met de theorie dat woorden in het geheugen worden opgeslagen als een netwerk en niet als een lijst losse betekenissen. De viertakt (Van den Nulft & Verhallen, 1999) is een didactisch model dat hier rekening mee houdt. De viertakt bestaat uit vier fasen: voorbereiden, semantiseren, consolideren en controleren.

1. Voorbereiden

Het is de bedoeling dat je een beginsituatie creëert. De context moet kloppen, de voorkennis moet worden geactiveerd en de kinderen moeten betrokken zijn.

2. Semantiseren

Het verduidelijken van voldoende relevante betekenisaspecten. Woorden op verschillende manieren aanbieden en een betekenisvolle context. Dit kan door gebruik te maken van de 'drie uitjes': uitbeelden, uitleggen, uitbreiden. Er kan ook een vierde uitje aan toegevoegd worden: uitproberen. Het is belangrijk om te weten dat er bij de vertaling informatie verloren gaat. Een woordbetekenis kan nooit in één keer helemaal worden overgedragen.

3. Consolideren

Als het goed is zijn de woorden begrepen. Deze fase zorgt ervoor dat de woorden worden onthouden. De nieuwe woorden worden telkens in een andere context geoefend. Vaak wordt dit deel in de praktijk overgeslagen, maar dat is eigenlijk verspilling van de kostbare onderwijstijd. Een woord dat slechts één keer behandeld is, wordt zo weer vergeten. Een woord moet gemiddeld zeven keer aan bod zijn gekomen, wil het goed in het geheugen zijn opgeslagen.

4. Controleren

In deze fase wordt gecontroleerd of de leerdoelen zijn bereikt. Vaak valt het controleren samen met het consolideren. Tijdens de consolidatie-oefeningen wordt gecheckt of de kinderen ze voldoende beheersen. De doorlooptijd van fase 3 en 4 samen is minstens een week. Ook moet er op een langere termijn worden gecontroleerd wat er aan kennis is blijven hangen.

Bij de kleuters vinden voorbereiden en semantiseren vaak gelijktijdig plaats. De leerkracht biedt nieuwe woorden aan het begin van een thema aan in een betekenisvolle context. Het is belangrijk om vaak de woorden (passief) te oefenen (consolideren), zodat ze de woorden goed onder de knie krijgen. Het blijkt dat leerkrachten dit te weinig doen. Het is belangrijk om steeds opnieuw na te gaan voor welk onderdeel van de viertakt bepaalde methodieken, oefeningen of hulpmiddelen worden ingezet. Sommige methoden zijn voor het ene meer geschikt dan voor het andere.

Hieruit blijkt dus dat je de woorden in een context moet aanbieden. Dit wordt al gedaan in de kleuterklassen, omdat je dan werkt met thema's. Van traditioneel woordenschatonderwijs is in de kleuterklassen weinig sprake. Muziek geeft de kans om woorden aan te bieden die iets met elkaar te maken hebben. Vaak is er één onderwerp en rond dit onderwerp kunnen gerelateerde woorden worden aangeboden. Volgens Verhallen en Verhallen (1994) zijn er drie aanknopingspunten om nieuwe woorden aan te leren:

1. Kinderen beschikken over een geweldig woordleermechanisme. Kinderen kunnen op twee manieren woorden aanleren: intentioneel (een woord aanleren) of incidenteel (het kind pikt woorden ongemerkt op).
2. Bij woordenschat is er niet een leerlijn die precies gevolgd kan worden. Woorden hoeven niet (persé) in een bepaalde volgorde te worden aangeboden. Soms is het wel handig om dit te doen. Je moet bijvoorbeeld weten wat hagel, regen en sneeuw betekenen om het woord neerslag te leren kennen. Verder is het goed om bestaande woordenlijsten te gebruiken waar de basis woordenschatwoorden op staan. Er bestaan verschillende lijsten die veel op elkaar lijken. Dit betekent dat we er in het algemeen over eens zijn welke woorden belangrijk zijn. Enkele voorbeelden zijn: duizend-en-één woorden (Bacchini et al. 2005) en de BAK-lijst (Mulder et al. 2009). De laatste (Basiswoordenschat Amsterdamse Kleuters) is de meest recente. Dit zijn woorden die de kleuters moeten weten voor ze in groep 3 komen.
3. In het onderwijs zijn het de leerkrachten die het verschil maken. Leerkrachten blijken in staat, om na een gerichte training, routines te ontwikkelen om efficiënt aan de slag te kunnen gaan.

Kinderen die de basisschool binnenkomen, beschikken gemiddeld over zo'n drie- tot vierduizend woorden. Daar is heel wat aan vooraf gegaan. Baby's, dreumesen en peuters zijn namelijk elke dag bezig met het leren van nieuwe woorden. Volgens Aitchison (2002, zoals beschreven in Duering, Van der Linden, Schuurs, Strating, 2011) gebeurt dat via labelen, categoriseren en netwerkopbouw. Deze didactiek zien we terug in de basisschool. We verwoorden wat we zien (labelen), we laten ze ontdekken dat ze voor de eettafel thuis en de tafel op school hetzelfde woord kunnen gebruiken (categoriseren). Ook leren we ze dat een mes en een vork iets met elkaar te maken hebben, namelijk het verzamelwoord bestek (netwerkopbouw). Hieronder een zestal vertalingen van de basisprincipes die volgens Kienstra (2003, zoals beschreven in Duering, Van der Linden, Schuurs, Strating, 2011) in het woordenschatonderwijs terug moeten komen.

1. Maak van je lokaal een rijke leeromgeving

De rijke leeromgeving moet zichtbaar zijn voor de kinderen, aansluiten bij wat de kinderen bezighoudt en ze uitdaagt om te leren in functionele, betekenisvolle contexten. Woordleermomenten kunnen zich ook spontaan voordoen.

2. Wees consequent in het herhaald aanbieden van woorden in verschillende contexten

Een nieuw woord moet minstens zeven keer planmatig, bewust in verschillende contexten worden aangeleerd.

3. Benoem verschillende aspecten van een nieuw woord

Woorden moeten in verschillende aspecten worden benoemd. Denk hierbij aan aspecten van de vorm, betekenis en gebruik van het woord.

4. Bied woorden aan in een sociale, interactieve context

Alleen maar passief luisteren is niet krachtig. Daarom gaat de voorkeur uit naar coöperatieve werkvormen. Samen met de leerkracht en de andere kinderen in de groep goede (instructie) gesprekken voeren en zo kennis opbouwen is effectief.

5. Maak relaties tussen woorden zichtbaar

Kinderen krijgen een steuntje in de rug wanneer die woorden en hun verbanden met behulp van grafische modellen zichtbaar gemaakt worden (woordenwolk, woordentrap en de verzamelplaats).

6. Doe hardop denkend een aantal leerstrategieën voor

Naast het labelen en categoriseren zijn er andere strategieën die aangeleerd kunnen worden. Dit kan je doen door hardop denkend de strategie voor te doen.

De zestal vertalingen van Kienstra vatten het grootste deel van de verschillende visies van deskundigen hierboven samen. Toch is het goed om niet alleen stil te staan bij hoe woorden worden aangeleerd en welke visies er zijn over woordenschatonderwijs. Verschillende leerpsychologen waaronder Gardner en Gagné, hebben theorieën over hoe kinderen leren. De meervoudige intelligenties van Gardner, zie hieronder, laat ons zien dat we ons niet moeten beperken tot het talige aspect van leren. Niet ieder kind leert op deze manier.

Gardner (2002), een Amerikaanse leerpsycholoog, ontwikkelde een theorie van de meervoudige intelligentie (MI). Hij vindt dat we onze visie op het spectrum aan talenten moeten verbreden. We

zouden ons meer bezig moeten houden om de kinderen te helpen hun natuurlijke capaciteiten en gaven te ontdekken en ontwikkelen. Gardner begon met zeven intelligenties en heeft later een achtste toegevoegd. Hij sluit niet uit dat er meerdere intelligenties zijn. Hieronder de acht intelligenties:

- Talige intelligentie
- Logisch-mathematische intelligentie
- Vismeeelruimtelijke intelligentie
- Muzikaal-ritmische intelligentie
- Lichamelijk-kinesthetische intelligentie
- Interpersoonlijke intelligentie
- Intrapersoonlijke intelligentie
- Natuurgerichte intelligentie

Dit betekent dat wanneer je meerdere intelligenties inzet, je meer kinderen aanspreekt. Door woordenschat en muziek met elkaar te combineren bied je de talige intelligentie en muzikaal-ritmische intelligentie aan. Bij samenwerking heb je een derde intelligentie: interpersoonlijke intelligentie.

Volgens R.M. Gagné (sd., zoals beschreven in Meer dan Onderwijs, 2009) bestaat een leerproces uit verschillende fasen. Het belangrijkste is volgens Gagné de motivatie. Je hebt intrinsieke - en extrinsieke motivatie. Hij heeft het over de volgende fases:

- Opmerkzaamheidsfase: de leerling richt zich op wat hij wil leren.
- Opnamefase: het leerobject wordt zo benaderd dat het opgenomen kan worden.
- Geheugenfase: na de bewerking tijdens de vorige fase wordt het opgeslagen in het geheugen.
- Herinneringsfase: er wordt teruggezocht wat er geleerd is.
- Generalisatiefase: het geleerde wordt toegepast in andere situaties.
- Uitvoeringsfase: de leerling laat zien wat hij geleerd heeft.
- Terugkoppelingsfase: tijdens deze fase is feedback erg belangrijk.

Woorden moeten dus meerdere malen voorbij komen en toepasbaar zijn in verschillende situaties. Het herinneren en herhalen is ook belangrijk (zie ook de viertakt die eerder is genoemd). Ook weten we nu dat we ons niet alleen moeten beperken tot alleen het talige aspect van leren. Kinderen hebben blijkbaar meerdere intelligenties die aangesproken kunnen worden zoals bijvoorbeeld de interpersoonlijke intelligentie en de muzikaal-ritmische intelligentie.

2.3 Hoe ziet muziekonderwijs er in de onderbouw uit?

We weten nu waarom woordenschat belangrijk is en hoe je woordenschat kunt aanbieden in de klas. Omdat dit onderzoek gaat over de combinatie muziek en woordenschat wordt in deze paragraaf nader ingegaan op de invulling van muziek in de onderbouw. Er wordt duidelijk waar op moet worden gelet tijdens een muziekles in de onderbouw. Muziek in de onderbouw heeft net als muziek in de midden- en bovenbouw vijf domeinen, namelijk: zingen, luisteren, muziek maken, muziek noteren en bewegen. Het is wel zo dat muziek in de onderbouw anders is vormgegeven, omdat er veel vaardigheden worden aangeboden in de midden- bovenbouw die te lastig zijn voor de onderbouw. Ook zijn de behoeftes van jonge kinderen anders dan die van de oudere kinderen. Doordat jonge kinderen bewegelijk zijn, een rijk fantasielevens en korte spanningsboog hebben moet je rekening houden met de werkvormen die je gebruikt. Zorg voor afwisseling en laat ze leren met hun lichaam. Jonge kinderen hebben ook de drang om te experimenteren en de wereld om hen heen te ontdekken. Vertel dus niet meteen wat een voorwerp is, maar laat ze eerst experimenteren met het voorwerp. Verder leren jonge kinderen van elkaar. Ze imiteren niet alleen de leerkracht, maar ook de andere kinderen. Tot slot leren jonge kinderen door voortdurend te herhalen.

Muziek in de kleuterklassen wordt vaker gegeven dan muziek in de midden- en bovenbouw. Om hoeveel uur het gaat, is lastig om te bepalen. Muziek wordt namelijk verweven in het dagritme. Ter afwisseling van activiteiten worden vaak liedjes gezongen. Ook om afscheid te nemen, voorafgaand het fruit eten en om netjes in de rij te gaan staan. Natuurlijk worden er ook 'echte' muzieklessen gegeven die rekening houden met de onderstaande vijf domeinen (Van der Lei, 2004) die hieronder zijn te lezen. Omdat muziek begint met het KVB-model en vijf domeinen daar mee te maken hebben, wordt eerst het KVB-model uitgelegd.

In het KVB-model wordt de essentie van muziek gecombineerd met de ring van de vijf verschillende domeinen.

Muziek bestaat uit klank, vorm en betekenis.

Onder het begrip 'klank' vallen de volgende eigenschappen: toonduur, toonhoogte, sterkte en

klankkleur. Je kunt verschillende klanken pas benoemen wanneer je in staat bent de tegenstellingen erin te herkennen. Op de basisschool krijg je te maken met een aantal begrippen die over de klank van muziek gaan zoals: klankduur (maat, ritme, tempo en articulatie), klankhoogte (toonhoogteverschillen, samenklank en melodieën), klanksterkte en klankkleur (instrumenten en materialen, stem, ensembles en orkesten). De vorm van muziek wordt vooral bepaald door de volgende vormprincipes: herhaling (steeds hetzelfde), contrast (iets heel anders) en variatie (kleine aanpassing). Daarnaast ook begrippen die iets zeggen over de structurering van de muziek zoals: vormeenheden (motief, thema, muzikale zin), vormtechnieken (echo, imitatie, stapelen en ostinaat) en compositievormen (canon, rondo en variatievorm). Muziek doet iets met je. Het verandert je stemming, laat je dansen, lachen of huilen. Je hebt het dan over de betekenis van muziek. Muziek kan uitbeelden (geluiden en beweging, karakters, mensen, dieren, gebeurtenissen en verhalen, stemmingen, gevoelens en sfeer) en/of een eigen betekenis of gevoel opwekken.

De klank, vorm en betekenis vormen de basis van de muzikeducatie in alle vijf domeinen. De vijf domeinen zijn: zingen, luisteren, muziek maken, muziek lezen en noteren en bewegen. Hieronder wordt kort samengevat wat de vijf domeinen inhouden.

Zingen

Zingen met een groep is een centraal geleide activiteit. De leerkracht bepaalt het liedrepertoire, het startmoment, het tempo en de toonhoogte. De toonhoogte kun je laten overnemen door gebruik te maken van een instrument. Laat de leerlingen niet te laag zingen, maak gebruik van de kopstem. Door 'licht' zingen te stimuleren, speelse oefeningen te doen (liedjes neuriën, steeds iets hoger zingen). Het gaat erom het "oefenen" te vermijden, maar met tal van werkvormen die een beroep doen op de fantasie kan het 'juiste' zingen bevorderd worden. Kinderliedjes bevinden zich vaak tussen de 'c' (eengestreept octaaf) en 'd' (tweegestreept octaaf). Handige tips voor het overnemen van de toonhoogte:

- Speels het eerste motief of de eerste toon van het te zingen lied.
- Zing dit zelf na.
- Zorg met een attentiegebaar voor aandacht van de kinderen.
- Laat met een uitnodigend gebaar zien dat de kinderen de toon of motief mogen zingen.
- Maak een afslaggebaar.
- Zet met een handgebaar het lied in.

Een lied bied je niet zomaar aan. Je moet rekening houden met de inleiding (er een betekenisvolle context aan geven of attributen laten zien), het aanleren (doormiddel van voorzingen, meezingen of herhaling) en het uitbreiden (bewegingen toevoegen of materialen inzetten). Tijdens het zingen let de leerkracht op dat de kinderen niet op een te lage toonhoogte mee zingen (brommers). Ook moet je er op letten dat ze niet te monotoon zingen. Enkele oefeningen voor muzikale vorming en de gehoortraining van de kinderen zijn:

- richtingspelletjes met instrumenten;
- herkennen van geluiden, klankkleuren;
- met beweging reageren op klanktegenstellingen;
- klanknabootsing.

(Van der Lei, 2004)

Luisteren

Al vanaf de geboorte ervaren baby's verschillende klanken, stemmen en geluiden. Sommige geluiden zijn interessant en de andere iets minder. In een wereld vol klanken moeten kinderen in staat zijn hoofd- en bijzaken te onderscheiden. Volgens Kraus et al (2010) ontkomen we er niet aan om alle kinderen gelijke kansen te geven om met muziek hun luistervaardigheden te ontwikkelen. De luistervaardigheid kan namelijk worden ontwikkeld door muziek. Dit werd duidelijk door een onderzoek in 2003 van Shield en een onderzoek in 2009 van de Northwestern University in Amerika. Uit het onderzoek uit 2003 bleek dat de leerprestaties lager zijn wanneer er meer decibel aanwezig is. Het onderzoek uit 2009 laat zien dat de leerlingen die muzikaal zijn, beter in staat zijn om achtergrondruis te negeren en dus beter in staat waren om te luisteren naar de gegeven informatie.

Luisteren lijkt niet moeilijk, maar dat is het wel. Om te beginnen is luisteren een actieve bezigheid. Luisteren vergt stilte, concentratie en kennis van zaken. Probeer de muziekinstrumenten maar eens op te schrijven die je hoort tijdens het beluisteren van een klassiek fragment. Dat is niet mogelijk wanneer je niet weet welke muziekinstrumenten er zijn en hoe deze klinken. Dan nog kunnen verschillende muziekinstrumenten erg op elkaar lijken. Naast het letten op muziekinstrumenten zijn er een tal van mogelijkheden om naar te luisteren. Denk bijvoorbeeld aan de volgende tegenstellingen: hoog-laag, sterk-zacht, kort-lang, snel-langzaam. Ook het letten op motiefjes of grote verschillen (contrasten) in muziek of de betekenis van een fragment voor jou als luisteraar. Hoewel echt goed luisteren niet gemakkelijk is, kun je dit wel leren. Als leerkracht kun je bijvoorbeeld de leerlingen laten luisteren naar omgevingsgeluiden binnen een bepaald thema. Ook kun je de leerlingen zelf geluiden laten maken die horen bij een bepaald prentenboek. En niet te vergeten het luisteren naar klank en muzikale bouwstenen (klankkleur, klanksterkte, klankhoogte, tempo, ritme en melodie). Belangrijk om te verwoorden en concretiseren. Wanneer er wordt gekozen voor het luisteren naar fragmenten is het belangrijk om rekening te houden met de keuze van het fragment. Kies bijvoorbeeld niet te vaak voor populaire liedjes die de leerlingen buiten de school toch al beluisteren. Wanneer je hier wel voor kiest, zorg dan dat je werkt naar een muzikaal doel, zoals het analyseren van de tekst. Waar gaat de tekst bijvoorbeeld over? Kies wel korte en duidelijke luistervoorbeelden die mogelijkheden bieden tot een creatieve verwerking van één of meerdere muzikale parameters (sfeer, melodie, ritme, vorm, klankkleur). Zorg bij voorkeur voor instrumentale luistervoorbeelden (Van der Lei, 2004).

Dat luisteren lastig is, weten we nu. Hierboven hebben we al enkele voorbeelden over hoe het aan te leren is, maar hoe kunnen we het nog concreter maken? Hoe weten we bijvoorbeeld dat een leerling snapt dat het eerste fragment erg langzaam gaat en het tweede fragment snel? Daarvoor is het mogelijk om gebruik te maken van: taal, drama, beweging, musiceren en beeld. Hieronder wordt in het kort weergegeven wat er gedaan kan worden om te controleren of het wel echt begrepen wordt.

Taal

- Praten over beleving, sfeer en kenmerken van de muziek
- Vooraf gerichte vraag stellen over het te beluisteren muziekfragment

Drama

- Bepaalde tegenstellingen kunnen worden uitgebeeld door ze te dramatiseren
- Wissel af en toe eens de rollen

- Kleuters kunnen samen bewegen of in kleine groepjes. Laat de anderen zo nu en dan eens toeschouwer zijn.

Beweging

- Meebewegen met ritme, maat en muzikale tegenstellingen

Musiceren

- Meespelen met het ritme
- Meespelen op hetzelfde muziekinstrument
- Herkenbare melodie meezingen

Beeld

- Visualiseren in een musicogram
- Figuren uit het prentenboek linken aan een bepaald muziekfragment

Op verschillende manieren is het dus mogelijk om te controleren of de kinderen het wel echt begrepen hebben. Het is mogelijk om een prentenboek te gebruiken om bepaalde woorden naar voren te brengen. De gevoelens die bijvoorbeeld in een prentenboek naar voren komen, kun je de kinderen laten ervaren door muziekfragmenten te laten luisteren. Welk muziekfragment past bij welk gevoel?

(Ost, 2010)

Muziek maken

Muziek maken wordt hier breed opgevat. Natuurlijk kunnen kleuters experimenteren met ‘echte’ instrumenten op hun klankmogelijkheden. Naast het experimenteren met ‘echte’ instrumenten, kan er ook worden geëxperimenteerd met materialen zoals kranten, flesjes, stokken, enzovoort. De klankeigenschappen van deze diverse materialen worden zo verkend.

Muziek lezen en noteren

Er zijn verschillende manieren om muziek te noteren: grafisch (lijntjes, bolletjes, streepjes) en traditioneel (noten, notenbalken, sleutels, voortekens, enzovoort). Voor jonge kinderen is traditioneel notenschrift nog te moeilijk. Grafisch noteren is al wel mogelijk. De leerlingen kunnen klankeigenschappen als sterk-zacht, hoog-laag, snel-langzaam en klankkleuren tekenen. Hieronder enkele voorbeelden:

- Muziek vastleggen: tekens koppelen aan geluid (stipjes, streepjes).
- Notatie en spelen: hoge en lage klanken aangeven met gebaren.
- Notatie en luisteren: de kinderen wiegen mee of ze lopen snel-langzaam. Ook kun je luisteren naar de melodie, het karakter en het spel met hard en zacht.

Bewegen

Bewegen is nauw verbonden met zingen en luisteren. Met kleuters kun je bewegen op muziek door speelliederen (liedjes met bijbehorende bewegingsspel of dans) aan te bieden of door ze (vrij) te laten bewegen en dansen op muziek. Je kunt bewegen op de klank, vorm en betekenis. Met de klank bedoelen we bewegen op;

- de maat;
- het ritme (kort-lang, ritmische patronen);
- het tempo (snel-langzaam);
- de klankhoogte (hoog-laag, melodietjes);
- de sterkte (sterk dynamische verschillen);
- de muziek - geen muziek;

- de kleur (de stem, materialen/instrumenten).

Bewegen op de vorm van muziek kan door de vormprincipes (herhaling, contrast en variatie). Tot slot hebben we de betekenis van beweging. Muziek kan bijvoorbeeld de gelegenheid bieden om het uit te beelden. Denk dan aan geluiden en bewegingen uit de natuur, omgeving, mensen of sprookjesfiguren. Ook kan je stemmingen, gevoelens of sfeer uitdrukken doormiddel van beweging (Van der Lei, 2004).

2.4 Positieve bijeffecten van muziek

In de vorige paragraaf zijn we te weten gekomen wat muziek in de onderbouw inhoudt, maar waarom is muziek nou zo belangrijk? Daar komen we in deze paragraaf achter. Bastian (2002, gepubliceerd in Muziek leren, 2005) heeft een groot onderzoek gedaan in Duitsland naar het effect van muziek op basisscholen. Zeven Duitse basisscholen met in totaal 170 leerlingen werden zeven jaar gevolgd. Bastian en zijn team bestudeerden het verschil tussen muziekrijke en muziekarme scholen op een paar punten: de ontwikkeling van de intelligentie, de sociale competentie, het concentratievermogen, angst en emotionele stabiliteit, de muzikale creativiteit en de prestaties in de andere schoolvakken. Volgens Bastian heeft muziek verschillende positieve invloeden. Het zou volgens hem en andere auteurs de volgende zaken bevorderen:

- cognitieve vaardigheden: bijvoorbeeld abstract denken (logica, wiskunde), ruimtelijk denken, leesvaardigheid, geheugen, intelligentie in het algemeen (IQ-score);
- sociale vaardigheden: bijvoorbeeld sociabiliteit, invoelingsvermogen, vermogen tot samenwerking, sociale weerbaarheid;
- emotionele balans: bijvoorbeeld het terugdringen van angsten, emotionele stabiliteit, algemeen welbevinden;
- persoonlijkheid: bijvoorbeeld zelfbewustzijn, positief zelfbeeld;
- motivationele aspecten: bijvoorbeeld concentratie, zin om te leren, actieve houding op school;
- fysieke vermogens: bijvoorbeeld motoriek en ademhaling.

Hoewel Bastian erg overtuigd is van de opbrengsten van zijn onderzoek, zijn er vele anderen die niet erg overtuigd zijn. De titel van zijn onderzoek 'muziek maakt slim' is naar de mening van anderen wel erg kort door de bocht. Gezien de uitkomsten van zijn onderzoek kon hij beter concluderen dat muziek in een bepaalde fase van de jeugd een gematigd positieve invloed heeft op de ontwikkeling van de intelligentie.

Bastian (2002, gepubliceerd in Muziek leren, 2005) ziet muziek, ondanks de nadruk die in zijn publicaties ligt op het positieve effect dat muziek op andere domeinen heeft, ook als een vorm van levensvervulling en levensvreugde: *"de onschatbare waarde van muziek is dat ze met haar klanken de zintuigen prikkelt en daarmee de luisteraar de mogelijkheid geeft tot een vorm van levensvervulling te komen."*

In Amerika is onderzocht wat muziek doet met de ontwikkeling van de kinders hersenen. In 1993 kwamen onderzoekers (Rauscher & Shaw) tot de ontdekking dat de kinderen die luisteren naar Mozart hoger scoorden op een IQ-test dan de controlegroep. Het is nooit echt bewezen, maar het

werd aangetoond dat kinderen enige minuten (tien tot vijftien) beter blijven presenteren na het luisteren van de muziek. Dit wordt ook wel het Mozart-effect genoemd.

Muzikale ontwikkeling en taalontwikkeling hebben beide te maken met de communicatiebehoefte (Diekstra & Hogenes, 2008). Samen zingen is de meest voor de hand liggende activiteit. Het opbouwen van een muzikale gemeenschap is waarschijnlijk de basis voor muzikale ontwikkeling. Het zingen is in elk geval een activiteit waaraan kinderen kunnen en willen deelnemen, mits we ervoor zorgen dat de kinderen een band hebben met wat ze zingen.

Het onderstaande schema (Van Oers, 2004, gepubliceerd in Diekstra en Hogenes, 2008) geeft een meer gedetailleerd overzicht van mogelijke relaties tussen taalontwikkeling en muzikale ontwikkeling.

Moedertaal	Muzikale vorming	psychologische processen, o.a.
toegesproken worden	samen zingen, ritmiek/samen dansen, muzikale omgeving scheppen	aandacht richten op taal/geluid, ritme, klankanalyse, articulatie, pragmatiek
voorlezen	liedjes zingen; luisteren	systematisering; correctie, reflectie. Zowel met betrekking tot melodie als ritme; klankanalyse, synthese
zelf vertellen	zelf liedjes zingen/maken	thematiseren en reflectie
tekenen	tekenen/notatie	objectivering
lezen	muziekschrift	beschouwing

Hoewel dit schema er goed uitziet, vraagt het wel om een toelichting. Het is namelijk niet bedoeld als een poging om de muzikale ontwikkeling exact te kopiëren vanuit de taalontwikkeling. Waarschijnlijk kan dat ook niet. De onderscheiden aspecten/psychologische processen worden zeker niet in de tijd uitgespreid; op alle momenten is sprake van reflectie, objectivering, systematisering, etc. Zolang kinderen dat zelf nog niet doen, doet de volwassene het voor hen. Dat is kenmerkend voor de zone van de naaste ontwikkeling. De praktijk en ander onderzoek zouden moeten leren hoe vruchtbaar dit is.

2.5 Muziek en woordenschat

In de vorige paragrafen zijn we al meer te weten gekomen over waarom woordenschatonderwijs belangrijk is, welke visies er zijn over woordenschatonderwijs en wat muziekonderwijs in de onderbouw inhoudt. In deze paragraaf wordt ingegaan op hoe je muziek en woordenschat met

elkaar kunt verbinden. Er wordt niet altijd uitgegaan van de combinatie muziek en woordenschat, maar indirect is er wel een connectie.

Ieder leervak heeft zijn eigen begrippen. Bij de taaldidactiek spreken we van taalreceptie, taalproductie en taalreproductie. Bij muziek ben je bezig met het zingen van een lied (reproductie), zelf bedenken van een lied op een bekende melodie (productie), luisteren naar een nieuw lied (receptie) en het vormen van een mening over dit nieuwe lied (reflectie). Het handige van liedjes voor de taalontwikkeling is dat kinderen door het bij herhaling nazeggen en zingen van liedjes, ook zinspatronen en woorden leren kennen. In liedjes komen soms woorden voor die een opvallende rol hebben in een liedje. Voor het begrijpen van de tekst kun je er niet omheen. Dit wordt ook wel een 'pregnante' context genoemd (Van den Nulft & Verhallen, 2009). Het snelste kun je de onbekende woorden uitleggen door de betekenis zichtbaar te maken via beelden: afbeeldingen, voorwerpen en gebaren. Wanneer er teveel woorden in een liedje voorkomen die minder nuttig zijn of niet vaak worden gebruikt, kun je je afvragen of het liedje wel geschikt is. Je bent anders veel tijd kwijt met het uitleggen van de woorden en zo weinig tijd over blijft voor de muziekles.

Vaak wordt ervoor gekozen om een lied aan te bieden tijdens een thema. Het is dan niet de bedoeling dat je telkens weer een muziekles kiest waar de focus ligt op het zingen. Denk ook aan muziek maken, beluisteren, noteren en bewegen (Nieuwmeijer, 2008). Enkele voorbeelden zijn: kinderen zelf laten experimenteren met muziekinstrumenten en vervolgens geluiden maken die bij het verhaal past (muziek maken) en luisteren wel fragment het beste bij een deel uit het verhaal past (luisteren). Naast de vijf domeinen van muziek kun je ook muziek inzetten als thema in de klas. In de onderbouw wordt immers gewerkt met thema's. Het is mogelijk om verschillende hoeken maken. Enkele voorbeelden zijn: repetitieruimte, muziekwinkel, componistenkamer en leeshoek. Hier komen al een aantal moeilijke woordenschatwoorden voor. Verder is er een scala aan mogelijkheden van woordenschatwoorden dat je kunt aanbieden. Een mooi voorbeeld is dat de muziekinstrumenten die worden meegenomen kunnen worden benoemd (De Jong & Van der Heijden, 2005).

Naast de vijf domeinen en muziek als thema in de klas kunnen er ook andere verbanden worden gelegd tussen muziek en taal, namelijk: melodie, syntaxis/vorm, verwerkingsproces en kunstvorm. Hieronder wordt beschreven wat daarmee wordt bedoeld.

- Melodie: baby's zijn de eerste paar maanden bezig met het oefenen van de melodie en ritme van taal (Beyer, 1994). Daarna verwerken kinderen al zingend dingen die ze zien en meemaken. Het blijkt dat woorden op een muzikale manier beter blijven hangen. Dit kwam naar voren bij een Frans-Belgisch-Canadees onderzoeksteam. Zij kwamen erachter dat woorden beter onthouden worden wanneer er een melodie aan gekoppeld wordt. De proefpersonen kregen de opdracht om onzinwoorden te leren. Wanneer deze woorden werden aangeleerd met een melodie, leerden de proefpersonen de woorden veel sneller. Gemiddeld leerden de proefpersonen de woorden al na 7 minuten en scoorden ze 64 procent goed. De proefpersonen die deze woorden leerden zonder zang, deden er gemiddeld 21 minuten over en scoorden 49 procent goed.
- Syntaxis: er zijn verschillende meningen over of muziek grammatica kent zoals taal of niet. Bernstein (1976, zoals beschreven in Nieuw geluid, 2013) ging ervan uit dat muziek wel een

met taal vergelijkbare grammatica kent. Taal heeft bijvoorbeeld letters en muziek noten. Met letters maak je woorden en uiteindelijk zinnen en met noten maak je een motiefje. Verder is de muziek opgebouwd in losse elementen die op één of andere manier op elkaar reageren. De elementen passen bij elkaar. Beide krijgen betekenis door ze met elkaar te combineren.

- Verwerkingsproces: hoewel er nog geen definitieve conclusies zijn, lijkt het er wel op dat er overlap is in het verwerkingsproces van muziek en taal. Volgens uitkomsten van een EEG vindt het grootste gedeelte van muziekverwerking vooral in de rechte hersenhelft plaats. Bij het beluisteren van akkoorden en muziekfragmenten als bij het fluiten van een melodie, gebruik je de rechter hersenhelft. Bij zingen en spreken worden beide hersenhelften gebruikt waar normaal gesproken taal plaatsvindt. Muzikale training verandert dus de hersenen en kan helpen bij het leren van taal en muziek. Ook blijkt dat bij het maken van muziek neuronen in de hersenen worden geactiveerd. Hierdoor sterven er minderen neuronen af en ontstaan er betere neuronale verbindingen. Door deze verbinding kunnen de linker en rechter hersenhelft beter samenwerken en dat verhoogt de intelligentie. Beide hersenhelften werken dus beter samen. Mieras (sd.) gaat ervan uit dat in de hersenen een muziekcentrum aanwezig is en een gebied voor de taalverwerking. Een centraal gelegen hersencentrum dient als verdeelpunt: muziek en de intonatie van gesproken taal worden naar rechts gestuurd en de woorden naar links. Gedurende de kindertijd kan onder invloed van muzikale training dit auditief systeem zich sterk ontwikkelen. Als dit waar is lijkt het belang van muziekles op de basisschool steeds belangrijker. Door muzikale training ben je beter in staat om te luisteren en dat is essentieel bij het leren van een taal.
- Taal als kunstvorm en de rol van betekenis: met taal kun je communiceren, maar je kunt het ook gebruiken als kunstvorm. In een gedicht of verhaal speelt de schrijver met dezelfde elementen als die in muziek van belang zijn: ritme, vorm, klank. Er ontstaat een sfeer die taal tot kunst maakt.

Doordat muziek en taal in de hersenen een overlap vertoont, draagt een muziekles automatisch bij aan de taalontwikkeling. Er is echter een aantal manieren om deze ontwikkeling te stimuleren. Het is natuurlijk niet de bedoeling dat muzieklessen taallessen worden. Beide dienen tot hun recht te komen. Van Ee (2012, zoals beschreven in Nieuw geluid, 2013) heeft ter afronding van de bachelorstudie docent muziek onderzoek gedaan naar het verband tussen taal en muziek. De volgende onderdelen dienen volgens haar bewust te worden ingezet: zingen, praten en stemgebruik, ritme, luisteren, schrijven, tekenen en noteren. In het kort worden de zes onderdelen beschreven over de combinatie met muziek en taal.

- Zingen: het vergroot de woordenschat. Gezongen informatie kan beter en sneller onthouden worden. Liedjes kunnen helpen bij het vergroten van de woordenschat mits de leerkracht zorgt voor een goede context om de les heen. Onbekende woorden moeten worden uitgelegd en liederen worden herhaald. Natuurlijk wel blijven controleren of de kinderen de woorden nog kennen. Zorg dat je met de kinderen spreekt over de betekenis van de tekst en laat ze de tekst echt beleven. Gebruik hiervoor het domein bewegen of beelden. Laat ze

verder de woorden zelf ervaren en gebruik alleen woorden als dat echt nodig is. Anders zorgt het weer voor te veel ruis.

- Praten/stemgebruik: aandacht schenken aan het stemgebruik is belangrijk tijdens het zingen, maar ook tijdens het praten. Door te praten over muziek wordt er actief gebruikgemaakt van verschillende hersengebieden die zowel in taal als muziek een rol spelen.
- Ritme: ritme helpt bij het onthouden van een tekst. Door de melodie weg te laten bij een aan te leren liedje en het ritme te houden, leren de kinderen de tekst veel sneller.
- Luisteren: door de luistervaardigheid te trainen kan het concentratievermogen verhoogt worden. De kinderen leren overbodige informatie en ruis te filteren. Zo worden nieuwe woorden beter onthouden.
- Schrijven, componeren en lezen: gevoelens en ervaringen worden uitgedrukt in muziek en / of taal. Geef de kinderen wel een kader, maar laat genoeg ruimte over voor creativiteit.
- Teken en noteren: door informatie te visualiseren krijgt het meer betekenis en wordt het beter onthouden.

Wanneer er aan de combinatie muziek en woordenschat wordt gedacht, denken we dus al snel aan het aanleren van de moeilijke woorden die in een lied voorbij komen. Dit is de meest voor de hand liggende manier. Wanneer een lied meerdere malen wordt gezongen, komen de moeilijke woorden een aantal keer op een speelse manier voorbij. De moeilijke woorden worden dan sneller onthouden dan wanneer je de woorden een keer los noemt. Sommige moeilijke woorden hebben een pregnante context. Om het lied te kunnen begrijpen moet je de betekenis van deze woorden kennen. Belangrijk dus om deze woorden zeker aan te leren indien ze niet bekend zijn. Het handigste en snelste kun je de onbekende woorden uitleggen door de betekenis zichtbaar te maken via beelden: afbeeldingen, voorwerpen en gebaren. Het blijkt namelijk dat woorden veel sneller worden onthouden wanneer ze visueel worden gemaakt. Let wel op dat er niet te veel woorden worden uitgelegd. Wanneer alle woorden worden uitgelegd, wordt de muzikles te vaak onderbroken en komt dit niet ten goede van de muzikles. Naast het aanleren van de moeilijke woorden uit een lied, zijn er vele andere manieren om aan de woordenschat te werken tijdens de muziklessen. De melodie kan helpen om bepaalde moeilijke woorden beter te onthouden. Het blijkt namelijk dat moeilijke woorden beter worden onthouden wanneer er een melodie aan gekoppeld is. Ook zijn er manieren om aan de woordenschat te werken dat niet direct resultaat laat zien, maar pas na een langere periode. Het blijkt namelijk dat muziek de werking van de hersenen verandert. Tijdens muziklessen worden neuronen in de hersenen geactiveerd. Hierdoor sterven er minder neuronen af en ontstaan er betere neuronale verbindingen. Deze verbinding zorgt ervoor dat beide hersenhelften beter kunnen samenwerken en dat zorgt weer voor een verhoogde intelligentie.

Hoofdstuk 3

In hoofdstuk 3 worden de onderzoeksvragen beschreven. De probleemstelling, hypothese, hoofdvraag en deelvragen zijn hier te vinden. Aan de hand van deze onderzoeksvragen wordt er antwoord gegeven op de vraag hoe je het woordenschatonderwijs zo kunt inrichten dat het tot tijdsbesparingen en betere leerprestaties leidt zodat de leerlingen de geselecteerde woordenschatwoorden aan het einde van het thema actief kennen.

3.1 Onderzoeksvragen

De probleemstelling

Ik onderzoek hoe ik het woordenschatonderwijs in groep 1 en 2 van OBS de Onze kan combineren met het vak muziek, omdat ik wil weten of deze combinatie tijd oplevert en de leerresultaten van de kinderen verbeterd worden door de geselecteerde woorden actief te beheersen aan het einde van het thema. Uiteindelijk wil ik als onderbouwleerkracht de combinatie muziek en woordenschatonderwijs beter inzetten.

Hypothese

De verwachting is dat het mogelijk is om tijd te besparen door het woordenschatonderwijs te combineren met het vak muziek, omdat je dan muziek en woordenschat tegelijk geeft en daardoor ruimte in het programma vrijkomt. Dit is ook in de literatuur te vinden: woordenschatonderwijs kun je integreren in andere vakken zonder dat er extra tijd geïnvesteerd hoeft te worden: soms leidt dit zelfs tot tijdsbesparing (Verhallen, 2009). De verwachting is ook dat de kinderen de woordenschatwoorden actief gaan gebruiken, omdat muziek je de mogelijkheid biedt om de woorden te zingen, uit te beelden en naar te luisteren. Volgens Verhallen & Verhallen (1994) moet je woorden op verschillende manieren consolideren. Daardoor verdiept de kennis van het woord en leren de kinderen steeds meer aspecten van de betekenis kennen. Bij het consolideren wordt eerst de passieve en vervolgens de actieve beheersing geoefend.

Hoofdvraag

Op welke wijze kan het woordenschatonderwijs (in groep 1 en 2 op OBS de Onze) met het vak muziek worden gecombineerd, zodat dit tot tijdsbesparing leidt en de leerresultaten van de kinderen verbeterd worden (de kinderen kennen aan het einde van het thema de geselecteerde woorden actief)?

Deelvragen

- Welke werkwijze van woordenschat- en muziekonderwijs is op dit moment gebruikelijk in groep 1 en 2 van OBS de Onze?
- Hoe kan een model eruitzien waarin woordenschatonderwijs en muziekonderwijs gecombineerd worden?

- Welke mogelijkheden biedt het door mij ontworpen model om de geselecteerde woordenschatwoorden over een bepaald onderwerp aan te bieden?
- Hoe werkt het door mij ontworpen voorbeeldmodel dat is uitgewerkt met een voorbeeldthema in de praktijk?
- Welke tijdsbesparing en verbeterde leerresultaten levert de combinatie muziek en woordenschat op?

3.2 Onderzoeksaanpak

In paragraaf 3.2 kunt u lezen op welke manier de informatie wordt verzameld. Ook is de onderzoeksgroep terug te lezen.

In groep 1 en 2 van OBS de Onze wordt veel gewerkt aan het vergroten van de woordenschat. Het komt vaak voor dat de kinderen aan het einde van het thema de woorden alleen maar passief kennen en niet actief. Er kan helaas niet meer tijd aan besteed worden, omdat het programma volgens de leerkrachten al vol zit. Om deze reden is ervoor gekozen (zoals te lezen is in de probleemanalyse; hoofdstuk 1.1) om de vakken muziek en woordenschat met elkaar te combineren met als doel de leerresultaten te verbeteren en tijd te besparen.

Onderzoeksgroep

De onderzoeksgroep zijn de kinderen (vijf jongens en vier meisjes) in groep 1 en 2 van OBS de Onze, de onderbouwleerkracht van deze groep en deskundigen op het gebied van muziek- en taalonderwijs. De resultaten van alle kinderen van groep 1 en 2 van OBS de Onze worden bekeken, omdat het maar een kleine groep is. Er is nagedacht om meerdere scholen te betrekken bij dit onderzoek, maar uiteindelijk is er toch voor gekozen om het bij één school te houden. Hier is voor gekozen omdat de omvang van het onderzoek moest worden afgestemd op het aantal EC's en dus de uren die erin geïnvesteerd kunnen worden. Ook is de verwachting dat één school voldoende is om aan de gewenste informatie te komen, namelijk erachter komen of het model toepasbaar is in de praktijk, de resultaten van de woordenschat van de kinderen worden verbeterd en dat dit leidt tot tijdsbesparing. Linda Meppelink en Ria Doeves zijn de onderbouwleerkrachten. Linda Meppelink staat bijna 8 jaar voor de klas waarvan 4 op OBS de Onze en Ria Doeves 35 jaar waarvan 5 op OBS de Onze. Op de maandag en dinsdag is Ria er en de woensdag tot en met vrijdag Linda. Omdat Ria op dit moment thuis zit wegens een operatie, is er tijdens dit onderzoek alleen contact met Linda. De deskundigen die voor dit onderzoek worden ingezet zijn: Johan (muziekdocent), David (taaldocent) en Wilfred (muziekdocent). Deze deskundigen zijn gekozen, omdat zij het model inhoudelijk kunnen beoordelen op hun vakgebied.

Hoofdvraag

Op welke wijze kan het woordenschatonderwijs (in groep 1 en 2 op OBS de Onze) met het vak muziek worden gecombineerd, zodat dit tot tijdsbesparing leidt en de leerresultaten van de kinderen verbeterd worden (de kinderen kennen aan het einde van het thema de geselecteerde woorden actief)?

Omdat deze vraag lastig is om in één keer te beantwoorden, zijn er een aantal deelvragen ontwikkeld. Hieronder staat hoe deze deelvragen worden beantwoord. Na het beantwoorden van de deelvragen kan er antwoord worden gegeven op de hoofdvraag.

Na het beantwoorden van de deelvragen wordt in week 27 antwoord gegeven op de hoofdvraag.

Deelvragen

1. Welke werkwijze van woordenschat- en muziekonderwijs is op dit moment gebruikelijk in groep 1 en 2 van OBS de Onze?

Voor het beantwoorden van deze deelvraag wordt eerst beschreven hoe het woordenschat- en muziekonderwijs in groep 1 en 2 van OBS de Onze eruit ziet. Hiervoor is een afspraak gemaakt met Linda Meppelink (groepsleerkracht onderbouw van OBS de Onze) op 11 juni 2014 om 14.00. Hiervoor staat een uur gepland. Deze tijd wordt gebruikt om de documenten die aanwezig zijn over woordenschat en muziek in de onderbouw te verzamelen. De volgende documenten worden verzameld:

- Weekplanning (om na te gaan op welke momenten er aan woordenschat en muziek wordt gewerkt).
- Materialen in de klas (waar gebruik van wordt gemaakt voor het uitbreiden van de woordenschat tijdens muziek en woordenschatactiviteiten).
- Woordenschat verbeterplan (indien aanwezig wordt er gekeken welke afspraken er zijn over het aanbieden van woordenschat tijdens muziek en woordenschatactiviteiten in groep 1 en 2 van OBS de Onze).

Er is voor gekozen om niet de taalmethode(Schatkist) en muziekmethode (Muziek moet je doen) te bestuderen, omdat deze (bijna) niet wordt gebruikt. Een paar keer per jaar wordt hier gebruik van gemaakt en dan wordt niet standaard dezelfde les gegeven. De data die hieruit verzameld worden zijn dus niet bruikbaar voor dit onderzoek. De informatie die is verzameld uit de bovenstaande documenten worden in week 24 bestudeerd en uitgewerkt, zodat er in week 25 (op woensdag 18 juni 2014 om 14.30) een diepte-interview kan plaatsvinden met Linda Meppelink. Voor dit gesprek is 1 uur gepland. Door de onderstaande vragen te stellen, wordt gedefinieerd wat de onderbouwleerkracht doet aan woordenschat- en muziekonderwijs in groep 1 en 2 van OBS de Onze. Deze vragen zijn bedoeld als richtlijn. Het kan zijn dat er meerdere vragen naar boven komen tijdens het interview die niet vooraf zijn bedacht. De bedoeling van dit diepte-interview is het vaststellen van de beginsituatie en verzamelen van ideeën die kunnen worden gebruikt voor het voorbeeldmodel dat uiteindelijk wordt gemaakt. Dit diepte-interview wordt met een videocamera opgenomen, omdat alle aandacht moet gaan naar het gesprek en niet de notities. Ook verloopt het gesprek op deze manier, als het goed is, vlotter. Zo wordt er niet te veel tijd van de onderbouwleerkracht ontnomen. Naast het diepte-interview worden eigen ervaringen meegenomen voor het vaststellen van de beginsituatie. De eigen ervaringen en de documenten die zijn verzameld, werden gebruikt om de onderstaande vragen vast te stellen.

Dit diepte-interview wordt 19 juni uitgewerkt en hiermee wordt deze deelvraag beantwoord.

Richtlijn vragen diepte-interview

- Hoe bepaal je welke woorden er worden aangeboden tijdens een thema?

- Op de weekplanning staat elke ochtend een kringactiviteit taal gepland. Wordt er van tevoren bedacht welke woordenschatwoorden worden aangeboden of laat je veel uit de kinderen zelf komen?
- Tijdens het fruit eten wordt er een boek voorgelezen, een digitaal prentenboek laten zien of een aflevering van Koekeloere bekeken. Hoe bepaal je welke woorden je bespreekt en hoe worden deze woorden besproken?
- Per dag worden twee woorden besproken uit de moeilijke woordenpot. Hoe wordt er aan het einde van een thema geëvalueerd of de kinderen de woorden kennen/begrijpen?
- In het verbeterplan woordenschat (bijlage 1) staat dat er wordt gewerkt met de viertakt. Gebruik je dit model vaak? Hoe breng je dit model in de praktijk?
- Welke werkvorm heeft altijd succes?
- In het plan van aanpak staat dat er gebruik wordt gemaakt van Ambrasoft. Hoe vaak per week werken de kinderen met dit programma en wat wordt er met de resultaten gedaan?
- Op welke andere momenten wordt er door jou gewerkt aan de woordenschat in de klas?
- Vind je dat er genoeg wordt gedaan aan het woordenschatonderwijs in de onderbouw van OBS de Onze? Zo ja, waarom wel? Zo nee, waarom niet?
- In de weekplanning (bijlage 3) staat dat er één keer per week op de dinsdagmiddag een kwartier muziek wordt gegeven. Haal je deze muzieklessen uit de methode of wordt er zelf iets bedacht?
- Wordt er tijdens de muzieklessen gedacht aan de vijf domeinen (zingen, luisteren, maken, noteren en bewegen)?
- Wat wordt er verder met muziek gedaan?
- Op welke manier wordt er tijdens de muzieklessen gewerkt aan het uitbreiden van de woordenschat?
- Wordt er tijdens woordenschatlessen wel eens muziek gebruikt? Op welke manier?

Voor week 26 wordt deze deelvraag beantwoord en op papier gezet.

2. Hoe kan een model eruitzien waarin woordenschatonderwijs en muziekonderwijs gecombineerd worden?

Het theoretische kader wordt gebruikt voor het ontwikkelen van het model. Na het bestuderen van de theorie wordt duidelijk waaraan het model in ieder geval moet voldoen. De viertakt van Van den Nulft & Verhallen (1999) (voorbewerken, sematiseren, consolideren en controleren) en de vijf domeinen van muziek van Van der Lei (2004) (zingen, luisteren, muziek maken, muziek noteren en bewegen) vormen de basis van dit model.

Eerst wordt een leeg model ontwikkeld met de viertakt en de vijf domeinen. Vervolgens wordt dit model verder uitgebreid met een voorblad met daarop ruimte om aan te geven welk thema het is, welke woordenschatwoorden terugkomen in het model en welk grafisch model wordt gebruikt ter ondersteuning. Later wordt het model ingevuld met themaloze voorbeelden die gebruikt kunnen worden om uiteindelijk zelf een themamodel in te vullen. Er wordt rekening gehouden met de bovenstaande punten die uit de theorie komen. Het is de bedoeling dat er van a tot z wordt uitgelegd hoe het model werkt en waarom bepaalde beslissingen zijn genomen, zodat iedereen (na het lezen van de uitleg) weet hoe het model toe te passen is. Na het beantwoorden van deze

deelvraag staat er dus een uitleg over het model en het model met themaloze voorbeelden op papier.

Dit model is gestuurd naar de volgende deskundigen: Linda Meppelink (onderbouwleerkracht OBS de Onze), Wilfred (muziekdocent Pabo Stenden Hogeschool Meppel), Johan (muziekdocent Pabo Stenden Hogeschool Meppel) en David (taaldocent Pabo Stenden Hogeschool Meppel). Het is de bedoeling dat deze deskundigen beoordelen met behulp van bijlage 4 of het model voldoende aandacht schenkt aan muziekonderwijs, woordenschatonderwijs en de behoeftes van jong kinderen.

Voor week 27 wordt dezeelvraag beantwoord en op papier gezet.

3. Welke mogelijkheden biedt het door mij ontworpen model om de geselecteerde woordenschatwoorden over een bepaald onderwerp aan te bieden?

Het model dat is ontwikkeld voor deelvraag 2 en de suggesties die zijn ingevuld, worden gebruikt om een model te maken met een voorbeeldthema. Het thema van het model is bijen, omdat dit thema past bij het thema zomer dat op dit moment loopt in groep 1 en 2 van OBS de Onze. Ook zijn er nog geen lessen gegeven over bijen in groep 1 en 2 van OBS de Onze. Dit is gunstig, omdat de woordenschatwoorden voor de meeste kinderen nieuw zullen zijn.

Dit model is gestuurd naar de volgende deskundigen: Linda Meppelink (onderbouwleerkracht OBS de Onze), Wilfred (muziekdocent Pabo Stenden Hogeschool Meppel), Johan (muziekdocent Pabo Stenden Hogeschool Meppel) en David (taaldocent Pabo Stenden Hogeschool Meppel). Het is de bedoeling dat deze deskundigen beoordelen met behulp van bijlage 5 of het voorbeeldthema aansluit op het model uit deelvraag 2, voldoende aandacht schenkt aan muziekonderwijs, woordenschatonderwijs en de behoeftes van jonge kinderen. In week 26 wordt het model uitgevoerd in de praktijk (groep 1 en 2 van OBS de Onze).

Voor week 27 wordt dezeelvraag beantwoord en op papier gezet.

4. Hoe werkt het door mij ontworpen voorbeeldmodel dat is uitgewerkt met een voorbeeldthema in de praktijk?

Het uitgewerkte voorbeeldmodel wordt door mij uitgetroefd op 25-06-2014 om 8.30 uur in groep 1 en 2 van OBS de Onze. Deze les, waarbij gebruik wordt gemaakt van dit model, wordt gefilmd. De camera zet ik op een statief, zodat de leerkracht (Linda Meppelink) de volle aandacht heeft voor het beoordelen van mijn les. De leerkracht van groep 1 en 2 van OBS de Onze geeft feedback met behulp van bijlage 6 op de les. De punten waar ik de leerkracht vraag extra op te letten zijn: kun je duidelijk de viertakt herkennen in deze les? Zo ja, waar? Zo nee, hoe kan ik dit verbeteren? Kun je duidelijk de verschillende muziekdomeinen herkennen in deze les? Zo ja, welke en wanneer? Zo nee, hoe kan ik dit verbeteren? Beheersen de kinderen de woordenschatwoorden actief of passief? Welke overige punten zie jij als verbetering van dit model? Zou jij dit model zelf gebruiken in de klas? Waarom wel? Waarom niet? In de middagpauze gaan we de les nabespreken. Tijdens dit gesprek kan Linda Meppelink haar feedback duidelijk toelichten.

Voor week 27 wordt dezeelvraag beantwoord en op papier gezet.

5. Welke tijdsbesparing en verbeterde leerresultaten levert de combinatie muziek en woordenschat op?

Voor het beantwoorden van deze deelvraag wordt gekeken of er ruimte vrijkomt in het rooster door deze twee vakken met elkaar te combineren. Als deze combinatie werkt, zouden de twee vakken, deels, met elkaar kunnen worden gecombineerd zodat er ruimte in het rooster vrijkomt. Tijdens het controleren van de viertakt wordt er gekeken of de kinderen de woordenschatwoorden actief, passief of niet beheersen. De onderbouwleerkracht vult dit in met behulp van bijlage 6. Ook kan er na het bekijken van het filmmateriaal rustig bekeken worden welke woorden de kinderen actief, passief of niet beheersen. Een week na de les (week 27) wordt nogmaals gecontroleerd of de kinderen de woordenschatwoorden actief, passief of niet kennen. Er is hiervoor gekozen om te kijken of de woordenschatwoorden die eerst wel actief of passief werden beheerst, later ook nog zijn blijven hangen. Zo wordt er meteen gecontroleerd (viertakt, Verhallen) of de woordenschatwoorden op langere termijn blijven hangen. Individueel wordt er eerst een kort gesprek gehouden. Hier krijgen ze de kans om de woorden op eigen kracht actief te noemen.

De volgende vragen worden gesteld tijdens het gesprek:

- Wat vond je van de muziekles van vorige week?
- Wat vond je het leukst?
- Wat stond er op de plaatjes?
- Kun je er een verhaaltje over vertellen?
- Waar ging het liedje over?
- Welke woorden heb je nog onthouden die we hebben geleerd tijdens die muziekles?

Na dit gesprek luisteren de kinderen naar een paar raadseltjes (bijlage 7) en geven daar antwoord op. De woorden die ze tijdens het korte gesprek niet hebben genoemd, worden nu gecontroleerd. Er is hiervoor gekozen, omdat de kinderen op deze manier de kans krijgen om nogmaals de woorden actief te noemen. Wanneer ze dat niet lukt, gaan we het omdraaien. Er wordt een woordenschatwoord genoemd en het kind legt uit wat het is en hoe het eruit ziet. Wanneer hier antwoord op kan worden gegeven, wordt het woord passief gekend. Wanneer ze ook hier geen antwoord op kunnen geven, krijgen ze de plaatjes erbij te zien. Het is de bedoeling dat het woord dat wordt genoemd, wordt aangewezen door het kind. Als dit ook niet lukt, wordt er opgeschreven dat het kind het woord niet kent.

Het controleren doe ik bij alle kinderen van groep 1 en 2 van OBS de Onze, omdat het maar een kleine groep is (9 kinderen in totaal). Dit wordt gefilmd, zodat alle aandacht kan uitgaan naar het gesprek. Op een later moment kunnen deze beeldmaterialen nauwkeurig worden geanalyseerd. In bijlage 6 wordt opgeschreven welke kinderen de woordenschatwoorden actief, passief of niet kennen. Wanneer een kind een woord uit zichzelf noemt of het juiste antwoord geeft op een raadseltje, wordt de 'A' van actief genoteerd achter de naam van het kind en onder het woordenschatwoord. De 'P' van passief wordt genoteerd wanneer ze niet zelf op een woord komen, maar wel kunnen omschrijven wanneer het woord wordt genoemd of het plaatje kunnen aanwijzen. De 'N' van niet wordt genoteerd wanneer ze het woord niet kennen en het plaatje dat bij het woord hoort niet kunnen aanwijzen.

Voor week 28 wordt deze deelvraag beantwoord en op papier gezet.

Agenda

Wanneer?	Wat?	Af?
11-06-2014 14 uur	Afspraak met Linda Meppelink. Informatie over woordenschat- en muziekonderwijs over groep 1 en 2 van OBS de Onze verzamelen.	ja
13-06-2014	Informatie woordenschat- en muziekonderwijs over groep 1 en 2 van OBS de Onze analyseren en vragen voor diepte-interview op papier zetten.	ja
15-06-2014	Themaloos model en voorbeeldthema sturen naar: Linda Meppelink, Wilfred van Eijden, Johan Sterken en David Pereboom.	Ja
18-06-2014 14.30	Diepte-interview met Linda Meppelink. Geluidsapparatuur meenemen!	ja
19-06-2014	Diepte-interview uitwerken + beantwoorden deelvraag 1.	ja
22-06-2014	Themaloos model en voorbeeldmodel aanpassen.	
Week 26	Les geven en antwoord geven op deelvraag 2, 3 en 4.	
Week 27	Controleren of de kinderen de woordenschatwoorden nog kennen en antwoord geven op deelvraag 5.	

Hoofdstuk 4

4.1 Proces van dataverzameling en -verwerking

In paragraaf 4.1 wordt gekeken in hoeverre tijdens het verzamelen van gegevens van het plan van aanpak is afgeweken.

Voorafgaande het uitproberen van het gemaakte model in de praktijk, zou het themaloze model en model met thema worden bekeken door deskundigen. Deze deskundigen zouden feedback geven op de geleverde modellen en aan de hand van deze feedback zouden de modellen worden aangepast. Door het tijdsgebrek is dit anders gegaan dan vooraf was gepland. Er waren nog twee weken over voor de schoolvakantie zou beginnen en deze twee weken waren nodig om het model uit te proberen in de praktijk. Hierdoor is het model uitgeprobeerd voordat alle deskundigen er feedback op hebben kunnen geven. Ook zijn niet alle feedbackformulieren binnengekomen. Eén persoon had alles netjes ingevuld op de bijbehorende feedbackformulieren. Verder zijn de modellen met twee anderen mondeling besproken en er is feedback binnengekomen via de mail. Dit is niet erg, omdat de gegeven feedback (op welke manier dan ook) is verwerkt in het model en opgeschreven bij de deelvragen.

Tijdens de tweede keer van het controleren van de woordenschatwoorden bij de kinderen, begaf de videocamera het. De gesprekken zijn uiteindelijk opgenomen met de spraakrecorder op mijn telefoon. Dit heeft gelukkig geen problemen opgeleverd. Achteraf kon de data alsnog worden geanalyseerd. Om later geen verwarring te krijgen over welk kind bij welk gesprek hoorde, werd de naam vooraf genoemd.

Tot slot was er geen recent woordenschat verbeterplan aanwezig op OBS de Onze (zie bijlage 1). Wel die van het vorige schooljaar. Er werd verteld dat het plan niet tot weinig zou zijn veranderd. Het plan is uiteindelijk wel gebruikt om de beginsituatie van het woordenschatonderwijs vast te stellen.

4.1 Antwoord op de deelvragen

1. Welke werkwijze van woordenschat- en muziekonderwijs is op dit moment gebruikelijk in groep 1 en 2 van OBS de Onze?

Voorafgaande het interview is eerst bekeken wat de bronnen (bijlage 1, 2 en 3) over woordenschat- en muziekonderwijs in groep 1 en 2 van OBS de Onze zeggen. Helaas was er geen recent woordenschat verbeterplan aanwezig. Wel die van het vorige schooljaar. Hiervoor is gekeken hoe vaak en wanneer er muziek- en woordenschatlessen worden gegeven. Vervolgens is gekeken wat er in de klas aanwezig is om recht te doen aan beide vakken en tot slot is bekeken wat het plan van aanpak van de school zegt over de inzet van beide vakken. Na het verzamelen van deze informatie vond er een diepte-interview plaats met de groepsleerkracht (Linda Meppelink) om te kijken wat wel en niet in de praktijk wordt uitgevoerd. In het onderstaande schema staat: de vraag, wat volgens de documenten gebeurt op het gebied van woordenschat- en muziekonderwijs en daarnaast wat de groepsleerkracht doet.

Woordenschatonderwijs		
Vraag	Documenten school	Groepsleerkracht
Hoe bepaal je welke woorden er worden aangeboden tijdens een thema?	- 15 – 20 woorden per week. - Betekenis is bij de meeste kinderen onbekend. - Woorden zijn functioneel voor de kinderen. - Woorden passen in een context, thema, tekst. - Woorden hebben verband met elkaar (aanbieden in clusters).	Bij elk thema worden willekeurig woorden gezocht die passen in de woordmuur (woordweb, woordkast, woordparaplu en woordtrap). Af en toe wordt de Basiswoordenlijst Amsterdamse Kleuters (BAK) gebruikt.
Op de weekplanning (bijlage 3) staat elke ochtend en dinsdagmiddag een kringactiviteit taal gepland. Wordt er van tevoren bedacht welke woordenschatwoorden worden aangeboden of laat je veel uit de kinderen zelf komen?	Elke ochtend staat van kwart voor negen tot negen uur een kringactiviteit taal gepland. Dinsdagmiddag van kwart over één tot één uur.	Van tevoren zijn woorden bedacht, maar wanneer de kinderen zelf met woorden komen, worden deze zeker wel besproken.
Tijdens het fruit eten wordt er een boek voorgelezen, een digitaal prentenboek laten zien of een aflevering van Koekeloere bekeken. Hoe bepaal je welke woorden je bespreekt en hoe worden deze woorden besproken?	- Laat de kinderen vragen beantwoorden. - Stimuleer de kinderen het verhaal na te vertellen.	De moeilijke woorden in boeken worden op verschillende manieren besproken. Soms wordt er gevraagd wat de woorden betekenen of uitleggen doormiddel van modeling. Woorden die tijdens een digitaal prentenboek of Koekeloere aan de orde

		komen, wordt ter plekke besproken.
Per dag worden twee woorden besproken uit de moeilijke woordenpot. Hoe wordt er aan het einde van een thema geëvalueerd of de kinderen de woorden kennen/begrijpen?	Hierover staat niets in het plan van aanpak. Alleen dat er gebruik wordt gemaakt van de woordenpot.	Deze woorden komen uit een prentenboek. Ze worden meestal wel herhaald aan het einde van een thema.
In het verbeterplan woordenschat (bijlage 1) staat dat er wordt gewerkt met de viertakt. Gebruik je dit model vaak? Hoe breng je dit model in de praktijk?	Woordenlijst (aan te bieden woorden) bij elk thema m.b.v. de viertaktstrategie.	Niet altijd precies volgens dat plan. Wel is er een lijst met consolideer oefeningen aanwezig in de klas die zo nu en dan wordt gebruikt.
Welke werkvorm heeft altijd succes?	In de klas ligt een lijst met allerlei consolideer oefeningen woordenschat. Deze kunnen op ieder moment worden ingezet. Echte succes werkvormen staan er niet bij.	- Lk tekent woord en lln. Raad. - Galgje op het digibord. - Het verboden woord. - Flitskaarten. - Kimspel.
Er wordt gebruikgemaakt van Ambrasoft. Hoe vaak per week werken de kinderen met dit programma en wat wordt er met de resultaten gedaan?	Één keer per week werken de kinderen een kwartier met dit programma. Er is eerst een verhaal dat wordt voorgelezen. Vervolgens kunnen ze dit verhaal nogmaals beluisteren op de computer. Daarna worden de 'spelletjes' twee keer gespeeld en aan het einde is er een toets. De resultaten worden uitgedraaid en er wordt gekeken welke woorden de kinderen wel en niet beheersen. Deze woorden worden mondeling in de klas besproken met de kinderen.	Dit jaar 1 keer per week, volgend jaar weer twee keer per week. Dit jaar wordt er niet veel met de uitkomst gedaan, maar dat wordt volgend jaar zeker weer opgepakt.
Op welke andere momenten wordt er door jou gewerkt aan de woordenschat in de klas?	Woordenschat dient in principe bij alle lessen in alle groepen aan de orde te komen. De meest e onbekende woorden komen bij het onderwijs in de kennisgebieden aan de orde (belangrijk; schoolwoorden – schooltaal).	Wanneer er tijdens het buitenspelen of gymmen woorden naar voren komen vanuit de kinderen, worden deze wel besproken. Ook de woorden die tijdens andere vakken naar voren komen worden besproken. Verder worden er korte spelletjes gespeeld wanneer de kinderen de jassen ophalen. Je kunt een woordenschatwoord noemen en wanneer het goed is, mogen ze de jas ophalen. Helaas is er

		weinig tijd over om binnen het programma nog meer met de woordenschat bezig te zijn.
Vind je dat er genoeg wordt gedaan aan het woordenschatonderwijs in de onderbouw van OBS de Onze? Zo ja, waarom wel? Zo nee, waarom niet?	N.v.t.	Aan de resultaten zou je denken van niet, maar er wordt wel veel aan gewerkt!
Muziekonderwijs		
Vraag	Documenten school	Groepsleerkracht
In de weekplanning (bijlage 3) staat dat er één keer per week op de dinsdagmiddag een kwartier muziek wordt gegeven. Haal je deze muzieklessen uit de methode of wordt er zelf iets bedacht.	Er is een (verouderde) methode aanwezig: muziek moet je doen. Deze wordt niet gebruikt.	Vaak wordt de liedjesmand gebruikt. De kinderen halen dan een plaatje uit de liedjesmand en deze zingen we gezamenlijk. Zo nu en dan wordt er op internet gekeken naar voorbeelden van muzieklessen.
Wordt er tijdens de muzieklessen gedacht aan de vijf domeinen (zingen, luisteren, maken, noteren en bewegen?)	Er is geen plan op OBS de Onze aanwezig over muziekonderwijs.	Meestal ligt de nadruk op het zingen en bewegen. Luisteren, maken en vastleggen wordt bijna niet gedaan.
Wat wordt er verder met muziek gedaan?	In de groepsmap staan liedjes die worden gebruikt voor het dagritme. Op verschillende momenten wordt er gebruik gemaakt van zang om: de kinderen elkaar te laten begroeten, de kinderen te laten stoppen met werken, te laten beginnen met fruit eten en afscheid van elkaar te laten nemen.	Er wordt veel gebruikgemaakt van liedjes. Om elkaar goedemorgen te laten wensen, om te stoppen met werken, fruit te eten en afscheid te nemen van elkaar. Deze liedjes zijn routine.
Op welke manier wordt er tijdens de muzieklessen gewerkt aan het uitbreiden van de woordenschat?	Er is geen plan op OBS de Onze aanwezig over muziekonderwijs.	De moeilijke woorden die tijdens een lied naar voren komen, worden besproken. Dit kan door concrete materialen te laten zien of het te bespreken. Ook kan er gebruik worden gemaakt van het digibord om een woord te verduidelijken.

Per week worden 15 á 20 woorden aangeboden. Deze woorden worden zelf uitgezocht. Er wordt gekeken welke woorden er bij het thema en de woordmuur passen (woordweb, woordkast, woordparaplu en woordtrap). Af en toe wordt de Basiswoordenlijst Amsterdamse Kleuters (BAK) gebruikt. De woorden die tijdens de taallessen (6 keer per week) worden aangeboden, zijn van tevoren bedacht. De woorden die uit de kinderen komen worden ook besproken. Tijdens het fruit eten wordt ook gewerkt aan de woordenschat. 3 á 4 keer per week wordt een prentenboek voorgelezen, 1 keer per week een digitaal prentenboek en 1 keer per week een aflevering van Koekeloere. Moeilijke woorden worden besproken door er vragen over te stellen en door ze te modelen. Aan het einde van de dag worden 2 woorden uit de moeilijke woordenpot besproken. Deze woorden komen uit een boek dat tijdens het thema centraal staat. Verder wordt de viertakt niet specifiek ingezet. Wel worden er veel consolideeroefeningen gedaan. Op de kast ligt een papier met 70 consolideeroefeningen erop. Tot slot wordt er gebruikgemaakt van Ambrasoft. 1 keer per week werken de kinderen een uur met dit programma. Eerst luisteren de kinderen naar een inleidend verhaal. Vervolgens doen ze alle spelletjes 2 keer en tot slot moeten ze een toets doen. Dit jaar wordt er niet veel gedaan met de resultaten, maar normaal gesproken worden de resultaten uitgeprint en de moeilijke woorden nogmaals aangeboden.

Er wordt gemiddeld 15 minuten per week besteed aan muziek. De liedjes die worden gezongen voor het dagritme (beginnen van de dag, fruit eten, overgang activiteiten en naar huis gaan) zijn niet meegeteld. 1 keer per week staat er een muzikles op het programma. Er wordt dan met name gewerkt aan de zang en beweging van de kinderen. De liedjes worden uit de liedjesmand gehaald. Luisteren, maken en vastleggen wordt vrijwel niet gedaan. De (verouderde) methode wordt niet gebruikt. Hieruit vloeit voort dat 15 minuten per week niet voldoende is om recht te doen aan alle vijf domeinen van muziek.

Er wordt dus veel gewerkt aan het vergroten van de woordenschat. Toch is dit nog niet te zien in de resultaten van Cito. Aan muziek wordt niet voldoende gedaan. Er wordt niet gewerkt aan alle vijf domeinen van muziekonderwijs. Door bewust te kijken naar de vijf domeinen van muziek, zullen ze hier veel meer winst op pakken.

2. Hoe kan een model eruitzien waarin woordenschatonderwijs en muziekonderwijs gecombineerd worden?

Na het bestuderen van de theorie werd duidelijk dat de viertakt van Van den Nulft & Verhallen (1999) (voorbewerken, semantiseren, consolideren en controleren) en de vijf domeinen van muziek van Van der Lei (2004) (zingen, luisteren, muziek maken, muziek noteren en bewegen) de basis vormen van het model. In hoofdstuk 2.2 is te lezen dat woorden niet als losse elementen in het geheugen worden opgeslagen, maar in netwerken die op een of andere manier bij elkaar passen. Woorden zouden altijd in kleine groepjes van drie tot vijf woorden aangeboden moeten worden (Van den Nulft & Verhallen, 1999). Dit betekent dat het voorbeeldmodel nooit meer dan vijf woordenschatwoorden moet bevatten en deze altijd in een context moeten worden aangeboden. Het werken met een themamodel biedt uitkomst. Ook is in hoofdstuk 2.2 te lezen dat ons brein visueel is ingesteld. Er moet dus zoveel mogelijk gebruik worden gemaakt van plaatjes, voorwerpen, beelden en bewegingen. Verder moet een woord minimaal zeven keer in verschillende contexten worden aangeboden, moeten woorden zichtbaar worden gemaakt met een grafisch model (woordmuur) en is passief luisteren niet krachtig genoeg. Coöperatieve werkvormen zijn krachtiger. Ook komt muziekonderwijs tot zijn recht in dit model; er wordt gebruik gemaakt van de vijf domeinen. In hoofdstuk 2.3 staat dat je moet zorgen voor afwisseling, je gebruik moet maken van het lichaam (jonge kinderen leren met hun lichaam), liedjes kunt gebruiken voor de taalontwikkeling en een melodie gebruiken om moeilijke woorden te onthouden.

Bovenstaande punten zijn verwerkt in het model. Per domein van muziek is gekeken welke mogelijkheden het biedt om aan de woordenschat te werken. Het werd al snel duidelijk dat het vrij lastig is om tijdens het semantiseren de woorden aan te bieden volgens de vijf domeinen. Dit is immers een talige activiteit en kan bijna niet op een muzikale manier worden gedaan. Tenzij het woorden zijn die te maken hebben met muziek zoals: muziekinstrumenten, klank, vorm en betekenis. De woorden die hiermee te maken hebben kunnen wel met de vijf domeinen van muziek worden gesemantiseerd. In het onderstaande schema is het lege model te zien plus uitleg voor bepaalde keuzes.

Model combinatie woordenschat en muziek (groep 1/2)

Thema	Woorden worden niet als losse elementen in het geheugen opgeslagen, maar in netwerken die op één of andere manier bij elkaar passen. Een thema biedt uitkomst.
Muziekactiviteit	Om recht te doen aan muziekonderwijs moet er worden voldaan aan de vijf domeinen van muziek (zingen, luisteren, maken, vastleggen en bewegen). Hier wordt de volgorde van de les aangegeven, dus niet alleen één domein per les!
Woordenschatwoorden in de muziekles (3 tot 5 woorden)	Woorden zouden altijd in kleine groepjes van drie tot vijf woorden aangeboden moeten worden.
Uitbreidingswoorden	Woorden die aan de orde kunnen komen en passen bij het thema.
Woordmuur	Woorden moeten zichtbaar worden gemaakt met een grafisch model (woordmuur).

Woordmuur

- Woordkast (tegenstellingen)
- Woordparachute (woorden binnen een categorie)
- Woordtrap (gerangschikt langs een bepaalde dimensie)
- Woordweb (betenisisverbindingen)

Uitleg van de woordmuur

Voorbewerken is kort, pakkend en gefocust. Is vaak niet langer dan een minuut.

Korte uitleg fase viertakt.

	Zingen	Luisteren	Maken	Vastleggen	Bewegen
voorbewerken					

Na de voorbewerking is de betrokkenheid groot en moet er meteen door worden gegaan naar het aanleren van de nieuwe woorden. De semantiseren duurt maximaal 5 minuten. Ook moeten de betekenisverbindingen tussen de woorden worden gelegd. Ze moeten niet alleen inzicht krijgen op de betekenisverbindingen, maar ook de betekenisrelaties.

- Kinderen leren woorden voor begrippen die ze al kennen of hebben ervaren.
- Kinderen breiden de kennis van de betekenissen van woorden uit.
- Kinderen leren nieuwe woorden en nieuwe betekenissen.

Korte uitleg fase viertakt.

	Zingen	Luisteren	Maken	Vastleggen	Bewegen
<u>Semantiseren</u>					

De woorden moeten vaak herhaald worden op verschillende manieren. Goed om rekening te houden met het onderstaande.

A. Woorden en betekenissen net zolang herhalen totdat alle kinderen het woord en de betekenis kennen.

B. Bij het consolideren worden woorden en betekenissen veel, gevarieerd en speels herhaald.

C. Bij het consolideren zijn de woorden en betekenissen zichtbaar in de klas aanwezig op de woordmuur.

Korte uitleg fase viertakt.

	Zingen	Luisteren	Maken	Vastleggen	Bewegen
Consolideren					

Controleren kan op een korte termijn, een wat middenlange termijn en langere termijn. Het credo 'elk woord moet zeven keer herhaald worden' blijkt lang niet altijd op te gaan. Soms onthouden leerlingen woorden al veel eerder: dan is er tijdwinst. En soms blijkt 7x herhalen niet voldoende te zijn. Je consolideert net zolang (maar ook niet langer) tot de woorden op het vastgestelde niveau gekend zijn: daarom is voortdurend controleren belangrijk.

Korte uitleg fase viertakt.

	Zingen	Luisteren	Maken	Vastleggen	Bewegen
Controleren					

Door gebruik te maken van het bovenstaande model dwing je jezelf om kritisch na te denken over de invulling van woordenschat- en muziekonderwijs. De viertakt en de vijf domeinen vormen de basis van het model. Het blijkt lastig om te semantiseren tijdens een muziekles. Tijdens deze fase van de viertakt moet je de woorden uitleggen. Het is wel mogelijk om woorden die te maken hebben met het volgende aan te bieden met behulp van de vijf domeinen van muziek: muziekinstrumenten, klank, vorm en betekenis. Maak echter altijd gebruik van plaatjes of aanschouwelijk materiaal. Het blijkt namelijk dat het brein visueel is ingesteld. Het ingevulde (themaloze) model is terug te vinden in bijlage 8. De suggesties kunnen worden gebruikt om zelf een model in te vullen met een thema. Het is echter niet zo dat dit themaloze model af is. Het is heel goed mogelijk dat wanneer je een paar maand verder bent, je ineens een idee hebt die je kunt toevoegen aan het model. Het kan ook zijn dat iemand anders een paar ideeën heeft om toe te voegen aan dit model.

Het is ook mogelijk om het model anders in te vullen. Door open activiteiten aan te bieden, kun je de woordenschatwoorden uit de kinderen laten komen. De kinderen kunnen tijdens het voorbewerken bijvoorbeeld naar een griezelig fragment luisteren. Stimuleer de kinderen om woorden te noemen waar ze aan moeten denken. Deze woorden kunnen de kinderen aan elkaar uitleggen. Zorg er wel voor dat de andere activiteiten ook een griezelig thema hebben, zodat de woorden een link met elkaar hebben. Hieronder wordt uitgelegd hoe dat mogelijk wordt.

Model combinatie woordenschat en muziek (groep 1/2)

Thema	Woorden worden niet als losse elementen in het geheugen opgeslagen, maar in een netwerk die op één of andere manier bij elkaar passen. Een thema biedt uitkomst.
Muziekactiviteit	Om recht te doen aan muziekonderwijs moet er worden voldaan aan de vijf domeinen van muziek (zingen, luisteren, maken, vastleggen en bewegen). Hier wordt de volgorde van de les aangegeven, dus niet alleen één domein per les!
Woordenschatwoorden in de muziekles	Als het goed is komen de kinderen tijdens deze les zelf met woorden. Deze woorden kunnen naderhand hier worden ingevuld.
Uitbreidingswoorden	N.v.t.
Woordmuur	Woorden moeten zichtbaar worden gemaakt in een grafisch model. De woorden die uit de kinderen komen kun je op woordkaarten zetten en bepalen in waar ze komen te hangen (woordkast, woordparachute, woordtrap, woordweb).

Woordmuur

- Wordkast (tegenstellingen)
- Wordparachute (woorden binnen een categorie)
- Wordtrap (gerangschikt langs een bepaalde dimensie)
- Wordweb (betekenisverbindingen)

Voorbewerken is kort, pakkend en gefocust. Is vaak niet langer dan een minuut.

Korte uitleg fase viertakt.

	Zingen	Luisteren	Maken	Vastleggen	Bewegen
voorbewerken					

Na de voorbewerking is de betrokkenheid groot en moet er meteen door worden gegaan naar het aanleren van de nieuwe woorden. De **semantisering** duurt maximaal 5 minuten. Ook moeten de betekenisverbindingen tussen de woorden worden gelegd. Ze moeten niet alleen inzicht krijgen op de betekenisverbindingen, maar ook de betekenisrelaties.

- Kinderen leren woorden voor begrippen die ze al kennen of hebben ervaren.
 - Kinderen breiden de kennis van de betekenissen van woorden uit.
 - Kinderen leren nieuwe woorden en nieuwe betekenissen.

Korte uitleg fase viertakt.

	Zingen	Luisteren	Maken	Vastleggen	Bewegen
Semantisering					

De woorden moeten vaak herhaald worden op verschillende manieren. Goed om rekening te houden met het onderstaande.

- Woorden en betekenissen net zolang herhalen totdat alle kinderen het woord en de betekenis kennen.
- Bij het consolideren worden woorden én betekenissen veel, gevarieerd en speels herhaald.
- Bij het consolideren zijn de woorden en betekenissen zichtbaar in de klas aanwezig op de woordmuur.

Korte uitleg fase viertakt.

	Zingen	Luisteren	Maken	Vastleggen	Bewegen
Consolideren					

Controleren kan op een korte termijn, een wat middenlange termijn en langere termijn. Het credo 'elk woord moet zeven keer herhaald worden' blijkt lang niet altijd op te gaan. Soms onthouden leerlingen woorden al veel eerder: dan is er tijdswinst. En soms blijkt 7x herhalen niet voldoende te zijn. Je consolideert net zolang (maar ook niet langer) tot de woorden op het vastgestelde niveau gekend zijn: daarom is voortdurend controleren belangrijk.

Korte uitleg fase viertakt.

	Zingen	Luisteren	Maken	Vastleggen	Bewegen
Controleren					

De woorden worden nu niet door de leerkracht bedacht, maar door de kinderen zelf. Op deze manier vullen de kinderen zelf de inhoud van de les (deels) in. Het kan zijn dat het ene kind het woord dat wordt genoemd al wel actief beheerst, maar een ander kind kan het woord bijvoorbeeld passief beheersen of niet. Zo leren de kinderen van elkaar. Het blijkt namelijk dat kinderen veel van elkaar kunnen leren. Zorg er wel voor dat er niet te veel woorden worden uitgelegd. Selecteer de

mooiste woorden en schrijf die op. Let er ook op dat je de andere activiteiten invult met hetzelfde thema. Zo hebben de woorden iets met elkaar gemeen en wijk je niet te veel van het onderwerp af. Door het model op deze manier in te vullen wordt het wel lastig om voor aanschouwelijk materiaal te zorgen. Je weet immers niet precies met welke woorden de kinderen naar voren komen. Ook moet je aan het einde van de les woordkaarten bij de woorden maken, zodat ze op een ander moment (en een andere dag) erbij kunnen worden gepakt.

Verschillende deskundigen hebben feedback gegeven op het themaloze model (bijlage 10). Twee muziekdocenten, een taaldocent en een leerkracht basisonderwijs. Uit deze feedback blijkt dat het verschil tussen semantiseren en consolideren niet zo duidelijk in het schema te zien was. Uiteindelijk is ervoor gekozen om geen gebruik te maken van muziek tijdens het semantiseren. De lessen duren ook te lang wanneer er te veel tijd gaat zitten in het semantiseren en dat betekent dat de spanningsboog van de kinderen sneller kan knappen. Een tweede punt dat naar voren kwam was het gebruikmaken van de woordmuur. Hij wordt immers tijdens het consolideren als aandachtspunt genoemd omdat woorden beter blijven hangen wanneer de verbintenis van de woorden duidelijk zijn. Om deze reden is dit toegevoegd bij het rijtje consolideren. Een derde punt was dat de volgende drie kopjes aan het model moeten worden toegevoegd: algemene tips, didactische tips en overige suggesties. Op deze manier wordt het model overzichtelijker.

3. Welke mogelijkheden biedt het door mij ontworpen model om de geselecteerde woordenschatwoorden over een bepaald onderwerp aan te bieden?

Er is gekozen voor het thema bijen. Hier is voor gekozen, omdat dit thema mooi aansluit bij het thema zomer dat op dit moment loopt in groep 1 en 2 van OBS de Onze. Verder hebben de kinderen nog geen lessen gehad over bijen. Dit is gunstig, omdat de kinderen de woorden dus nog niet aangeboden hebben gekregen. Voor je begint met het invullen van het themamodel bedenk je eerst welke woorden je wilt aanbieden. Deze woorden hebben op één of andere manier iets met elkaar te maken. Wanneer je de woorden hebt gekozen, kun je vooraf bedenken waar het in de woordmuur moet komen te hangen. De woorden moeten immers, volgens de theorie, in een grafisch model zichtbaar worden gemaakt. Tijdens de les kun je dit samen met de kinderen doen. Laat de kinderen maar nadenken over de link van de woorden en hang die dan in de desbetreffende woordmuur. Na het bedenken van de woorden haal je het themaloze model erbij en bekijk je welke suggesties er staan per fase van de viertakt en domein van muziek. De woorden worden verwerkt in een muziekactiviteit. Het is mogelijk om zelf te bepalen welke domeinen je wilt aanbieden. Het is dus niet verplicht om alle domeinen per fase van de viertakt in te vullen. Toch is dit wel aan te raden, omdat je op een ander moment een andere volgorde aan kunt houden voor herhaling van de woorden (indien nodig). Ook is het aan te raden om dit model goed te bewaren, zodat je het een ander jaar weer kunt gebruiken. In bijlage 9 is het uiteindelijke model te zien. Per domein van muziek en per onderdeel van de viertakt is een activiteit ontwikkeld. Wanneer je deze les wilt geven, moet er een keuze worden gemaakt welke activiteiten je uitvoert. Het is mogelijk om te switchen tussen de domeinen. Je kunt bij het voorbereiden bijvoorbeeld kiezen voor het domein luisteren en bij het consolideren het domein bewegen. Door het op deze manier te doen, kun je er zeker van zijn dat je recht doet aan in ieder geval drie van de vijf domeinen van muziek. Er zijn namelijk vier fases te onderscheiden binnen de viertakt en vijf domeinen van muziek. Tijdens het maken van het model werd duidelijk dat het semantiseren niet op een muzikale manier kan worden gedaan. Tijdens het semantiseren worden de woorden uitgelegd en dat is een talige activiteit. De activiteiten die kunnen worden bedacht voor het semantiseren, zijn ook te gebruiken voor het consolideren. Om deze reden wordt er tijdens deze fase van de viertakt geen gebruik gemaakt van muziek. Tot slot zorg je er met de activiteiten voor de kinderen de woorden vaak horen en gebruiken. Dit is gunstig, omdat je een woord minimaal zeven keer moet horen in verschillende contexten om het actief te kunnen beheersen.

Verschillende deskundigen hebben feedback gegeven op dit model (bijlage 11). Twee muziekdocenten, een taaldocent en een leerkracht basisonderwijs. Aan de hand van deze feedback wordt duidelijk dat het model leuk is gemaakt en dat er concrete ideeën en muziekfragmenten bij worden gegeven. De verschillende deskundigen reageren enthousiast op het gemaakte model en denken dat leerkrachten graag meer van dit soort ingevulde modellen willen zien (met allerlei thema's). Wel wordt aangegeven dat de woordenschatwoorden in elke kolom terug moeten komen. Ook moet er in elke kolom muziekfragmenten te zien zijn. De woordenschatwoorden zijn uiteindelijk in elke kolom terug te zien, maar de muziekfragmenten niet. Niet elke activiteit leent zicht uit om met muziekfragmenten te werken. Tot slot moet de geschatte tijd nog ergens te zien zijn. Dit omdat een les anders snel te lang gaat duren en op deze manier kun je de tijd beter bewaken.

4. Hoe werkt het door mij ontworpen voorbeeldmodel dat is uitgewerkt met een voorbeeldthema in de praktijk?

Het model is op 15-06-2014 in de praktijk uitgetoetst. Voor de kinderen was het luisteren naar muziek en vastleggen van muziek nieuw, maar dat hebben ze goed gedaan. Sommige onderdelen duurden net iets te lang, dus daar moet nog iets aan worden gedaan. Hieronder wordt omschreven hoe de les eruit zag plus de tijd die kwijt was met de activiteit.

Activiteit: voorbereiden – vastleggen.

Tijd: 3.20.

Het eerste kaartje werd gezocht (bijlage 8.3). Vooraf werd gevraagd wat er gebeurde. De kinderen zeiden dat ze gezocht hoorden en dat het een bij was. Hierna werd het herhaald en erbij gezegd dat ze goed moesten luisteren naar mijn stem. Nu hadden ze wel door dat er eerst laag werd gezocht en dan hoog en dan weer laag. Het lijntje werd gevolgd. Hierna hebben we het kaartje samen gezocht. De twee andere kaartjes zijn ook eerst voor gedaan en vervolgens samen met de kinderen. Tot slot moesten de kinderen raden welk kaartje werd gezocht.

Activiteit: semantiseren – zingen.

Tijd: 7.00.

Vooraf werd gevraagd welk kaartje (bijlage 8.9), twee keer werd gezongen. Tijdens het zingen werden de woordkaarten laten zien. Pas na de tweede keer wisten ze het juiste antwoord te geven. Hierna werd het liedje telkens opnieuw gezongen. Elke keer wanneer het lied opnieuw werd gezongen, kreeg een kind de kaart en moest hij/zij die op het juiste moment in de lucht houden. Nadat alle woordkaarten waren uitgedeeld, zijn de woorden uitgelegd.

Activiteit: consolideren – bewegen

Tijd: 10.00.

De kinderen moesten de koningin (mij) nadoen. Op de achtergrond hoorde je een rustig muziekje. We begonnen met de vingers, daarna de armen, schouders, hoofd en sloten af door te staan. Hierna gingen de kinderen in de binnenkring – buitenkring zitten. De buitenkring was eerst de koning. De binnenkring waren de bijtjes. Zij moesten de koningin nadoen. De kinderen waren erg geconcentreerd. Na een halve minuut werd geëvalueerd hoe de bijtjes het deden. Daarna werden de rollen omgedraaid en aan het einde weer geëvalueerd hoe de nieuwe bijtjes het deden. Hierna gingen we in een lange rij staan. We gingen vliegen als bijtjes in de lucht op de maat van de muziek. Telkens wanneer er een woord werd genoemd, moesten ze daarheen vliegen. De voorste (koningin) raakte het plaatje aan en ging weer achterin de rij staan. De voorste kreeg weer een nieuw woord te horen om naartoe te gaan. Zo ging het een tijdje door. Dit verliep niet helemaal goed. Niet alle kinderen wisten wat de bedoeling was en liepen niet meer achter elkaar aan in de rij. Pas later werd dit duidelijk. In de kring hebben we de woorden nogmaals herhaald.

Activiteit: controleren – luisteren.

Tijd: 3.30.

Er werden twee in plaats van drie fragmenten afgespeeld en beluisterd, omdat de spanningsboog was geknapt. De plaatjes (bijlage 8.9) werden laten zien en de kinderen moesten goed luisteren welk plaatje bij het fragment past. Ze hebben verschillende woorden genoemd en daarmee was het doel van deze activiteit deels gehaald. Achteraf had ik alle plaatjes op de grond moeten leggen, in plaats van drie. De plaatjes die niet op de grond lagen, werden hierdoor niet genoemd.

De les is vervolgens geëvalueerd met Linda Meppelink. Tijdens de les had ze een feedbackformulier ingevuld en de punten waar ze op had gelet werden tijdens het evalueren besproken. Het ingevulde feedbackformulier is in bijlage 9 te zien. Hieronder per vraag in het kort de sterke- en zwaktepunten.

kun je duidelijk de viertakt herkennen in deze les? Zo ja, waar? Zo nee, hoe kan ik dit verbeteren?

De viertakt is duidelijk in de les te herkennen. Tijdens het semantiseren verhoogt de aandacht wanneer ze mee mogen doen. De woorden worden vooral passief herhaald tijdens de activiteiten en het is gevarieerd. Tijdens het controleren worden de plaatjes steeds vaker actief benoemd.

Kun je duidelijk de verschillende muziekdomeinen herkennen in deze les? Zo ja, welke en wanneer? Zo nee, hoe kan ik dit verbeteren?

Luisteren werd bij bijna alle onderdelen wel gedaan. Verder zijn alle domeinen herkend, behalve het maken van muziek.

Beheersen de kinderen de woordenschatwoorden actief of passief?

Dit was lastig om te controleren.

Welke overige punten zie jij als verbetering van dit model?

Uitleg van koningin kon iets anders. Beginnen bij de beginsituatie. Vertellen dat we zelf een koningin hebben en dat de bijen dat ook hebben. De activiteiten iets inkorten, omdat het al snel te veel wordt.

Zou jij dit model zelf gebruiken in de klas? Waarom wel? Waarom niet?

Het is een mooi model om bij de hand te houden om beide vakken met elkaar te combineren. Ik denk dat dit model zeker bij kan dragen dat de woorden beter blijven hangen. Dit model zorgt er ook voor dat alle domeinen vaker behandeld worden en niet alleen maar zingen en bewegen.

Alle woorden komen meerdere malen voorbij en naast de viertakt, wordt er meer gewerkt dan gewoonlijk aan, in ieder geval, drie van de vijf domeinen. Zoals vooraf al was gedacht, werkt het niet om muziek te gebruiken tijdens het semantiseren. Er werd namelijk eerst een lied gezongen en vervolgens werden de woordkaarten erbij gebruikt. Daarna werden de woorden uitgelegd. Als je naar de viertakt kijkt, worden de woorden dus eerst geconsolideerd en dan pas gesemantiseerd. Dit zou andersom moeten. Tijdens het semantiseren moeten de woorden eigenlijk alleen maar worden uitgelegd. Ook bespaar je tijd door het op deze manier te doen, omdat de les nu iets te lang duurde. Ook is het handig om de vooraf geschatte tijd in te vullen in het model en deze tijd tijdens de les ook goed bewaken! Tijdens het consolideren werden een aantal woorden actief genoemd door de kinderen.

5. Welke tijdsbesparing en verbeterde leerresultaten levert de combinatie muziek en woordenschat op?

Controleren of de leerresultaten verbeterd zijn, is lastig. Je weet namelijk niet zo goed welke woorden de kinderen hadden gekend wanneer ze op de normale manier werden aangeboden. Toch is wel duidelijk dat de kinderen de woorden die worden aangeboden normaal gesproken niet vaak actief beheersen. Ook zijn de scores van de Cito (Taal voor kleuters) niet voldoende.

Op twee momenten is gecontroleerd of de woorden actief, passief of niet zijn blijven hangen. Beide keren zijn er individuele gesprekken gehouden en opgenomen. Op deze manier werd duidelijk welke woorden de kinderen kenden of niet. De woorden die tijdens dit gesprek naar voren kwamen door de kinderen, behoren bij de actieve woordenschat. De woorden waar ze opkwamen, hoefden niet meer op een andere manier naar boven worden gehaald. De woorden die ze niet noemden, werden omschreven met een raadseltje. Wanneer deze woorden werden genoemd, behoorden deze ook nog bij de actieve woordenschat. Daarna werd het woord genoemd en de kinderen moesten het woord omschrijven en wanneer ze het nog niet wisten, mochten ze een plaatje aanwijzen. De woorden werden dan passief gekend. Pas wanneer de kinderen al het bovenstaande niet juist konden beantwoorden, kenden ze het woord niet meer.

In het onderstaande schema is te lezen welke woorden tijdens het eerste gesprek actief (A), passief (P) of niet (N) werden gekend.

	zwerm bijen	honing	nectar	koningin	korf
Lln. A	P	A	N	A	P
Lln. B	P	A	A	A	A
Lln. C	A	A	A	A	A
Lln. D	P	A	P	A	A
Lln. E	P	A	A	A	A
Lln. F	P	A	P	A	P
Lln. G	P	A	P	A	A
Lln. H	P	A	A	A	P
Iltn. I	A	A	A	A	A

Het blijkt dat de woorden: honing en koningin wel actief worden beheerst. Korf kent ook bijna iedereen. Nectar en zwerm bijen wordt nog niet door alle kinderen beheerst. De woordkaarten hangen in de woordmuur, maar verder wordt daar niks meer mee gedaan.

De tweede keer werden de woorden weer op dezelfde manier gecontroleerd. In het onderstaande schema is te lezen welke woorden tijdens het tweede gesprek actief (A), passief (P) of niet (N) werden gekend.

	zwerm bijen	honing	nectar	koningin	korf
Lln. A	P	A	P	A	A
Lln. B	P	A	A	A	A
Lln. C	A	A	A	A	A
Lln. D	P	A	P	A	A
Lln. E	P	A	A	A	A
Lln. F	P	A	A	A	A
Lln. G	P	A	A	A	A
Lln. H	P	A	P	A	A
Lln. I	A	A	A	A	A

Het blijkt dus dat de woorden die al actief werden beheerst, ook in de actieve woordenschat bleven hangen (vijf dagen na de les) bij de meeste kinderen. Het woord nectar ging bij twee kinderen van passief naar de actief, bij één kind van niet naar passief en bij één kind van de actief naar de passief. Het woord korf was tijdens de eerste controle bij drie kinderen passief en tijdens de tweede controle beheerste iedereen het woord actief. Bij één kind is er een woord verloren gegaan in de actieve woordenschat en is passief blijven hangen en bij de andere kinderen is alles het hetzelfde gebleven of verbeterd. Het liedje was voor een aantal kinderen een houvast was om de woorden tevoorschijn te halen. Toen werd gevraagd wat ze het leukste vonden van de muziekles, zeiden de meeste kinderen het liedje of het bewegen op muziek. Het liedje werd door drie kinderen gezongen om moeilijke woorden te herinneren. Eenmaal genoemd, wisten ze de betekenis ook nog.

Nu duidelijk is dat muziek en woordenschat met elkaar kan worden gecombineerd, kan er tijdens de muzieklessen (1 keer per week) extra worden gewerkt aan de woordenschat. Op de dinsdagmiddag staat er een taal- of rekenactiviteit op het programma. Er kan nu dus sneller voor de rekenactiviteit worden gekozen, omdat het onderdeel woordenschat een keer extra kan worden aangeboden tijdens de muziekles. Maar gezien de resultaten van de Cito (Taal voor kleuters), kan er beter extra aan woordenschat worden gewerkt en niet gelijk of minder! Zoals het nu lijkt kan de taalactiviteit van de dinsdagmiddag beter worden geruid met de Engelse les van donderdagmiddag, omdat er op dinsdagmiddag ook al een muziekactiviteit staat gepland. Zo kan op donderdagmiddag het model woordenschat – muziek een tweede keer in een andere volgorde worden gegeven. Het blijkt namelijk dat 15 minuten muziekles per week te weinig is om recht te doen aan alle vijf domeinen van muziek.

De leerresultaten waren dus beter tijdens de tweede controle. Het liedje bleek voor drie kinderen een houvast om de woorden te herinneren. Niet alle woorden behoren na de les bij de actieve woordenschat van de kinderen, maar het gaat wel de goede kant op! Door op andere momenten de woordkaarten erbij te halen en er consolideerpelletjes mee te doen, zou het waarschijnlijk nog beter zijn. Dit is natuurlijk niet met zekerheid te zeggen, omdat het nog niet is onderzocht. Ook kun je het model weer gebruiken om het consolideren nog een keer met een ander domein te oefenen.

4.2 Reflectie hypothese

Hypothese

De verwachting is dat het mogelijk is om tijd te besparen door het woordenschatonderwijs te combineren met het vak muziek, omdat je dan muziek en woordenschat tegelijk geeft en daardoor ruimte in het programma vrijkomt. Dit is ook in de literatuur te vinden: woordenschatonderwijs kun je integreren in andere vakken zonder dat er extra tijd geïnvesteerd hoeft te worden: soms leidt dit zelfs tot tijdsbesparing (Verhallen, 2009). De verwachting is ook dat de kinderen de woordenschatwoorden actief gaan gebruiken, omdat muziek je de mogelijkheid biedt om de woorden te zingen, uit te beelden en naar te luisteren. Volgens Verhallen & Verhallen (1994) moet je woorden op verschillende manieren consolideren. Daardoor verdiept de kennis van het woord en leren de kinderen steeds meer aspecten van de betekenis kennen. Bij het consolideren wordt eerst de passieve en vervolgens de actieve beheersing geoefend.

Uitkomst

De tijdsbesparing is niet zo duidelijk als vooraf was gedacht. Hoewel het wel mogelijk is om muziek en woordenschat met elkaar te combineren, lijkt het niet verstandig om een taalmoment hiervoor te schrappen uit het programma. Elke ochtend staat er een taalactiviteit op het programma. Op dinsdagmiddag is er de keuze om een taal- of rekenactiviteit in te plannen. Gezien de resultaten van Cito (Taal voor kleuters) kan er beter meer dan minder tijd besteed worden aan het vergroten van de woordenschat. De Engelse activiteit van donderdagmiddag kan beter worden geruild met de taalactiviteit van dinsdagmiddag omdat de muzikles ook op dinsdagmiddag staat gepland. Tijdens deze taalactiviteit kan het model woordenschat – muziek extra worden ingezet. Niet alleen om extra aandacht te schenken aan het woordenschatonderwijs in groep 1 en 2 van OBS de Onze, maar ook om recht te doen aan alle vijf domeinen van muziekonderwijs. Het blijkt namelijk dat 15 minuten per week te weinig is om alle vijf domeinen aan te bieden.

Helaas kenden de kinderen niet alle woorden actief zoals vooraf was gedacht. In deelvraag 5 is te zien dat de woorden honing, koningin en korf wel actief werden beheerst door de kinderen tijdens de tweede controle. De woorden nectar en zwerm bijen niet door iedereen. Misschien is dit wel het geval wanneer er op twee momenten van de week gebruik wordt gemaakt van het model i.p.v. 1 keer per week.

Hoofdstuk 5

5.1 Conclusie

In de conclusie wordt antwoord gegeven op de probleemstelling. Eerst is de probleemstelling te lezen en vervolgens wordt hier antwoord op gegeven.

Hoofdvraag

Op welke wijze kan het woordenschatonderwijs (in groep 1 en 2 op OBS de Onze) met het vak muziek worden gecombineerd, zodat dit tot tijdsbesparing leidt en de leerresultaten van de kinderen verbeterd worden (de kinderen kennen aan het einde van het thema de geselecteerde woorden actief).

Uitkomst

Op dit moment wordt er veel gewerkt aan het vergroten van de woordenschat. Toch blijkt dit niet genoeg, gezien de resultaten van Cito (Taal voor kleuters). Ook blijkt dat 15 minuten (zie weekplanning in bijlage 3) per week te weinig is om recht te doen aan de vijf domeinen van muziek. Op dit moment wordt er vrijwel alleen maar gewerkt aan de domeinen zingen en bewegen. Door gebruik te maken van het model dat is ontwikkeld, word je gedwongen om na te denken over de invulling van de viertakt van Verhallen en alle vijf domeinen van muziek. De viertakt en vijf domeinen van muziek vormen namelijk de basis van het model. Het is gebleken dat het semantiseren niet geschikt is voor de domeinen van muziek. Tijdens deze fase van de viertakt moeten de woorden worden uitgelegd en dat is niet mogelijk met woorden die niks te maken hebben met muziek. Dit bleek ook na het uitproberen van het model in de praktijk. Het semantiseren duurde te lang en kwam niet echt tot zijn recht. Het is wel mogelijk om woorden te semantiseren die te maken hebben met het volgende aan te bieden met behulp van de vijf domeinen van muziek: muziekinstrumenten, klank, vorm en betekenis.

Door dit model in te zetten wordt er ook recht gedaan aan de overige drie domeinen van muziek waar tot nu toe niks aan wordt gedaan. Luisteren is één van die drie domeinen waar geen aandacht aan wordt besteed in groep 1 en 2 van OBS de Onze. Het trainen van deze luistervaardigheid is juist belangrijk omdat in hoofdstuk 2.5 is staat dat het concentratievermogen wordt verhoogt wanneer je de luistervaardigheid van de kinderen traint. Overbodige informatie en ruis leren de kinderen te filteren en zo wordt het makkelijker om nieuwe woorden beter te onthouden.

Omdat het lastig is om activiteiten in te vullen in een leeg model, is er een themaloos model ontwikkeld. Hierin staan algemene tips, didactische tips en overige suggesties. Een voorbeeld is het gebruikmaken van ritme om woorden te onthouden. Woorden worden namelijk sneller onthouden wanneer er een ritme aan is gekoppeld (hoofdstuk 2.5). Met dit themaloze model bij de hand, kan er een model met ieder willekeurig thema worden ontwikkeld. Het themamodel is ingevuld met voorbedachte woorden. Het is ook mogelijk om de woorden uit de kinderen te laten komen. Er kan een eng fragment worden afgespeeld en de kinderen kunnen woorden noemen die te maken hebben met het fragment dat zojuist is beluisterd. De woorden die worden genoemd kunnen voor het ene kind bij de actieve woordenschat behoren, maar bij het andere kind hoeft dat niet zo te zijn. Het voordeel hiervan is dat de kinderen zo een eigen inbreng hebben en dat verhoogt de betrokkenheid. Ook leren de kinderen op deze manier van elkaar. Het blijkt namelijk dat kinderen

veel van elkaar kunnen leren. Let er wel op dat er niet meer dan vijf woorden per les worden aangeboden.

De tijdsbesparing is niet zo duidelijk als vooraf was gedacht. Tijdens de muzieklessen (1 keer per week) kan er extra worden gewerkt aan de woordenschat. Op de dinsdagmiddag staat er een taal- of rekenactiviteit op het programma. Er kan nu dus sneller voor de rekenactiviteit worden gekozen, omdat het onderdeel woordenschat een keer extra kan worden aangeboden tijdens de muziekles. Maar gezien de resultaten van de Cito (Taal voor kleuters), kan er beter extra aan woordenschat worden gewerkt en niet gelijk of minder! Zoals het nu lijkt kan de Engelse les van de donderdagmiddag beter worden verplaatst naar de dinsdagmiddag. Op deze manier kan de taalactiviteit van de dinsdagmiddag naar de donderdagmiddag. Het model kan tijdens deze taalactiviteit worden ingezet. Het verplaatsen is nodig, omdat de muziekles ook al op de dinsdagmiddag staat gepland en zo dus het model twee keer per week kan worden gegeven. Het blijkt namelijk dat 15 minuten muziekles per week te weinig is om recht te doen aan alle vijf domeinen van muziek.

Of de leerresultaten zijn verbeterd is niet helemaal duidelijk. Drie van de vijf woorden werden door alle kinderen actief gekend. De andere twee woorden niet. Deze twee woorden werden door een aantal kinderen alleen maar passief gekend en niet actief. Het is niet duidelijk of deze kinderen de woorden wel actief hadden gekend wanneer het model nog een keer in een andere volgorde zou worden aangeboden.

5.2 Aanbevelingen

Omdat niet alle woorden aan het einde van het onderzoek door de kinderen actief werden gekend, is het aan te bevelen om het model twee keer per week te gebruiken. De woorden worden dan net iets vaker behandeld en de kans op het actief beheersen van de woorden wordt groter. Om dit te kunnen realiseren, is het aan te raden om de Engelse les van donderdagmiddag te verplaatsen naar de taalactiviteit van dinsdagmiddag. Op deze manier kan het model op de donderdagmiddag een tweede keer worden gebruikt. Op dinsdagmiddag aan het einde van de schooldag staat namelijk al een muziekactiviteit gepland. Ook is het mogelijk om de woordkaarten uit de woordmuur te pakken en een paar keer wat consolideeroefeningen ermee te doen.

5.3 Vragen en discussiepunten

N.a.v. de ingevulde feedbackformulieren kwam naar voren dat het themaloze model ook voor de andere bouwen in het basisonderwijs geschikt zou kunnen zijn. Mijn onderzoek gaat specifiek over de onderbouw en niet over de midden- en bovenbouw. Om deze reden is niet duidelijk of het model ook in deze bouwen werkt in de praktijk. Een ander onderzoek zou antwoord kunnen geven op de vraag of dit model toepasbaar is in de midden- en bovenbouw.

Niet alle kinderen kenden de woorden tijdens de controle actief. Het is de vraag of deze woorden wel actief worden gekend wanneer het model twee i.p.v. één keer per week wordt gebruikt. Er was helaas geen tijd meer om hier achter te komen voor de schoolvakantie, maar in de toekomst kan dit wel worden uitgetoetst om te kijken of de leerresultaten beter zijn.

Samenvatting

In groep 1 en 2 op OBS de Onze wordt vaak gewerkt aan het vergroten van de woordenschat, maar zonder het gewenste resultaat. Er kan volgens de leerkrachten niet meer aan de woordenschat worden gewerkt, omdat het programma al zo vol zit. De woorden worden vaak passief gekend en niet actief. Al snel werd duidelijk dat woordenschat en muziek een mooie combinatie is, omdat blijkt dat het concentratievermogen wordt verhoogt wanneer je de luistervaardigheid traint. Door te leren luisteren kunnen de kinderen overbodige informatie beter filteren. Verder helpt de melodie om bepaalde moeilijke woorden beter te onthouden. Het blijkt namelijk dat moeilijke woorden beter worden onthouden wanneer er een melodie aan gekoppeld is. Dit zijn enkel twee van de vele redenen om muziek en woordenschat met elkaar te koppelen.

Hierom is de volgende probleemstelling geformuleerd:

Ik onderzoek hoe ik het woordenschatonderwijs in groep 1 en 2 van OBS de Onze kan combineren met het vak muziek, omdat ik wil weten of deze combinatie tijd oplevert en de leerresultaten van de kinderen verbeterd worden door de geselecteerde woorden actief te beheersen aan het einde van het thema. Uiteindelijk wil ik als onderbouwleerkracht de combinatie muziek en woordenschatonderwijs beter inzetten.

Uit de probleemstelling is de volgende hoofdvraag gekomen:

Op welke wijze kan het woordenschatonderwijs (in groep 1 en 2 op OBS de Onze) met het vak muziek worden gecombineerd, zodat dit tot tijdsbesparing leidt en de leerresultaten van de kinderen verbeterd worden (de kinderen kennen aan het einde van het thema de geselecteerde woorden actief)?

Omdat deze hoofdvraag niet in één keer te beantwoorden is, zijn er vijf deelvragen geformuleerd.

Allereerst moet de beginsituatie in groep 1 en 2 van OBS de Onze worden gepeild. Hiervoor werd onderzocht welke documenten aanwezig waren op de school, om vervolgens vragen op papier te zetten voor een diepte-interview met de groepsleerkracht. Nu de beginsituatie duidelijk was, kon er worden gewerkt aan het model dat zou worden ontwikkeld om de combinatie woordenschat en muziek mogelijk te maken. Het theoretische kader heeft geholpen om recht te doen aan woordenschat- en muziekonderwijs. De viertakt en de vijf domeinen van muziek, vormen de basis van het model. Omdat het lastig is om in een leeg model een themamodel te ontwerpen, is er eerst een themaloos model ontwikkeld. Hierin staan algemene tips, didactische tips en overige suggesties voor het ontwikkelen van een model met een thema. Aan de hand hiervan werd er een themamodel ontwikkeld. Per domein en per viertakt werd een activiteit ontwikkeld, toen dit model eenmaal klaar was, werden beide modellen opgestuurd naar deskundigen om er feedback op te geven. Daarna werd het model uitgetoetst in de praktijk. Nadat de les was gegeven is onderzocht, d.m.v. individuele gesprekken met de kinderen van groep 1 en 2 van deze school, of de woorden actief, passief of niet werden herkend. Vijf dagen na deze les, werd weer gecontroleerd of de woorden herkend werden. Het bleek dat veel woorden actief werden beheerst en een aantal passief.

Door dit model in de praktijk te gebruiken, wordt er meer aandacht besteed aan de viertakt en de vijf domeinen van muziek. Het semantiseren wordt niet op een muzikale manier gedaan, omdat dit een talige activiteit is. Wel is dit mogelijk bij woorden die iets te maken hebben met muziekinstrumenten, klank, vorm en betekenis. Niet alle woorden werden uiteindelijk actief gekend, maar het zou heel goed mogelijk zijn dat dit wel het geval zou zijn wanneer het model twee i.p.v. één keer per week wordt gebruikt. Dit kan eventueel op een andere middag worden gedaan i.p.v. de taalactiviteit die is gepland.

logboek

datum	activiteit	resultaat	reflectie	voortgang	minuten
05-10-2013	Lezen: Ontwikkeling door onderzoek.	Lay-out van het onderzoeksverslag.			60
06-10-2013	Lezen: Ontwikkeling door onderzoek.	Weten hoe ik mijn onderzoeksvragen op papier moet zetten.		Opbouw van het verslag in een Worddocument.	90
08-11-2013	De probleemstelling, deelvragen en hypothese op papier zetten.	Eerste opzet van mijn onderzoeksvragen.			30
08-11-2013	Gesprek met Patruschka over mijn onderzoek.	Onderzoeksvragen aangepast en gepaste literatuur besproken.			45
09-11-2013	Lezen: woorden leren, woorden onderwijzen.	Start theoretisch kader.			190
15-11-2013	Onderzoek muziekmethode stage.	Weten welke muziekmethode we hanteren en wat we eraan doen.		Deel van een deelvraag kunnen beantwoorden.	120
15-11-2013	Lezen: woorden lezen, woorden onderwijzen.	Theoretisch kader .			200
16-11-2013	Lezen: taal en kleuters.	Theoretisch kader.			150
16-11-2013	lezen: portaal.	Theoretisch kader.			160
27-11-2013	Lezen: gevangen in eens schelp.	Theoretisch kader.			60
27-11-2013	Lezen: creatief met prentenboeken.	Theoretisch kader.			60
29-11-2013	Lezen: het prentenboek als invalshoek.	Theoretisch kader.		Theoretisch kader staat op papier. Alleen nog bijschaven.	30
29-11-2013	Deelvragen beantwoorden	Deelvraag twee beantwoord.			170
29-11-2013	Literatuurlijst in orde gemaakt.	Literatuurlijst in alfabetische volgorde.			10
datum	activiteit	resultaat	reflectie	voortgang	minuten

30-11-2013	Deelvragen beantwoorden	Deelvraag twee, drie en vier beantwoord			240
30-11-2013	Onderzoek muziekmethode stage.	Weten welke muziekmethode we hanteren en wat we eraan doen.		Deel van een deelvraag kunnen beantwoorden.	120
07-12-2013	Onderzoeksverslag aanpassen.	Feedback bekeken en mijn onderzoek verbeterd .			180
9-12-2013	Verslag aanpassen.	Bronvermelding aanpassen.			30
08-01-2014	Verslag aanpassen.	Verslag verbeteren.			240
04-01-2014	LVF maken voor de twee lessen.	Twee lessen op papier.			60
06-01-2014	De twee lessen uitvoeren in de praktijk.	Twee lessen gegeven.			60
10-01-2014	Onderzoeksvragen beantwoorden.	Onderzoeksvragen aangepast.			120
13-01-2014	Controleren welke groep kinderen de woorden onthouden.	Beide groepen wisten het nog!			15
13-01-2014	Werken aan mijn onderzoek.	De resultaten toevoegen aan mijn verslag.			60
13-01-2014	Enquête toevoegen aan verslag.	Enquête toevoegen en deelvraag beantwoorden.			50
21-01-2014	Model ontwikkelen.	Model af.			180
30-01-2014	Onderzoekverslag laten beoordelen door Johan en Patruschka .	Niet goedgekeurd. Veel aanpassingen maken.			60
03-02-2014	Probleemstelling + probleemanalyse aanpassen met hulp van Patruschka.	Voorlopig goedgekeurde probleemstelling en probleemanalyse.			240
06-02-2014	Theoretisch kader en inleiding aanpassen.				240
05-03-2014	Afspraak met onderzoeksbegeleider Johan.	Feedback over mijn onderzoeksverslag.			90
06-03-2014	Onderzoeksverslag aanpassen.				60
16-03-2014	Onderzoeksverslag aanpassen.				240
18-03-2014	Afspraak met onderzoeksbegeleider	Feedback over mijn onderzoeksverslag.			60
datum	activiteit	resultaat	reflectie	voortgang	minuten

19-03-2014	Onderzoeksverslag aanpassen.				120
26-03-2014	Afspraak met onderzoeksbegeleiders Johan en David.				30
29-03-2014	Bronvermelding aanpassen.				120
29-03-2014	Theoretisch kader aanpassen.				120
14-04-2014	Theoretisch kader aanpassen.				60
15-04-2014	Onderzoeksaanpak aanpassen.				30
06-05-2014	Theoretisch kader aanpassen.				180
07-05-2012	Afspraak met David.	Literatuurlijst aanpassen.			60
07-05-2014	Literatuurlijst aanpassen.				300
08-05-2014	Theoretisch kader aanpassen + literatuur toevoegen.				180
09-05-2014	Theoretisch kader aanpassen + literatuur toevoegen.				240
12-05-2014	Theoretisch kader aanpassen + literatuur toevoegen.				120
19-05-2014	Theoretisch kader aanpassen + literatuur toevoegen.				180
20-05-2014	Theoretisch kader aanpassen	Verslag opgestuurd naar Johan en David.			60
26-05-2014	Model aanpassen				180
27-05-2014	Model aanpassen				240
05-06-2014	Afspraak met Johan en David om het onderzoeksverslag te bespreken	Bijna goedgekeurd. Nog een paar kleine aanpassingen. Deelvragen aangepast en plan gemaakt om ze te beantwoorden.			60
06-06-2014	Onderzoeksverslag en deelvragen aangepast. Plan van aanpak gemaakt.	Plan van aanpak opgestuurd naar David.			240

datum	activiteit	resultaat	reflectie	voortgang	minuten
11-06-2014	Plan van aanpak aangepast.				180
17-06-2014	Model met thema en themaloos model besproken met Johan.	Ideeën op papier.			90
18-06-2014	Themamodel aanpassen en muziekfragmenten toevoegen. Diepte-interview met Linda Meppelink.	Opgestuurd naar Johan en David.			240
19-06-2014	Themaloos model aangepast.				240
20-06-2014	Deelvraag 1 en 2 beantwoord, afspraak met David om het onderzoeksplan te bespreken en afspraak met Johan om beide modellen te bespreken.				420
23-06-2014	Deelvraag 3 beantwoorden en verslag opsturen ter controle.	Opgestuurd naar Johan en David.			180
29-06-2014	Onderzoeksverslag aanpassen n.a.v.				120
30-06-2014	Beide modellen aanpassen n.a.v. de feedback.				60
01-07-2014	Modellen en onderzoeksverslag bespreken met Johan.				90
01-07-2014	Onderzoeksverslag aanpassen.				300
03-07-2014	Doorlezen van het onderzoeksverslag en mailen naar Johan en David				120

Literatuur

Alkema, E., Kuipers, J., Tjerkstra, W., Lindhout, C. (2009). *Méér dan onderwijs*. Assen: Koninklijke Van Gorcum BV.

Anderson, C.R. & Nagy, W.E. The vocabulary conundrum. Opgehaald van https://www.google.nl/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&frm=1&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=0CCkQFjAA&url=https%3A%2F%2Fwww.ideals.illinois.edu%2Fbitstream%2Fhandle%2F2142%2F18019%2Fctrstreadtechrepv01993i00570_opt.pdf%3Fsequence%3D1&ei=QQpqU--WPBcrjOYrqegP&usg=AFQjCNFeANofUfTqvE3RCPYovzhAnbzhQA

Bacchini, S., Boland, T., Hulsbeek, M., Pot, H., Smits, M. *Duizend-en-een-woorden*. Opgehaald van <http://www.slo.nl/downloads/archief/duizend-en-een-woorden.pdf/>

Diekstra, R. & Hogenes, M. (2008). *Harmonie in gedrag*. Uithoorn: Karakter Uitgevers BV.

Duerings, J., Van der Linden, B., Schuurs, U., Strating, H. (2011). *Op woordenjacht*. Apeldoorn: Garant.

Gardner, H. (2002). *Soorten intelligentie*. Amsterdam: Uitgeverij Nieuwezijds.

Heijden, A. van der & Jong, L. de (2003). *Gevangen in een schelp*. Groningen: Noordhoff Uitgevers BV.

Herfs, J., Van der Lei, R., Riksen, E., Rutten, M. (2005). *Muziek leren*. Assen: Koninklijke Van Gorcum BV.

Kraus, N. & Chandrasekaran, B. (2010). Musical training for the development of auditory skills. *Nature Review*. 11

Lee, K.M., Skoe, E., Kraus, N., Ashley, R. (2009). Selective subcortical enhancement of musical intervals in musicians. *J. Neurosci* 29, 5832-5840. 45-46.

Mieras, M. (sd). *Wat muziek doet met kinders hersenen*. Opgeroepen op Maart 3, 2014, van klassiekzangeres: http://klassiekzangeres.nl/Muziek_en_Dyslexie/Welkom_files/muziek%20en%20kinderhersen.pdf

Mulder, F., Timman, Y., Verhallen, S. *De Basiswoordenlijst Amsterdamse Kleuters*. Opgehaald van http://www.cyberkidz.nl/pdf/woordenschat_baklijst.pdf

Nieuwmeijer, N. (2008). *Het prentenboek als invalshoek*. Assen: Gorcum BV.

Ost, M. (2010). *Creatief met prentenboeken*. Leuven/Den Haag: Uitgeverij Acco.

Paus, P. (2010). *Portaal*. Bussum: Uitgeverij Coutinho.

Rauscher & Shaw. *The "Mozart Effect": Does Mozart Make You Smarter?* Opgehaald van <http://xenon.stanford.edu/~lswartz/mozarteffect.pdf>

- Robbe, R. (1998). *Taal & didactiek, Begrijpend lezen*. Groningen/Houten: Wolters-Noordhoff BV.
- Shield, B.M. & Dockrell, J.E. (2003). The effect of noise on children at school. *J. Building Acoustics* 10 (2). 97-106.
- Van der Leij, R., Haverkort, F., Noordam, L. (2004). *Muziek Meester!* Utrecht/Zutphen: ThiemeMeulenhoff.
- Vernooy, K. (2007). Een goede woordenschat. Opgehaald van <http://www.google.nl/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&frm=1&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=0CCkQFjAA&url=http%3A%2F%2Fwww.makkelijklezenplein.nl%2Findex.php%3Fcmd%3Dfile%26action%3Ddownload%26file%3D926&ei=4wlqU8O8GcLqPKqEgZAJ&usg=AFQjCNEhXOpicVUxJA3mm8DUb0nwchklRw&bvm=bv.66111022,d.ZWU>
- Verhallen, M. (2009). *Meer en beter woorden leren*. Opgeroepen op Januari 4, 2014, van www.schoolaanzet.nl: http://www.schoolaanzet.nl/uploads/tx_sazcontent/KRBV058_01.pdf
- Verhallen, M. & Verhallen S. (1994). *Woorden leren, woorden onderwijzen*. Hoevelaken: CPS Uitgeverij.
- Verhallen, M. & Nulft van der (2002). *Met woorden in de weer*. Bussum : Uitgeverij Coutinho.
- Vrolijk, R., Hogenes, M., Scheepers, M. (2013). *Nieuw geluid*. Groningen: Noordhoff Uitgevers BV.

Bijlage 1: verbeterplan woordenschat.

Bijlage 2: overige documenten woordenschat.

Bijlage 3: weekplanning.

Bijlage 4: feedbackformulier themaloos model.

Bijlage 5: feedbackformulier model met thema.

Bijlage 6: observatieformulier voor de leerkracht.

Bijlage 7: raadseltjes voor de kinderen

Bijlage 8: themaloos model.

Bijlage 9: model met thema.

WOORDENSCHAT VERBETERPLAN 2012 – 2013

Woordenschat activiteitenplan 2012-2013

Prioriteit	Doel	Activiteiten	Wanneer (+ borging)	Wie?	Kosten Inzet / middelen	Evaluatie	Verantwoordelijk
Woordenschat	Aan het eind van het schooljaar hebben we een doorgaande lijn en werken alle leerkrachten met de viertakt-strategie en is er een actuele woordmuur in elk lokaal . Het doel voor leerlingen: in 2012-2013 scoort 80% van de kinderen in groep 3,4 een I,II of III op de Cito woordenschattoets	- werken met de viertakt-strategie - gebruik van de woordmuur/paraplu/trap - teambijeenkomsten om afspraken te maken/afstemming - observaties - collegiale consultatie	Vanaf sept 2012 Zie woordenschat-verbeterplan	Alle groeps-leerkrachten Taalcoördinator organiseert studiemiddagen + overdracht kennis woordenschat	Boek: Met woorden in de weer. Woordmuur: speciale kaartjes waarin woordkaarten kunnen worden geschoven	directie Taalcoördinator, lb-er	Groepsleerkracht, directie, Taalcoördinator, lb-er

Woordenschat in groep 1 en 2: Beleidsplan 2012-2013

Doelen Eind groep 2	Aanbod: inhoud en materialen	Tijd/ organisatie	Instructie/ didactische adviezen	Werkvormen	Toetsmomenten	Signaleren risicoleerlingen	Aanpak van risicoleerlingen
80 % goed van de passieve woordenschat (Cito: Taal voor kleuters).	Boeken. Kringgesprek. Lettermuur.	5 uur per week. Dagelijks een kwaliteitsuur met doelgerichte taalactiviteiten	Tijdens voorlezen, kringgesprek en boek aanbieden (nieuwe) woorden benoemen en bespreken.	Kleine kring. Grote kring. Boekenhoek.	Taal voor kleuters: - jan: groep 1 en 2 - juni: groep 1 en 2	Risico-score: Taal voor kleuters: - M1 = 16 - E1 = 18 - M2 = 8 - E2 = 10	Extra/ intensiever aanbod.
Groep 1: score 26 Groep 2: score 13	Woordenlijst (aan te bieden woorden) bij elk thema m.b.v. de viertaktstrategie.		Actieve woordenschat is meestal kleiner dan de passieve woordenschat.	Voorlezen. Computer.		Woordenschattoets van Aarnoutse	
Woordenschattoets Aarnoutse 95% I,II en III-score Ondergrens: Gr. 1: E: 30 Gr. 2: B:12 Event. E: 15	Woordmuur: Web, spin, trap, kast, paraplu Rijke uitdagende leeromgeving. (veel beleving) Mogelijkheden bieden tot het opdoen van ervaringen.		De ontwikkeling van de woordenschat moet parallel lopen met de ontwikkeling van de kennis van de wereld om je heen en je gevoelsleven. IGDI- model	Woordenpot		Registratie:OVK - bij spreken beperkte woordenschat. - begrijpt woorden verkeerd. - heeft problemen met het uitbreiden van woordenschat. - heeft moeite met het afleiden van woordbetekenissen uit verhalen. - heeft moeite met het actief gebruiken van nieuwe woorden.	

WOORDENSCHAT ONDERWIJS

Uitgangspunten voor het woordenschatonderwijs

1. **Woordenschat is een gebied overschrijdende zaak:** WS dient in principe bij alle lessen in alle groepen aan de orde te komen. De meeste onbekende woorden komen bij het onderwijs in de kennisgebieden aan de orde. (Belangrijk; schoolwoorden – schooltaal)
2. **Werk systematisch aan uitbreiding met het viertaktmodel:** voorbereiden, semantiseren, consolideren, controleren
3. **Zorg voor een hoge kwaliteit van mondeling taalgebruik door:**
 - Zelf model van goed taalgebruik te zijn
 - Goede kinderliteratuur voor te lezen
 - Gebruik te maken van audioboeken, cd-roms en computerprogramma's zodat leerlingen zelfstandig woorden kunnen verwerven
 - Vertel verhalen
 - Gebruik de aangeboden woorden actief in diverse contexten
4. **Stimuleer woordbewustzijn:**
 - Woordbewustzijn is kennis van en interesse voor woorden
 - Woordbewuste leerlingen hebben plezier met nieuwe woorden en het toepassen daarvan in verschillende situaties
 - Woordbewustzijn heeft ook te maken met de context waarbinnen woorden functioneren
5. **Woordselectie:**
 - 15 – 20 woorden per week
 - Betekenis is bij de meeste leerlingen onbekend
 - Woorden zijn functioneel voor de leerlingen
 - Woorden passen in context, thema, tekst
 - Woorden hebben verband met elkaar (aanbieden in clusters)
6. **Interactief voorlezen:** In de begingroepen (1 en 2) is dit een heel sterk instrument
 - Laat leerlingen voorspellingen doen
 - Moedig leerlingen aan vragen te stellen
 - Laat leerlingen vragen beantwoorden
 - Stimuleer kinderen met elkaar over de inhoud te praten
 - Stimuleer kinderen het verhaal na te vertellen
 - Daag kinderen uit verbanden te leggen met andere boeken of ervaringen
7. **Het is van belang dat woordenschat op een efficiënte manier aan de orde komt:**

De viertakt van Verhallen is intensief maar b.v. ook verwerkt in diverse computerprogramma's. De werkwijze wordt door oefeninge wel 'eigen' en men ontwikkelt zich. Goede manier om als team inhoud te geven en elkaar te ondersteunen. Gebruik ook bronnenboeken die ideeën aanreiken (Woordenschatontwikkeling 1-4 en Op woordenjacht)
8. **Goed kunnen lezen is een hoeksteen van woordenschatontwikkeling:**

- De ontwikkeling van een goede technische leesvaardigheid is de meest effectieve strategie voor woordenschatontwikkeling. Goed lezen, graag lezen, zorgt voor een zichzelf versterkend effect op de woordenschatontwikkeling.

9. **Stillezen:**

- Als leerlingen veel stillezen, over allerlei onderwerpen (breed lezen) heeft dit een groot positief effect op woordenschatuitbreiding
- Kinderen die dagelijks minstens 10 minuten lezen in groep 4-7 doen het beter op woordenschattoetsen dan kinderen die niet lezen, blijkt uit onderzoek

10. **Directe instructie:** woorden uitleg m.g.v. directe instructie is effectief:

- Behandelen van specifieke woorden
- Aanleren van strategieën om om te gaan met onbekende woorden
- Intensief met woorden bezig zijn
- Herhaling van geleerde woorden
- Actieve betrokkenheid

Concreet: -voor lezen twee of drie woorden behandelen -kies woorden op basis van belang om tekst goed te begrijpen of veel voorkomen -te behandelen woorden moeten kernwoorden zijn om tekst te begrijpen	Hoe te behandelen: -laat lln het woord zien en uitspreken -geef mbv voorbeelden/synoniemen de betekenis -geef verschillende voorbeelden, maar ook voorbeelden van wat het niet is -gebruik het woord in zinnen tijdens het spreken
Gebruik het vierblokkenveld: Vel in vier vakken; 1^e vak staat het woord (b.v. sculptuur) 2^e vak daarnaast staan voorbeelden (b.v. beelden in de stad, beeldje in de vensterbank) 3^e vak Wat is het?(v.b. beeldhouwwerk) 4^e vak Wat is het niet?(b.v. geen mooi gebouw of een brug)	Preteaching en denken-delen-uitwisselen Dit moet als sterke activiteit in groep 3-8 worden gezien. Kies hiervoor maximaal twee woorden per les/tekst
Het belang van herhaling: -herhaal de behandelde woorden regelmatig anders zakken ze gauw weer weg -geef de woorden een plek in de klas (woordmuur met grafische modellen) -bewaar de behandelde woorden (b.v. in woordkoffer of woordschrift)	

11. **Woordleer strategieën:** Leer kinderen strategieën waarmee ze de betekenis van nieuwe woorden kunnen achterhalen

- Afleiden uit de context
- Teruglezen of vooruitlezen
- Stukje/deel van het woord herkennen
- Plaatjes gebruiken
- Woordenboek
- Vragen..

12. **Laat de computer een rol spelen:** De viertakt van Verhallen zit verwerkt in de meeste computerprogramma's

- WoordenSTART (Ambrasoft, groep 1-2)
- Woorden vangen (Zwijssen, groep 1-2)
- Taaljournaal (Malmberg, groep 4-8)

Aanpak woordenschat groep 1-2

- Niet alleen verhalende maar ook informatieve teksten aanbieden/gebruiken
- Leerlingen ervaringen op laten doen en daarover praten
- Voorlezen over allerlei onderwerpen
- Programma's gebruiken waarin woordenschat een belangrijk onderdeel is
- Veel voorlezen
- Prentenboeken bespreken (vooraf bedenken welke nieuwe woorden kunnen worden aangeboden)
- Inzetten van computerprogramma's
- Educatieve programma's gebruiken
- Zelf: in communicatie nieuwe woorden gebruiken

Bijlage 3

THEMA: Zomer		WEEK: 25	
GROEP 1 EN 2		MAANDAG, 16 juni	DINSDAG, 17 juni
8.15	Inloop Activiteit aan tafel	Kleurplaat Mozaïek	Tekenen Puzzels
8.30	- hulpjes tellen van de leerlingen, dag/weer - kringactiviteit taal	Flip vertelt..... kring (binnen-buiten) weekend instructie weektaken - Verjaardag Britt - Introduceren nieuw thema met een binnenkomer	Oefenen musical
9.00	Speelwerkles: -weektaak	9.15-9.30 computer woordenstart: Britt, Daimyen	9.15-9.30 computer woordenstart: Ilse en Diego
9.15	-a.n.keuze	Gr. 1: - ijs van groot naar klein plakken - kralenplank	Gr. 1: - ijs van groot naar klein plakken - kralenplank
9.30		Gr. 2: - 2 knijpkaarten - zwempak/broek beplakken	Gr. 2: - 2 knijpkaarten - zwempak/broek beplakken
9.45		- zomerwoorden stempelen	- zomerwoorden stempelen
10.00	Fruit eten + boek lezen 2 woorden woordenpot	(1x in de 3 weken ankerverhaal VLL gr. 3)	informatief boek
10.20	Kringactiviteit rekenen	MSV blz. 27 Waar heb je het verstopt?	
10.45	Buitenspelen of kleutergym	10.30 Buitenspelen of kleutergym	Juf Mariëtte
11.00		Tikspel: Schipper mag ik overvaren	
11.15		11.15 Speelwerkles: -weektaak	
11.30		-kiezen uit kast	
11.45	Kringactiviteit taal	fonemisch bewustzijn + voorlezen Auditief taalbegrip	fonemisch bewustzijn + voorlezen
12.00	Naar huis		
12.45	Binnenkomst	VRIJ	VRIJ
13.00	- Namen lezen		Vreedzame school
13.15	- Kringactiviteit rekenen/taal		
13.30	Speelwerkles: -weektaak		
13.45	-a.n.keuze		
14.00	- begeleidingsgroepje		- 14.00 begeleidingsgroepjes! (zie hieronder)
14.15	Buitenspelen of kleutergym		14.45 Muziek:
15.00	Naar huis		
	begeleidingsgroepjes + opmerkingen		14.00-14.10 Hannah Rekenen: getalbegrip, meten, meetkunde Juf Mariëtte 14.00-14.10 Ilse & Diego Taal: Passieve woordenschat, klank en rijm, eerste/laatste woord Juf Bernadette

GROEP 1 EN 2		WOENSDAG, 18 juni	DONDERDAG, 19 juni	VRIJDAG, 20 juni
8.15	inloop activiteit aan tafel	Kleurplaat Klei	Tekenen Gezelschapsspelen	Mandjes lezen
8.30	- tellen v/d lln. dag/weer	- Nieuwe letter introduceren: z	- Woordkast	- Boek herhalen
8.45	- kringactiviteit taal	- Woordweb zomer	- Boek interactief voorlezen - Nieuwe letter herhalen	- Geheugenspel: Ik ga naar het zwembad en neem mee...
9.00	Speelwerkles: -weektaak	Gr. 1: - ijs van groot naar klein plakken - kralenplank Gr. 2: - 2 knijpkaarten - zwempak/broek beplakken - zomerwoorden stempelen	Gr. 1: - ijs van groot naar klein plakken - kralenplank Gr. 2: - 2 knijpkaarten - zwempak/broek beplakken - zomerwoorden stempelen	Gr. 1: - ijs van groot naar klein plakken - kralenplank Gr. 2: - 2 knijpkaarten - zwempak/broek beplakken - zomerwoorden stempelen
9.30	-a.n.keuze			
9.45		9.15-9.30 woordenstart: Kian, Aline	9.15-9.30 woordenstart: Bo, Hannah	9.15-9.30 woordenstart: Rowan
10.00	Fruit eten + boek lezen	Koekeloere schooltv	prentenboek	(digitaal) prentenboek
10.20	Kringactiviteit rekenen	MSV blz. 67 Ik zie wat jij niet ziet	MSV blz. 54 Bekerbal	MSV blz. 8 Tellen tot bellen
10.45	Buitenspelen of kleutergym	Juf Mariëtte Oefenen met evenwicht	Juf Mariëtte Springen met beide voeten	Fopbal
10.45				
11.00				
11.15				met groep 3
11.30		11.45 fonemisch bewustzijn Auditieve discriminatie		
11.45	Kringactiviteit taal	12.00 voorlezen	fonemisch bewustzijn + voorlezen Auditief geheugen	fonemisch bewustzijn + voorlezen Auditieve analyse en synthese
12.00	Naar huis	12.15 naar huis		Flip gaat mee met ...

12.45	Binnenkomst	VRIJ		VRIJ
13.00	- Namen lezen			
13.15	- Engels			
13.30	Speelwerkles: -weektaak		14.00-14.15 Aline, Kian, Britt, Rowan Rekenen: Getalbegrip even w. Met en meetkunde oneven w. Juf Marian	
13.45	-a.n.keuze			
14.00	-begeleidings-groepje			
14.30	Buitenspelen kleutergym		14.00-14.15 Ilse Rekenen: Getalbegrip, meten en meetkunde juf Mariëtte	
15.00	Naar huis			
	begeleidings-groepjes + opmerkingen		14.15-14.30 Kian, Rowan Taal: - passieve woordenschat Daïmyen, Rowan - kritisch luisteren oneven w. Juf Marian	speelgoed- & opruimdag

Bijlage 3

Zou u dit feedbackformulier willen invullen voor het themaloze model? Graag de onderstaande vragen beantwoorden. Vraag 5 is voor overige feedback.

1	Schenkt het model voldoende aandacht aan muziekonderwijs?
2	Schenkt het model voldoende aandacht aan woordenschatonderwijs?
3	Past de inhoud van het model bij de behoeftes van het jonge kind (groep 1 en 2)?
4	Wat zou volgens u anders moeten om de combinatie muziek en woordenschat te creëren?
5	Overig

Bijlage 4

Zou u dit feedbackformulier willen invullen voor het voorbeeldthema? Graag de onderstaande vragen beantwoorden. Vraag 6 is voor overige feedback.

1	Sluit het voorbeeldthema aan op het themaloze model?
2	Schenkt het model voldoende aandacht aan muziekonderwijs?
3	Schenkt het model voldoende aandacht aan woordenschatonderwijs?
4	Past de inhoud van het model bij de behoeftes van het jonge kind (groep 1 en 2)?
5	Wat zou volgens u anders moeten om de combinatie muziek en woordenschat te creëren?
6	Overig

Bijlage 5

1	kun je duidelijk de viertakt herkennen in deze les? Zo ja, waar? Zo nee, hoe kan ik dit verbeteren?	
	Vorbewerken	
	Semantiseren	
	Consolideren	
	Controleren	
2	Kun je duidelijk de verschillende muziekdomeinen herkennen in deze les? Zo ja, welke en wanneer? Zo nee, hoe kan ik dit verbeteren?	
	Zingen	
	Luisteren	
	Maken	
	Vastleggen	
	Bewegen	

3	Beheersen de kinderen de woordenschatwoorden aan het einde van de les actief (A), passief (P) of niet (N)?					
		Zwerm bijen	honing	nectar	koningin	korf
	Britt					
	Hannah					
	Daimyen					
	Kian					
	Rowan					
	Aline					
	Diego					
	Ilse					
4	Welke overige punten zie jij als verbetering van dit model?					
5	Zou jij dit model zelf gebruiken in de klas? Waarom wel? Waarom niet?					

Bijlage 6

1. raadsels die gesteld worden om te controleren of de kinderen de woorden actief, passief of niet kennen. In het onderstaande schema wordt ingevuld wat voor welk kind van toepassing is.

We gaan een klein spelletje doen. Vorige week hebben we een les gehad over bijen en ik ben heel benieuwd of jij nog weet waar we het over hadden gehad. Ik zeg een raadseltje en dan mag jij antwoord geven.

1	Het is geel en zwart en vliegt.	Een bij
2	Zo noem je heel veel bijen bij elkaar.	Een zwerm bijen
3	Dit haalt de bij uit de bloem en doet hij in zijn speciale rugzak.	Nectar
4	Dit maakt de bij van de nectar.	Honing
5	De grootste bij van allemaal heet een?	Koningin
6	Hier wonen de bijen en maken ze honing.	Korf

Wanneer een kind het woord niet kan noemen wordt het woord genoemd door de leerkracht en geven de kinderen een omschrijving van het woord. Wanneer een kind een juiste omschrijving geeft, wordt het woord passief gekend. Wanneer het kind het woord nog niet kan omschrijven, mag hij/zij een plaatje (bijlage 6.3) aanwijzen. Ook dan wordt het woord passief gekend. Als ook het plaatje niet wordt aangewezen kent het kind het woord niet.

1	Een bij	Het is geel en zwart en vliegt.
2	Een zwerm bijen	Zo noem je heel veel bijen bij elkaar.
3	Nectar	Dit haalt de bij uit de bloem en doet hij in zijn speciale rugzak.
4	Honing	Dit maakt de bij van de nectar.
5	Koningin	De grootste bij van allemaal heet een?
6	korf	Hier wonen de bijen en maken ze honing.

2. Beheersen de kinderen de woorden actief (A), passief (P) of niet (N).

	Zwerm bijen	honing	nectar	koningin	korf
LIn. A					
LIn. B					
LIn. C					
LIn. D					

Lln. E					
Lln. F					
Lln. G					
Lln. H					
Ll. I					

Bijlage 7

Model combinatie woordenschat en muziek (groep 1 en 2)

Thema	
Muziekactiviteit	
Woordenschatwoorden in de muziekles (3 tot 5 woorden)	
Uitbreidingswoorden	
Woordmuur	

Woordmuur

- Woordkast (tegenstellingen)
- Woordparachute (woorden binnen een categorie)
- Woordtrap (gerangschikt langs een bepaalde dimensie)
- Woordweb (betekenisverbindingen)

	Zingen	Luisteren	Maken	Vastleggen	Bewegen
Algemene tips	* Begrippen: hoog-laag, Sterk-zacht, Kort-lang, Snel-langzaam laten ervaren doormiddel van zang. * Zingen van liedjes die over het thema gaan.	* Begrippen: hoog-laag, Sterk-zacht, Kort-lang, Snel-langzaam laten ervaren doormiddel van luisteren. * Laat kinderen muziek horen die thematisch passend is bij het gekozen thema.	* Begrippen: hoog-laag, Sterk-zacht, Kort-lang, Snel-langzaam laten ervaren doormiddel van muziek maken.	* Begrippen: hoog-laag, Sterk-zacht, Kort-lang, Snel-langzaam laten ervaren doormiddel van muziek vastleggen.	* Begrippen: hoog-laag, Sterk-zacht, Kort-lang, Snel-langzaam laten ervaren doormiddel van bewegen.
Didactische tips	* Denk eraan dat de kinderen op de juiste toonhoogte zingen. * Voor het bepalen van de juiste begintoon gebruik je klankstaven, een xylofoon, een blokfluit of iets dergelijks. * Denk aan de articulatie. Als kinderen woorden niet begrijpen, maken ze er een eigen fantasiewoord van.	* Zijn er muziekstukken die bij uitstek passen bij het thema? * Denk ook algemeen: soms gaat een muziekstuk niet over het thema, maar is het wel bruikbaar. * Actieve en geconcentreerde luisterhouding is nodig.	* Laat de kinderen eerst experimenteren met de materialen of muziekinstrumenten.		

Voorbewerken is kort, pakkend en gefocust. Is vaak niet langer dan een minuut.

	Zingen	Luisteren	Maken	Vastleggen	Bewegen
voorbewerken	* Echozingen.	* Twee a drie afbeeldingen van het thema laten zien. Vervolgens een fragment starten. Welke afbeelding past bij dit fragment? Waarom? * Fragment laten luisteren. Vooraf gerichte vraag stellen over het te beluisteren muziekfragment.	* Laat de kinderen met de stem, instrumenten of andere materialen geluid maken dat te maken heeft met het thema. Dirigeer welke groep geluid maakt en welke stil is.	* Laat aan de hand van een grafisch model zien hoe het zal klinken met een geluid dat te maken heeft met het thema. Denk aan: hoog – laag, geen muziek – wel muziek, snel – langzaam, hard – zacht.	* Beweeg door de klas als iets dat te maken heeft met het thema. Laat tijdens het bewegen een muziekje horen. Wanneer de kinderen het geraden hebben, mogen ze meedoen.

Algemene tips		* Zorg voor duidelijke tegenstellingen.			* Denk tijdens het bewegen aan: hoog – laag, geen muziek – wel muziek, snel – langzaam, hard – zacht.
----------------------	--	---	--	--	---

Na de voorbereiding is de betrokkenheid groot en moet er meteen door worden gegaan naar het aanleren van de nieuwe woorden. De semantiseringsduur maximaal 5 minuten. Ook moeten de betekenisverbindingen tussen de woorden worden gelegd. Ze moeten niet alleen inzicht krijgen op de betekenisverbindingen, maar ook de betekenisrelaties.

- Kinderen leren woorden voor begrippen die ze al kennen of hebben ervaren.
 - Kinderen breiden de kennis van de betekenissen van woorden uit.
 - Kinderen leren nieuwe woorden en nieuwe betekenissen.

	Zingen	Luisteren	Maken	Vastleggen	Bewegen
Semantiseren	Tijdens deze fase worden de woorden uitgelegd zonder dat er gebruik wordt gemaakt van de vijf domeinen van muziek. Het is namelijk bijna niet mogelijk om woorden uit te leggen m.b.v. de vijf domeinen. Het is wel mogelijk om woorden te semantiseren die te maken hebben met het volgende aan te bieden met behulp van de vijf domeinen van muziek: muziekinstrumenten, klank, vorm en betekenis.				

De woorden moeten vaak herhaald worden (minimaal zeven keer) op verschillende manieren. Goed om rekening te houden met het onderstaande.

A. Woorden en betekenissen net zolang herhalen totdat alle kinderen het woord en de betekenis kennen.

B. Bij het consolideren worden woorden én betekenissen veel, gevarieerd en speels herhaald.

C. Bij het consolideren zijn de woorden en betekenissen zichtbaar in de klas aanwezig op de woordmuur.

	Zingen	Luisteren	Maken	Vastleggen	Bewegen
Consolideren	* Melodie helpt om een nieuw woord te onthouden. * De dirigent bepaalt of de kinderen harder – zachter, sneller – langzamer of woorden wel of niet zingen. * Zingen van een lied (eigen tekst) waarin alle woorden verwerkt zijn. Geef bewegingsopdrachten voor de woordenschatwoorden. * Zing het lied <i>‘wat ligt daar voor een ding?’</i> Leg plaatjes of voorwerpen van de woordenschatwoorden in het midden van de kring.	* Geef een luisteropdracht waarbij de kinderen vaak in aanraking komen met de woorden. * Zing het lied <i>‘wat hoor ik toch’</i>. De kinderen zitten in de kring met de ogen dicht. <i>Tik een kind aan en wanneer het lied is afgelopen maakt een kind een geluid (van het woordenschatwoord). De kaartjes liggen in het midden van de kring. De andere kinderen raden wat ze horen.</i> <i>Wat hoor ik toch, wat hoor ik toch, wat is dat voor een beest/ding? Ra, ra, ra, hoe heet dat beest/ding? Weet jij wel wat dat is geweest? Ra, ra, ra, hoe heet dat</i>	* Lees een boek of kort verhaal voor dat over het thema gaat waar de woordenschatwoorden in voorkomen. De kinderen maken muziek bij één bladzijde of plaatje. * Maak met instrumenten, stem of andere voorwerpen geluid bij een verhaal met plaatjes waarin alle woorden verwerkt zijn. * Zing een lied met de woorden. Koppel vervolgens de woorden aan een muziekinstrument. Geef vervolgens dat muziekinstrument aan een kind en wanneer het lied weer wordt	* Zorg dat de kinderen de woorden vaak gebruiken: tekening maken van het woord met daaronder de lettergrepen in stippen. Klap deze woorden voor en noem het woord tegelijk met het klappen. * Muziek grafisch vastleggen met strepen (kort – lang), lijntjes (hoog – laag), stippen (hard – zacht).	* Zorg dat de kinderen de woorden vaak te horen krijgen: zeggen welk woord de kinderen moeten uitbeelden, opdracht geven naar welk woord (dat al in de klas hangt) ze moeten bewegen (op de maat, het ritme, beleving, etc). * Loop op de maat van de muziek door de klas. Wanneer de muziek stopt, beelden de kinderen een woord uit dat jij noemt. * Zing het lied <i>‘ik loop mijn eigen weggetje’</i>. Leg afbeeldingen van de woorden op de grond. Zorg voor vier a vijf afbeeldingen van elk

	Een kind loopt om de materialen heen en kiest een voorwerp om mee te tikken. Daarna kiest dit kind een klasgenootje en het spel begint opnieuw (Eigen-Wijs, 2009, P:25). <i>Wat ligt daar voor een ding? Een*, een ...*.</i> <i>Wat ligt daar voor een ding? Daar midden in de kring. Tik er tegen aan, hou hem in de lucht, leg het op de grond en loop de kring weer rond</i> (Eigen-wijs, 2009, P: 42). * Woord * Zingen van een lied (eigen tekst) waarin alle woorden verwerkt zijn. * De woorden die geleerd moeten worden in het hoofd zingen (innerlijk zingen). * Geef luisteropdrachten: waar gaat het over?	<i>beest/ding (Eigen-Wijs, 2009, P:76) ?</i> * Zing het lied '<i>in ons huis</i>'. Na het lied maakt een kind en geluid uit het huis, spookhuis, dierentuin, restaurant, etc. <i>In ons huis kinken heel veel geluiden: de hond die blaft, de kraan die loopt, ik hoor de bel. Soms klinkt het heel erg hard, soms klinkt het heel erg zacht; maar ik luister goed, want ik wil alles horen</i> (Eigen-wijs, 2009, P: 91). * Zing het lied '<i>kan je raden</i>'. En maak geluid met een voorwerp dat te maken heeft met het thema. Horen de kinderen welk voorwerp het is? <i>kan je raden, kan je raden, van tiereliereland, van tiereliereland.</i> <i>Kan je raden, kan je raden, wat heb ik in mijn hand?</i>	gezongen, wordt in plaats van het woord, het muziekinstrument bespeeld.		woord. Aan het einde van het lied gaan de kinderen naast het desbetreffende woord zitten. <i>Ik loop mijn eigen weggetje en zoek een* ... als ik er één gevonden heb dan ga ik er naast zitten</i> (Eigen-wijs, 2009, P: 25).. * Woord.
--	---	--	--	--	--

	Wanneer je dit hoort.. doe je dit, etc. * Zing met de kinderen het lied en geef opdrachten als: de woorden niet hardop zingen, klappen bij een woord, ander geluid maken bij een woord, jongens zingen dit woord en de meisjes dat woord, woord fluisteren, etc.				
Didactische tips	! Zorg voor (aanschouwelijk) materiaal. Denk aan een voorwerp, tekening of plaatje. ! Na de eerste keer zingen de woorden goed uitleggen, uitbeelden, uitbreiden. ! Zeg de tekst van het lied een keer hardop, zodat de kinderen goed naar de inhoud kunnen luisteren.	* Koppel een luistervraag aan de opdracht. Denk aan bewegingsopdracht, spelopdracht of een opdracht op het vastleggen van muziek. Hoog – laag (staan, zitten), geen muziek – wel muziek (lopen muziek, stilstaan geen muziek), snel – langzaam (lopen in het juiste tempo), hard – zacht (reageren op harde of zachte klanken).	* Denk aan het verklanken van het weer, personages, voorwerpen, etc. * Leuk om vooraf het liedje ' <i>In alles zit muziek</i> ' te laten luisteren voor ideeën. Ook kun je met de kinderen eerst experimenteren met de materialen.		* Gebruik de fantasie van de kinderen en creëer met materialen (hoepels, touwen, stokken, etc.) een omgeving dat te maken heeft met het thema.
Overige	* Maak tijdens het	* Maak tijdens het	* Maak tijdens het	* Maak tijdens het	* Maak tijdens het

suggesties	consolideren gebruik van de woordmuur.	consolideren gebruik van de woordmuur.	consolideren gebruik van de woordmuur.	consolideren gebruik van de woordmuur.	consolideren gebruik van de woordmuur.
-------------------	--	--	--	--	--

Controleren kan op een korte termijn, een wat middenlange termijn en langere termijn. Het credo 'elk woord moet zeven keer herhaald worden' blijkt lang niet altijd op te gaan. Soms onthouden leerlingen woorden al veel eerder: dan is er tijdwinst. En soms blijkt 7x herhalen niet voldoende te zijn. Je consolideert net zolang (maar ook niet langer) tot de woorden op het vastgestelde niveau gekend zijn: daarom is voortdurend controleren belangrijk

	Zingen	Luisteren	Maken	Vastleggen	Bewegen
Controleren	* Geef de kinderen opdrachten waarbij ze de woorden actief moeten gebruiken: eigen tekst op bestaande melodie maken, woorden uit bekend lied vervangen, etc.	* Geef de kinderen opdrachten waarbij ze een muziekfragment moeten koppelen aan een plaatje. * Leg voorwerpen onder een doek. Laat een kind een voorwerp pakken en er geluid mee maken. Wanneer alle voorwerpen voorbij zijn gekomen doen de kinderen de ogen dicht en raden met welk voorwerp jij geluid maakt.	* Geef de kinderen opdrachten waarbij ze de woorden actief moeten gebruiken: muziek maken bij een woord en raden bij welk woord je muziek hebt gemaakt, koppel laag en hoog aan een woord en verklank dit op een xylofoon. Welk woord (klank) maak ik?	* Geef de kinderen opdrachten waarbij ze de woorden actief moeten gebruiken: tekeningen maken bij kleureigenschappen van het thema (sterk – zacht, hoog – laag, snel – langzaam en klankkleuren), de woordkaarten klappen en de kinderen laten raden welk woordkaart is geklapt.	* Geef de kinderen opdrachten waarbij ze de woorden actief moeten gebruiken: koppel een beweging aan een woord. Voer de beweging uit en laat de kinderen het woord zeggen, beeld een woord uit en laat de anderen raden. * Laat de kinderen op de maat door de klas lopen. wanneer de muziek stopt, loopt de voorste naar een plaatje (die zijn vooraf besproken en hangen in de klas). Eenmaal daar zegt de voorste wat het is plus een korte uitleg. De voorste sluit achteraan en het spel wordt nog een keer gespeeld.

Bijlage 8

Model combinatie woordenschat en muziek (groep 1/2)

Thema	Bijen
Muziekactiviteit	Vastleggen: een grafische notatie kunnen analyseren en zoemen. Zingen: het lied kunnen meezingen en de betekenis van de woorden kennen. Bewegen: kunnen bewegen op het ritme van de muziek. Luisteren: luisteren welk plaatje bij de muziekfragmenten passen.
Woordenschatwoorden in de muziekles (3 tot 5 woorden)	Zwerm bijen, honing, nectar, koningin, korf
Uitbreidingswoorden	Imker, bijenkast, larve, raat, angel.
Woordmuur	Woordweb

Woordmuur

- Woordkast (tegenstellingen)
- Woordparachute (woorden binnen een categorie)
- Woordtrap (gerangschikt langs een bepaalde dimensie)
- Woordweb (betekenisverbindingen)

Voorbewerken is kort, pakkend en gefocust. Is vaak niet langer dan een minuut.

Tijd:	Zingen	Luisteren	Maken	Vastleggen	Bewegen
Voorbewerken	Het volgende liedje voorzingen: <i>Zoem, zoem, zoem, de bij zit op de bloem.</i> <i>Ze wil wat nectar halen om naar de korf te dragen.</i> <i>Orff, orff, orff, zwerm bijen in de korf.</i> <i>Daar gaat ze honing maken wat zal dat lekker smaken!</i> <i>Ding, ding, ding, daar gaat de koningin.</i> <i>Ja, zij legt alle eitjes dat worden kleine bijtjes.</i> (zie bijlage 1)	Muziekfragmenten laten luisteren. Vraag of dit bijen muziek is. De volgende muziekfragmenten worden beluisterd: - Flight Of The Bumblebee – Rimsky-Korsakov - John Williams – Theme from Indiana Jones - Kalevi AHO - Insectensymphonie (“De Sprinkhanen”) - Johann Sebastian Bach – Toccata and Fugue in D minor for organ	Verdeel de klas in drie groepen. Het eerste groepje is een zwerm bijen, het tweede groepje zijn honden en het derde groepje zijn katten. Laat het eerste groepje zoemen. Doe even mee en geef vervolgens een stopteken. Laat nu het tweede groepje blaffen. Ze stoppen pas wanneer je een stopteken geeft. Het derde groepje gaat nu miauwen en stoppen met het stopteken. Hierna kun je twee groepjes tegelijk geluid laten maken en tegelijk laten stoppen of om de beurt.	Laat afbeelding 1 van bijlage 3 zien. Maak een zoemend geluid. Eerst zacht, dan hard en eindig zacht. Wijs ondertussen met je vinger mee waar je op het plaatje bent. Laat de kinderen verklaren wat er gebeurt. Vervolgens pak je afbeelding 2 van bijlage 3. Maak weer een zoemend geluid. Je begint zacht, vervolgens hard, dan weer zacht en eindigt hard. Laat de kinderen dit verklaren. Laat vervolgens de derde afbeelding door de kinderen zoemen. Ze zoemen eerst zacht en eindigen hard. Hierna leg je de afbeeldingen zichtbaar neer. Je zoemt een afbeelding en de kinderen raden welke je zoemt.	Vlieg door de klas en als een bij op de volgende muziek: Red Queen’s Lullaby Brunuh Ville. Laat de kinderen raden wat je bent. Wanneer de kinderen het hebben geraden, mogen ze meevliegen. Zeg dat we soms tegenwind hebben (wanneer je de piano hoort) en wat sneller met onze vleugels moeten flapperen.

Na de voorbereiding is de betrokkenheid groot en moet er meteen door worden gegaan naar het aanleren van de nieuwe woorden. De semantisering duurt maximaal 5 minuten. Ook moeten de betekenisverbindingen tussen de woorden worden gelegd. Ze moeten niet alleen inzicht krijgen op de betekenisverbindingen, maar ook de betekenisrelaties.

- Kinderen leren woorden voor begrippen die ze al kennen of hebben ervaren.
 - Kinderen breiden de kennis van de betekenissen van woorden uit.
 - Kinderen leren nieuwe woorden en nieuwe betekenissen.

Tijd:	Zingen	Luisteren	Maken	Vastleggen	Bewegen
Semantiseren	Tijdens deze fase worden de woorden uitgelegd zonder dat er gebruik wordt gemaakt van de vijf domeinen van muziek. Het is namelijk bijna niet mogelijk om woorden uit te leggen m.b.v. de vijf domeinen. Het is wel mogelijk om woorden te semantiseren die te maken hebben met het volgende aan te bieden met behulp van de vijf domeinen van muziek: muziekinstrumenten, klank, vorm en betekenis.				

De woorden moeten vaak herhaald worden (minimaal zeven keer) op verschillende manieren. Goed om rekening te houden met het onderstaande.

A. Woorden en betekenissen net zolang herhalen totdat alle kinderen het woord en de betekenis kennen.

B. Bij het consolideren worden woorden én betekenissen veel, gevarieerd en speels herhaald.

C. Bij het consolideren zijn de woorden en betekenissen zichtbaar in de klas aanwezig op de woordmuur.

Tijd:	Zingen	Luisteren	Maken	Vastleggen	Bewegen
Consolideren	1. De leerkracht (koningin) staat voorin de klas. Zorgt ervoor dat de kinderen (zwerm bijen) harder of zachter gaan zoemen. Vleugels omhoog is hard zoemen, vleugels omlaag is zacht zoemen. Doe het eerst een paar keer voor en laat vervolgens een kind de koningin zijn. 2. Zing het liedje 'Zoem, zoem, zoem'. Geef de kinderen, elke keer wanneer je het liedje opnieuw zingt, een extra opdracht. Hieronder de opdrachten die je kunt geven: - staan en weer zitten wanneer je nectar hoort. - handen omhoog en omlaag wanneer je korf hoort. - trappelen met de voeten wanneer je zwerm bijen	1. Soms vliegt de koningin alleen en soms vliegt ze met een hele zwerm bijen. Aan de muziek kun je horen of de koningin alleen vliegt of met een zwerm bijen. Analyseer eerst met de kinderen wanneer de koningin alleen vliegt of met de zwerm bijen. Vervolgens geef je de kinderen twee plaatjes in de hand (bijlage 2). Op het ene plaatje zie je één koninginbij en op het andere plaatje een zwerm bijen. Het is de bedoeling dat de kinderen de ogen dicht doen en goed luisteren welk plaatje ze in de lucht moeten steken. Gebruik de volgende fragmenten: * George Frideric Handel - "La Réjouissance" from Music for the Royal Fireworks suite.	1. Leg allerlei materialen in de klas. Experimenteer samen met de kinderen met deze materialen. Wat kun je ermee en wel geluid maken ze? Maak met één van deze materialen duidelijk hoe het zal klinken wanneer er één bij vliegt. Maak met datzelfde materiaal duidelijk hoe het zal klinken wanneer er een zwerm bijen voorbij vliegt. Verdeel de klas vervolgens in tweetallen. In tweetallen gaan ze geluid maken dat bij één bij hoort en geluid dat bij een zwerm bijen hoort. Na 5 minuten komen de kinderen weer in de kring en horen we van elkaar hoe je een bij hoort of een zwerm bijen. 2. Er liggen vijf afbeeldingen	1. De kinderen gaan luisteren naar een fragment. Soms vliegt een koningin alleen en heel langzaam, dan heeft ze geen haast. Het kan ook zijn dat een zwerm bijen met de koningin meevliegt en ze wel haast hebben. Dan vliegen ze heel snel. Ze gaan dan van bloem naar bloem om snel nectar te halen zodat ze in de korf honing kunnen maken. Start het volgende fragment: He's A Pirate (Pirate's Of The Caribbean Theme) David Garrett. Stop het fragment na een minuut en vraag of ze een koningin horen die rustig vliegt of een koningin en zwerm bijen die snel vliegen. Zeg dat je dit kunt zien op dit plaatje (bijlage 6, afbeelding 1). Je ziet eerst een kleine kriebel, maar al snel zie je heel veel kriebels door elkaar.	1. De leerkracht zegt dat zij de koningin is en dat de zwerm bijen (de kinderen) haar na moeten doen. Vervolgens gaan de kinderen in de binnenkring, buitenkring zitten. De binnenkring is eerst de koningin. De koningin laat een beweging zien met de vingers en de bij doet dit na. Laat een rustig muziekje horen (Dario Lindaelli – Dawn). Vervolgens kunnen ze de armen erbij gebruiken, dan het hoofd, de schouders, de rug, daarna staan en kunnen ze de benen erbij gebruiken. Wissen van

	hoort. - lekker beweging met de hand maken bij het gezicht wanneer je wat zal dat lekker smaken hoort. - koninklijk zwaaien wanneer ze koningin horen. <i>Zoem, zoem, zoem, de bij zit op de bloem. Ze wil wat nectar halen om naar de korf te dragen.</i> <i>Orff, orff, orff, zwerm bijen in de korf. Daar gaat ze honing maken wat zal dat lekker smaken!</i> <i>Ding, ding, ding, daar gaat de koningin. Ja, zij legt alle eitjes dat worden kleine bijtjes.</i> (Zie bijlage 1)	* Allegro Moderato – Sibelius Violin Concerto In D Minor, Op.47 * Alexander Borodin - Polovtsian Dances * Dario Lindaelli – Dawn * He's A Pirate (Pirate's Of The Caribbean Theme) David Garrett 2. korf nectar en honing.	(zie bijlage 5) in het midden van de kring. Je vertelt het verhaal dat erbij hoort: <i>De dag begon met een stevige wind. De boom waaide van links naar rechts. De bladeren zaten stevig aan de boom vast, maar zo nu en dan waaide er toch een blad van de boom. Eén bij wou naar de bloemen om nectar te halen, maar de wind waaide veel te hard. Na een uur begon het gelukkig minder hard te waaien. De bij vloog richting de bloemen. Het begon zachtjes te regenen, maar toch ging de bij door. Al snel kwamen er nog een paar bijen bij. Ze vlogen allemaal naar de bloemen om nectar uit de bloem te zuigen. Toen hun speciale rugzak vol was, vloog de hele zwerm bijen terug naar de korf om van deze nectar lekkere honing te maken. Ze waren net op tijd binnen. Het regende steeds harder en opeens hoorden ze een hele harde onweersknal! De koningin was blij dat iedereen veilig terug was!</i>	Start het fragment nog een keer en nu gaan de kinderen de lijn van de koningin langzaam alleen of snel met een zwerm bijen tekenen. Stop het fragment na één minuut. Vergelijk de tekeningen van de kinderen met elkaar en vraag aan de kinderen of ze zien waar de koningin langzaam alleen vliegt of snel met een zwerm bijen. 2. Soms vliegen de bijen hoog en soms vliegen de bijen laag. Vertel dat de bijen nectar uit de bloemen halen en wanneer de speciale rugzak met nectar is gevuld, ze weer naar de korf vliegen om er honing van te maken. Maak een lage klank met de xylofoon. Verklaar dit met de kinderen. Zeg dat de bij nu laag bij de grond is (bij de bloem). Maak nu een hoge klank met de xylofoon. Verklaar dit met de kinderen. Zeg dat de bij nu hoog in de lucht is (bij de korf). Vervolgens geef je de kinderen bijlage 8. Wanneer de bij nectar uit de bloem haalt, hoor je een lage klank. Daar begin je met je potlood.	rol. 2. Laat de volgende plaatjes zien en benoem deze: zwerm bijen, koningin, nectar, honing en bijenkorf. Laat ze vervolgens in de klas ophangen op verschillende plekken. Zeg dat jij de koninginbij bent en laat de kinderen (zwerm bijen) vliegen naar het plaatje dat jij zegt. Doe dit een paar keer. Wijs nu een andere koningin aan. Nu mag hij/zij bepalen waar de zwerm bijen heen vliegt. Na een paar keer vliegen start je dit fragment: Aquarium – Saint-Saint-Saens. De kinderen moeten luisteren of ze langzaam of snel moeten vliegen. Wissel zo nu en dan van rol.
--	---	--	---	---	---

			De kinderen gaan in groepjes muziek maken bij dit verhaal met muziekinstrumenten. Het eerste plaatje doen we samen. Vervolgens wordt de klas in groepjes verdeeld. Ieder groepje krijgt een plaatje en het is de bedoeling dat ze daar muziek bij maken. Daar krijgen de kinderen vijf minuten de tijd voor. Na die vijf minuten spelen we alle plaatjes achter elkaar. De kinderen verklaren waarom ze voor bepaalde geluiden hebben gekozen. Waar hoor je de bij, zwerm bijen, harde wind, regen, enzovoort.	Hoor je een hoge klank, teken je een lijntje omhoog; naar de korf.	
--	--	--	---	---	--

Controleren kan op een korte termijn, een wat middenlange termijn en langere termijn. Het credo 'elk woord moet zeven keer herhaald worden' blijkt lang niet altijd op te gaan. Soms onthouden leerlingen woorden al veel eerder: dan is er tijdswinst. En soms blijkt 7x herhalen niet voldoende te zijn. Je consolideert net zolang (maar ook niet langer) tot de woorden op het vastgestelde niveau gekend zijn: daarom is voortdurend controleren belangrijk

Tijd:	Zingen	Luisteren	Maken	Vastleggen	Bewegen
Controleren	Samen met de kinderen een lied bedenken met de woordenschatwoorden (nectar, korf, zwerm bijen, koningin en honing). Zorg er wel voor dat je zoveel mogelijk uit de kinderen laat komen. Schrijf het lied meteen op papier, zodat je het niet kunt vergeten.	Laat de volgende plaatjes zien: bij, zwerm bijen, koningin, nectar, honing en korf (bijlage 2). De kinderen luisteren naar het volgende fragment: The Carnival of the Animals – The Swan. Welk plaatje past bij het muziekfragment en waarom? Laat vervolgens dit muziekfragment horen: Beethoven – Symphony 6, 4th mov't. Welk plaatje past bij dit fragment en waarom? Tot slot luisteren de kinderen naar het volgende fragment: Jean-Baptiste Lully – Overture to Thésée. Welk plaatje past bij het muziekfragment en waarom?	Leg verschillende soorten muziekinstrumenten in de kring. Laat de kinderen experimenteren welk geluid ze maken. Laat vervolgens het eerste plaatje van bijlage 5 zien. Hoe kunnen we geluid maken bij dit plaatje. Hebben we daar veel instrumenten voor nodig of weinig, hard of zacht, hoog of laag/ enzovoort. Hierna wordt de klas in groepjes verdeeld. Ieder groepje gaat muziek maken bij de plaatjes. Hiervoor krijgen de kinderen vijf minuten. Wanneer deze vijf minuten voorbij zijn, komen we weer terug in de kring. Ieder groepje laat horen wat ze bij het plaatje hebben bedacht. Bespreek ook waarom ze voor deze instrumenten en klank hebben gekozen. Laat de kinderen de woorden (nectar, korf, zwerm bijen, koningin en honing) zoveel mogelijk noemen.	De kinderen gaan de woordenschatwoorden (nectar, korf, zwerm bijen, koningin en honing) tekenen. Wanneer dit is gedaan, tekenen ze onder de tekening de lettergrepen met stipjes. Doe dit eerst een paar keer voor met andere woorden die te maken hebben met het thema. Vervolgens gaan de kinderen in groepjes aan het werk. Het is belangrijk om ze van tevoren te laten overleggen wie welk woordenschatwoord tekent, zodat je niet alleen maar dezelfde woorden op papier krijgt. Wanneer de tekeningen klaar zijn, mogen de kinderen de tekeningen presenteren aan de klas. De leerkracht kan een aantal tekeningen pakken en ze klappen. De kinderen moeten dan raden welk woord het zou kunnen zijn.	De kinderen bedenken bewegingen bij de woordenschatwoorden (nectar, korf, zwerm bijen, koningin en honing). Doe dit eerst bij drie woordenschatwoorden. Vervolgens doe jij een beweging voor en laat je de kinderen het woord opnoemen. Zorg ook dat ze het woord uitleggen. Zo weet je dat ze niet alleen het woord kennen, maar ook de betekenis. Je kunt ook meerdere bewegingen achter elkaar doen of één van de kinderen een beweging laten doen.

Muziekfragmenten

	Luisteren	Vastleggen	Bewegen
Voorbewerken	Flight Of The Bumblebee - Rimsky-Korsakov http://www.youtube.com/watch?v=aYAJopwEYv8 John Williams - Theme from Indiana Jones http://www.dsokids.com/listen/by-composer/john-williams.aspx Kalevi AHO - Insectensymphonie ("De Sprinkhanen") http://www.youtube.com/watch?v=w7V2p2X_fVM Johann Sebastian Bach - Toccata and Fugue in D minor for organ http://www.dsokids.com/listen/by-composer/johann-sebastian-bach.aspx		Red Queen's Lullaby BrunuhVille http://www.youtube.com/watch?v=Cr0wHbBoZsM
Semantiseren	The Prelude to Final Fantasy Distant Worlds II http://www.youtube.com/watch?v=GYldQZQ0YT8 Iron Man 3 Brian Tyler http://8tracks.com/bananabox/saving-the-world		Prologue – Beauty and the Beast http://8tracks.com/xxdaimonxx/blacksand-the-musical Jean-Baptiste Lully – Overture to Thésée http://www.dsokids.com/listen/by-composer/jean-baptiste-lully.aspx Mahler - symfonie nr. 9, deel I Andante comodo http://www.youtube.com/watch?v=TwKKKN1N1xY
Consolideren	George Frideric Handel - "La Réjouissance" from Music for the Royal Fireworks suite. http://www.youtube.com/watch?v=mpTeslni6tA Allegro Moderato – Sibelius Violin Concerto In	He's A Pirate (Pirate's Of The Caribbean Theme) David Garrett http://www.youtube.com/watch?v=Kge3xBeuArl	Dario Lindaelli – Dawn http://www.youtube.com/watch?v=2wGzDFbjFko Aquarium – Saint-Saint-Saens http://www.youtube.com/watch?v=AsD0FDL

	D Minor, Op.47 http://www.youtube.com/watch?v=bRkS0fT98bU Alexander Borodin - Polovtsian Dances http://www.dsokids.com/listen/by-composer/alexander-borodin.aspx Dario Lindaelli – Dawn http://www.youtube.com/watch?v=2wGzDFbjFkQ He's A Pirate (Pirate's Of The Caribbean Theme) David Garrett http://www.youtube.com/watch?v=Kge3xBeuArI		OKGA
Controleren	The Carnival of the Animals – The Swan http://www.youtube.com/watch?v=F93GtiYmWlw Beethoven – Symphony 6, 4th mov't http://www.dsokids.com/listen/by-composer/ludwig-van-beethoven.aspx Jean-Baptiste Lully – Overture to Thésée http://www.dsokids.com/listen/by-composer/jean-baptiste-lully.aspx		

Zoem zoem zoem

Uit: Eigenwijs (2009), blz. 70

Oorspronkelijke tekst en muziek: Marijke Ram en Job Eppen

Tekst: Karin Leijssenaar

Em Am Em

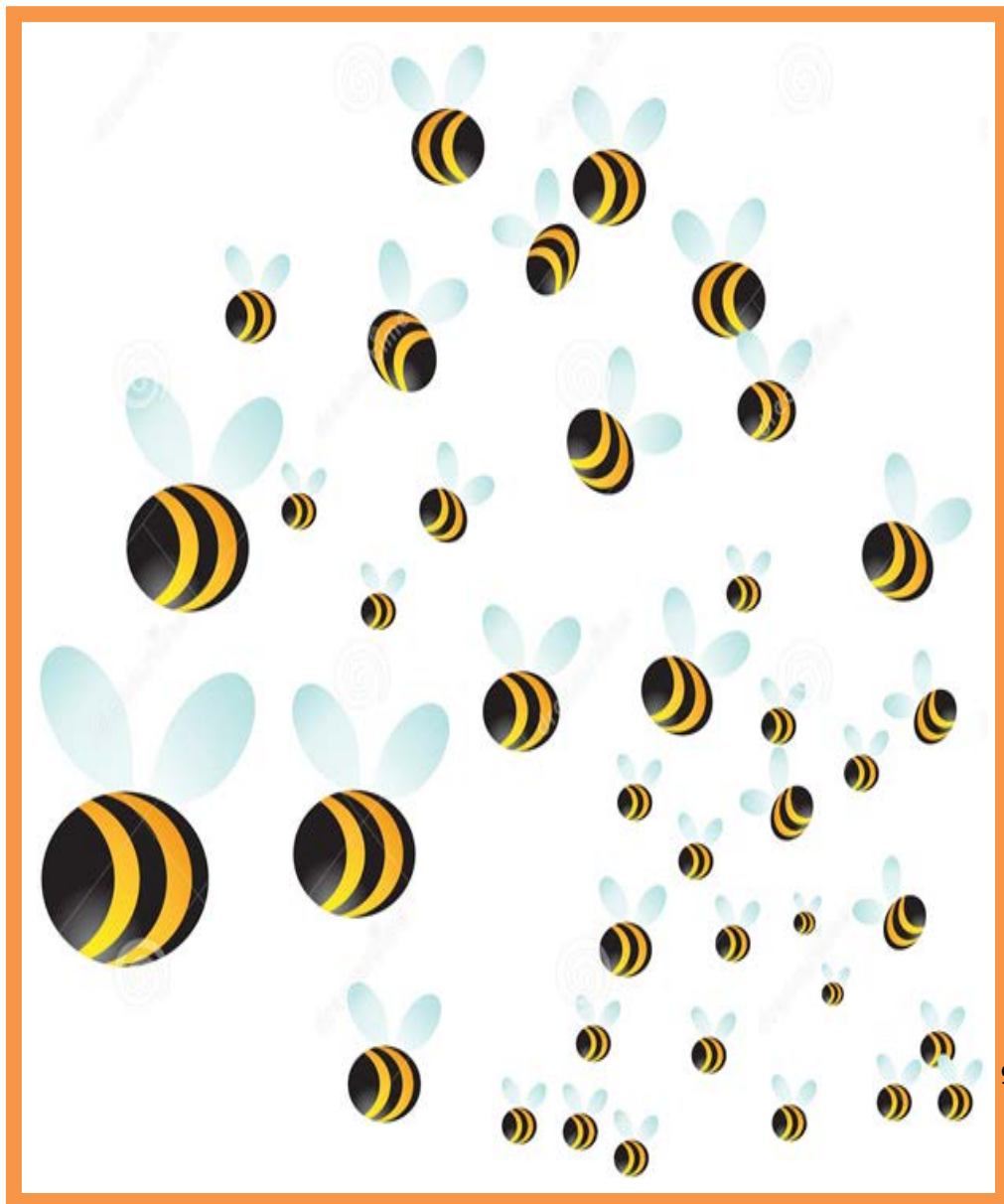
1.Zoem zoem zoem, _____ de bij zit op de bloem, _____ ze
 2.Orff, orff, orff, _____ zwerm bij - en in de korf, _____ daar
 3.Ding, ding, ding, _____ daar komt de ko - nin - gin, _____ zij

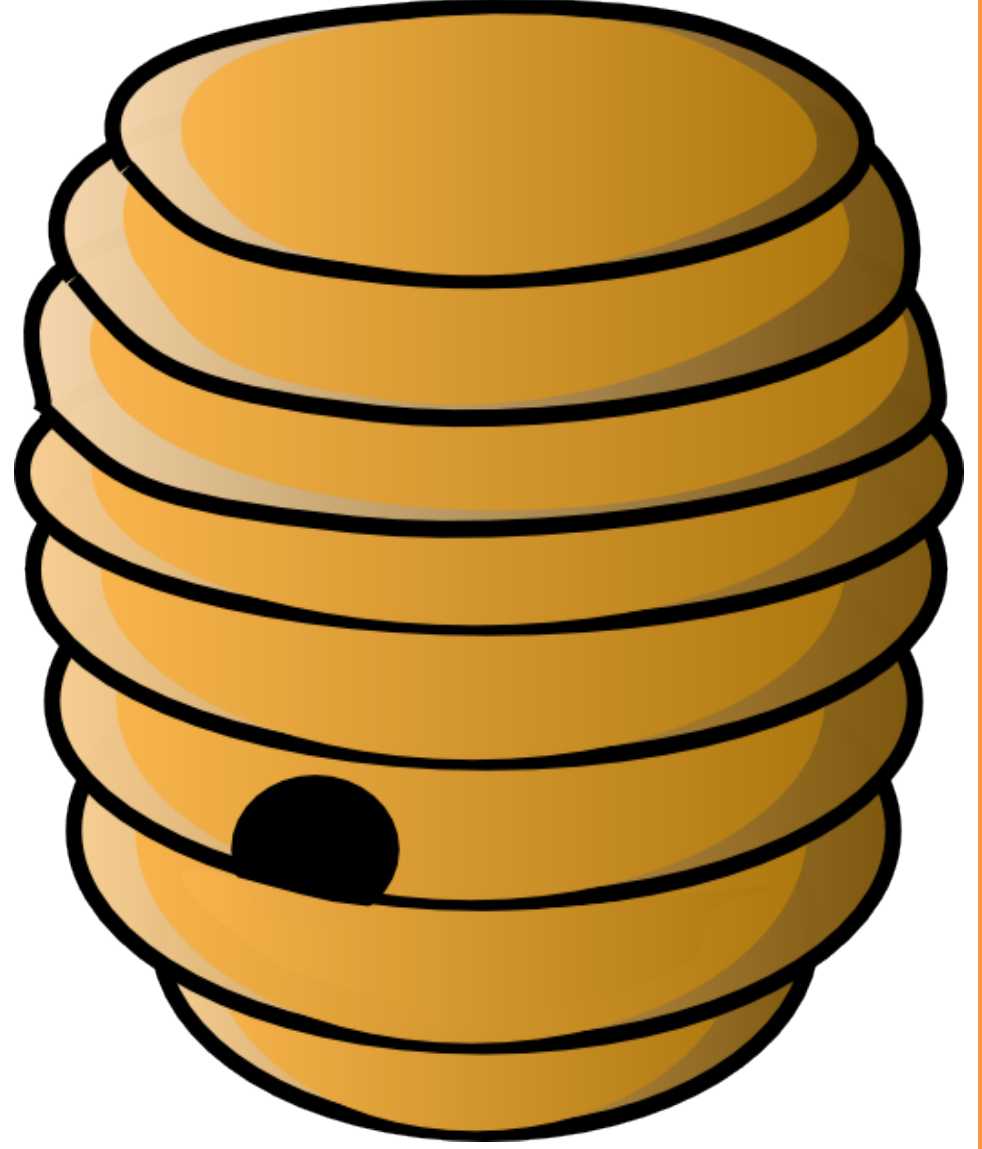
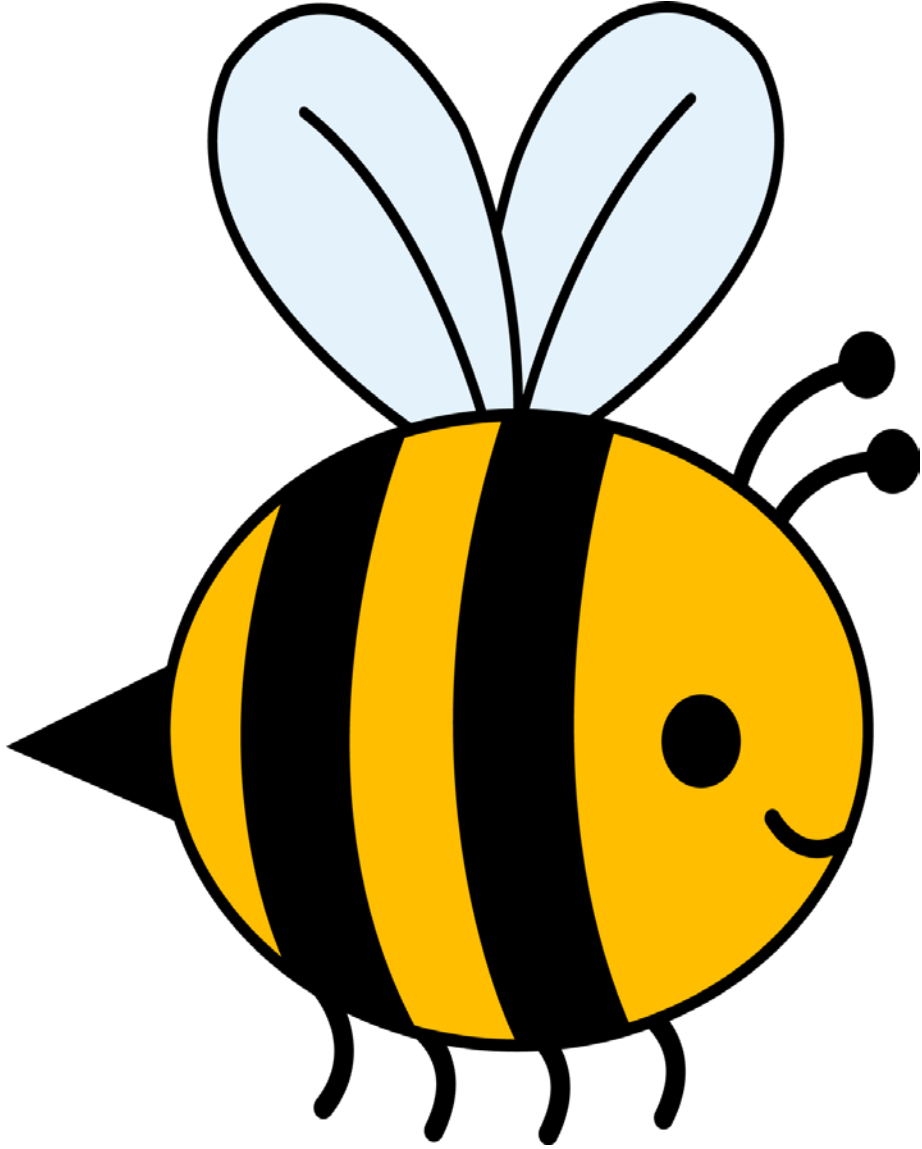
Am Em B7 Em

5

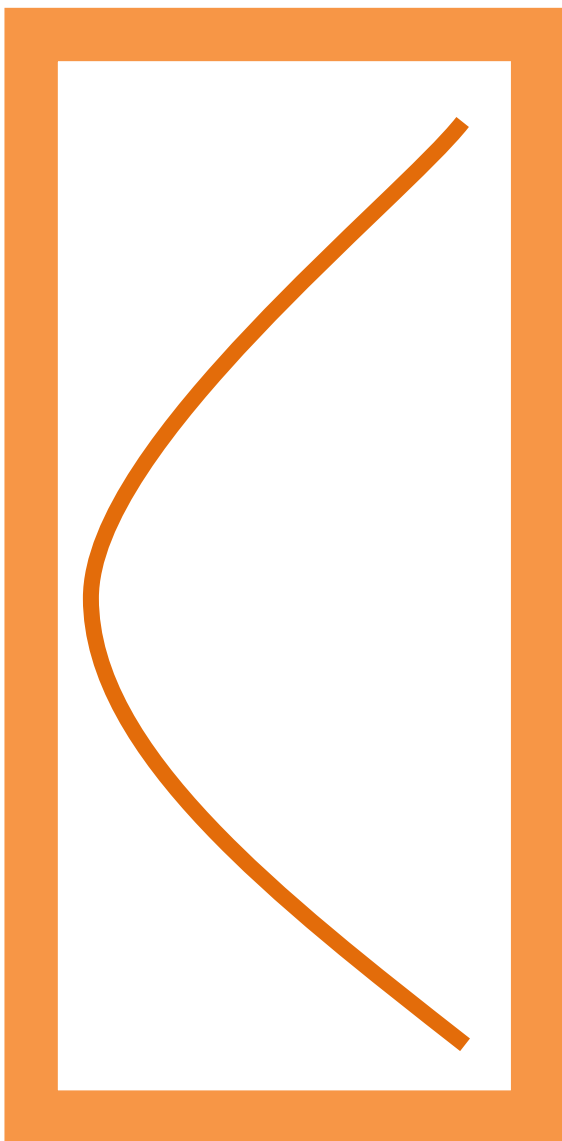

wil wat nec - tar vra - gen om naar de korf te dra - gen.
 gaan ze ho - ning ma - ken wat zal dat lek - ker sma - ken!
 legt een aan - tal ei - tjes dat wor - den klei - ne bij - tjes.

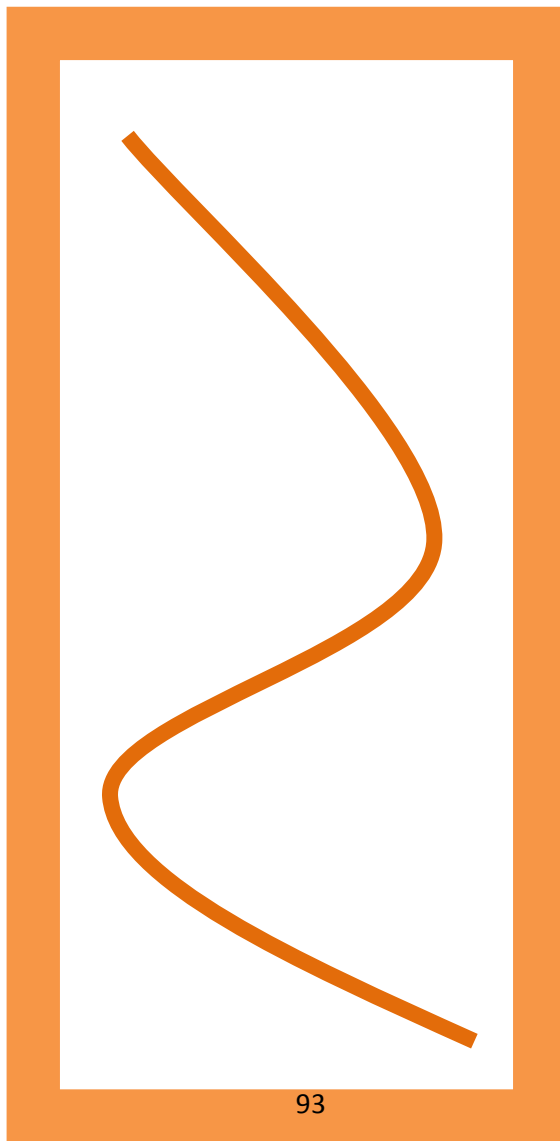

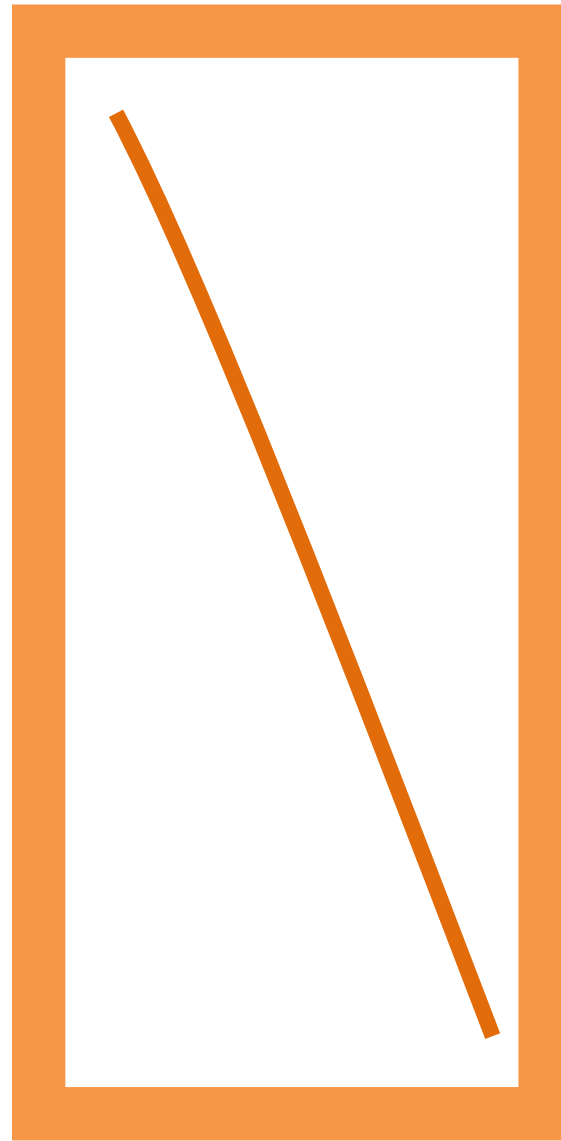

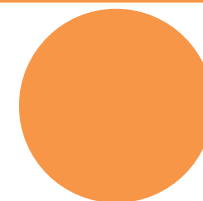
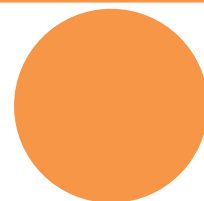
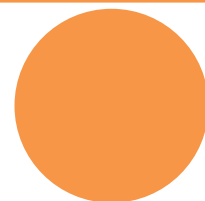
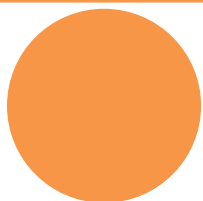
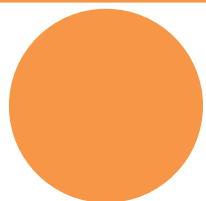
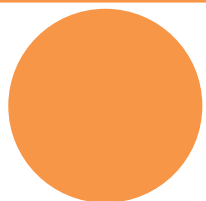
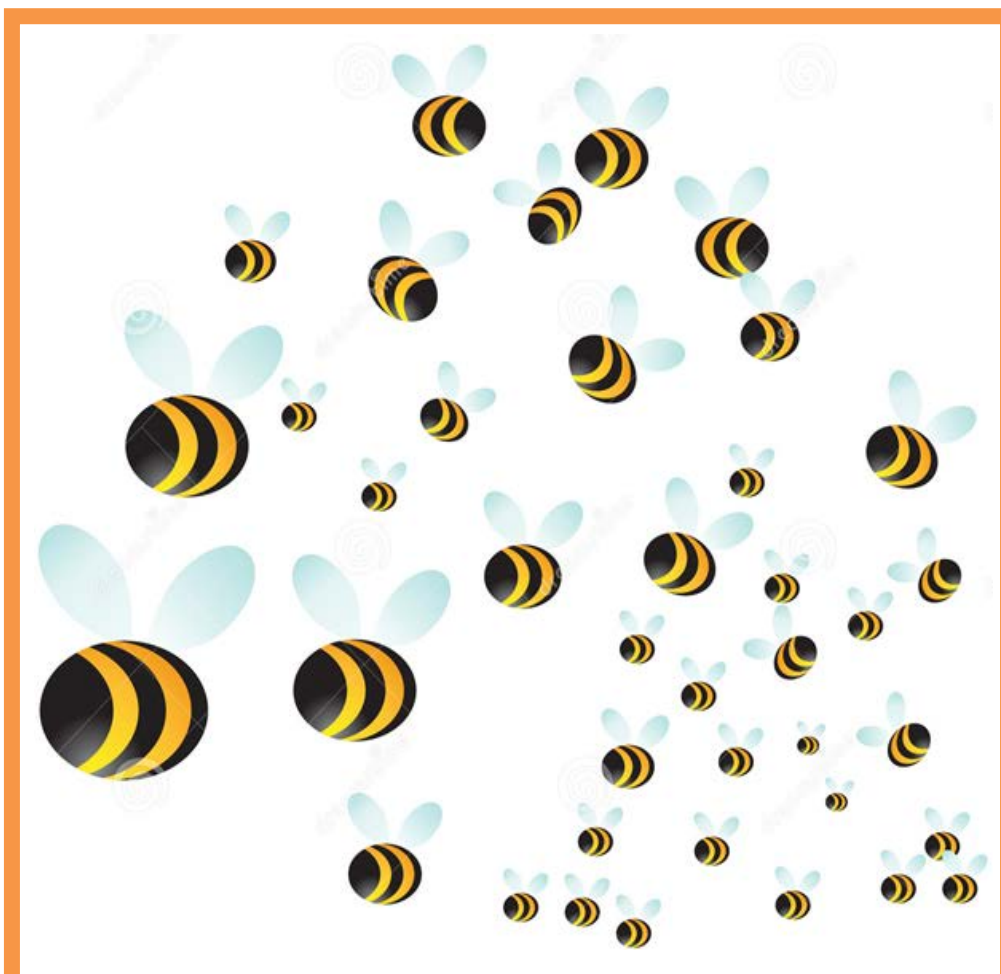
Afbeelding 1

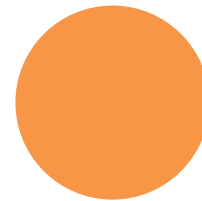
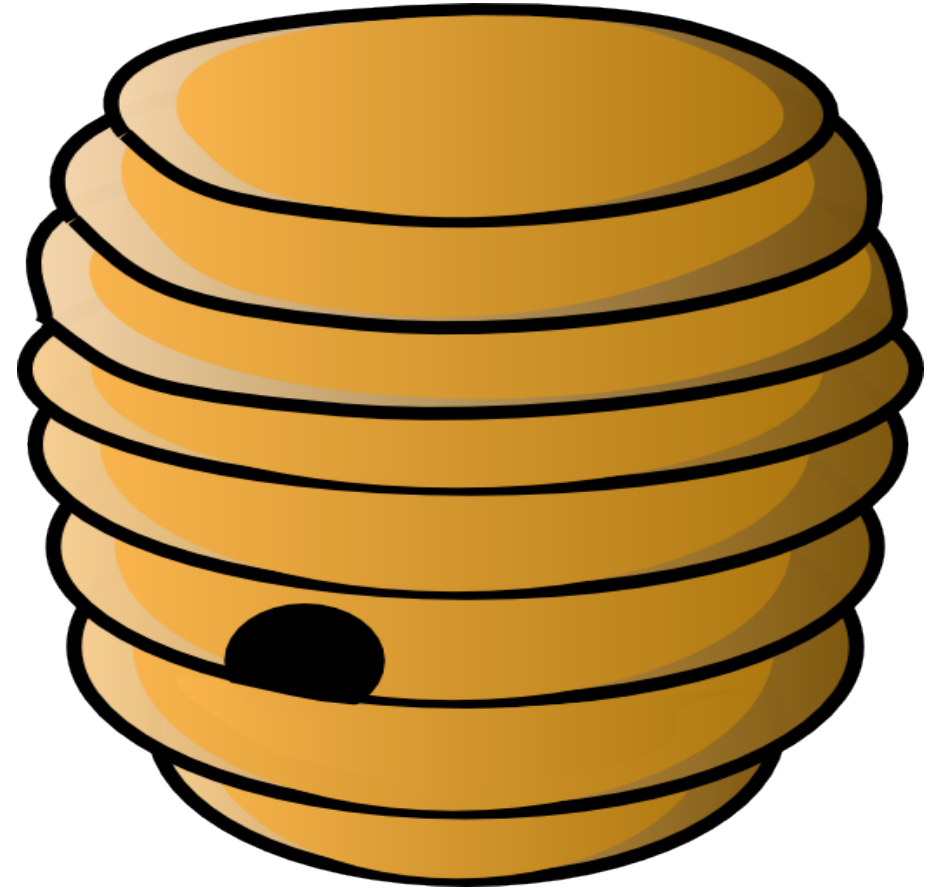
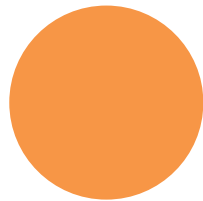
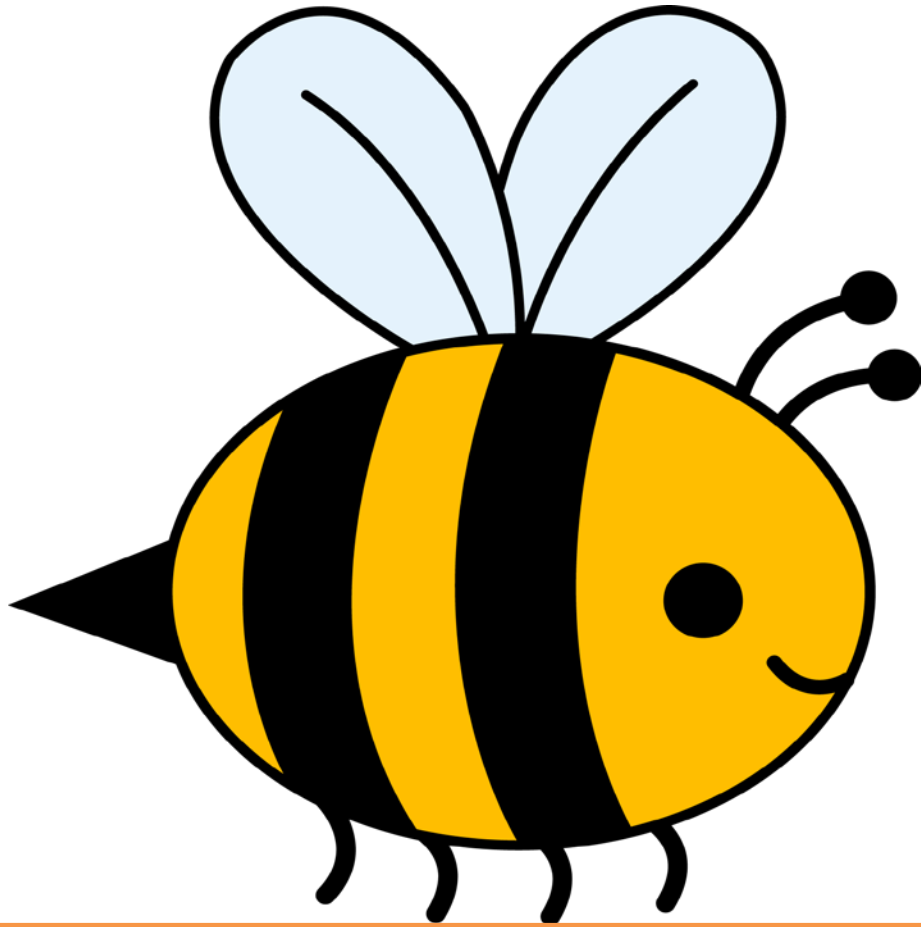

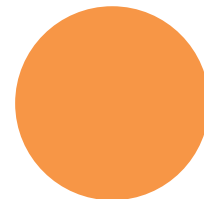
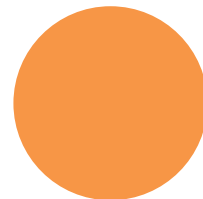
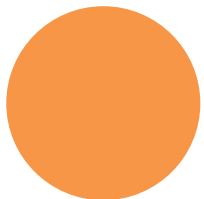
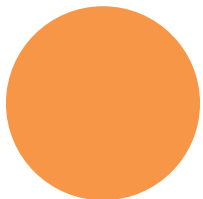
Afbeelding 2

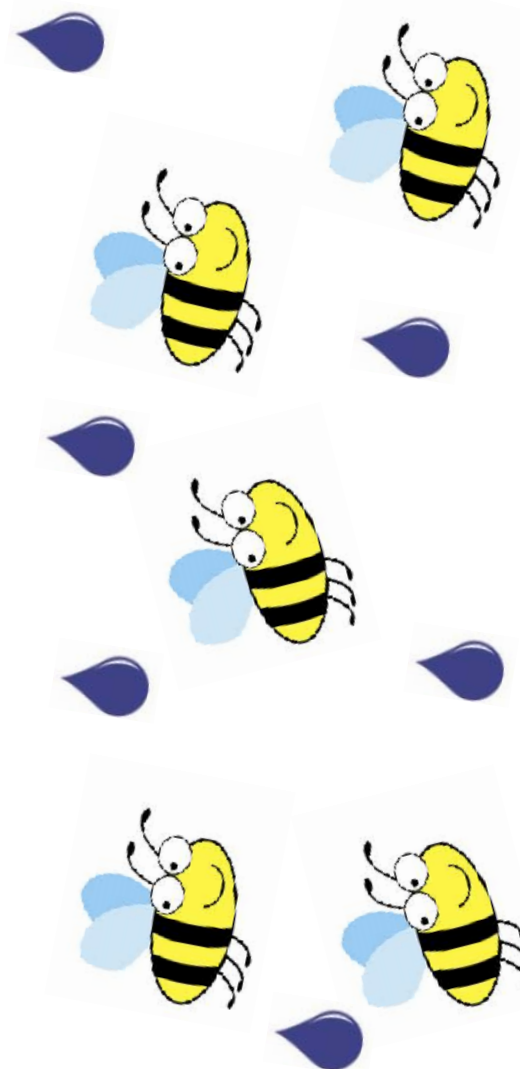
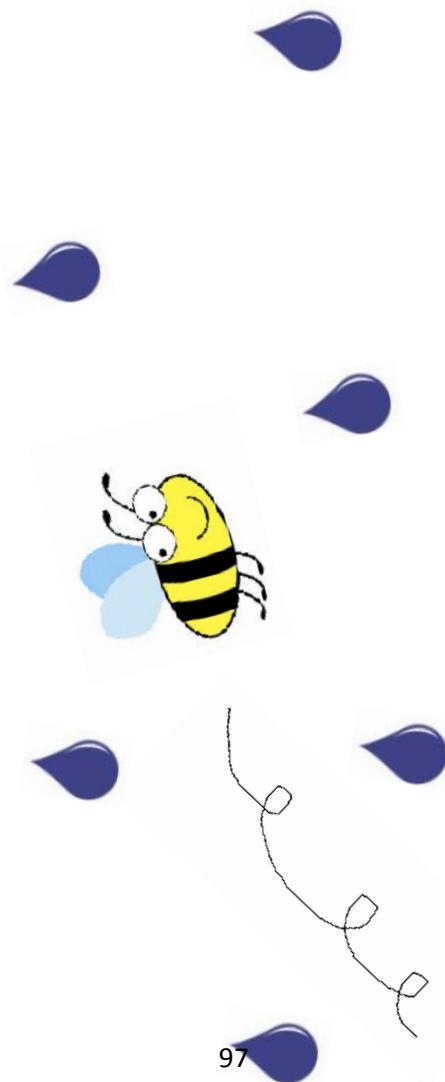
Afbeelding 3

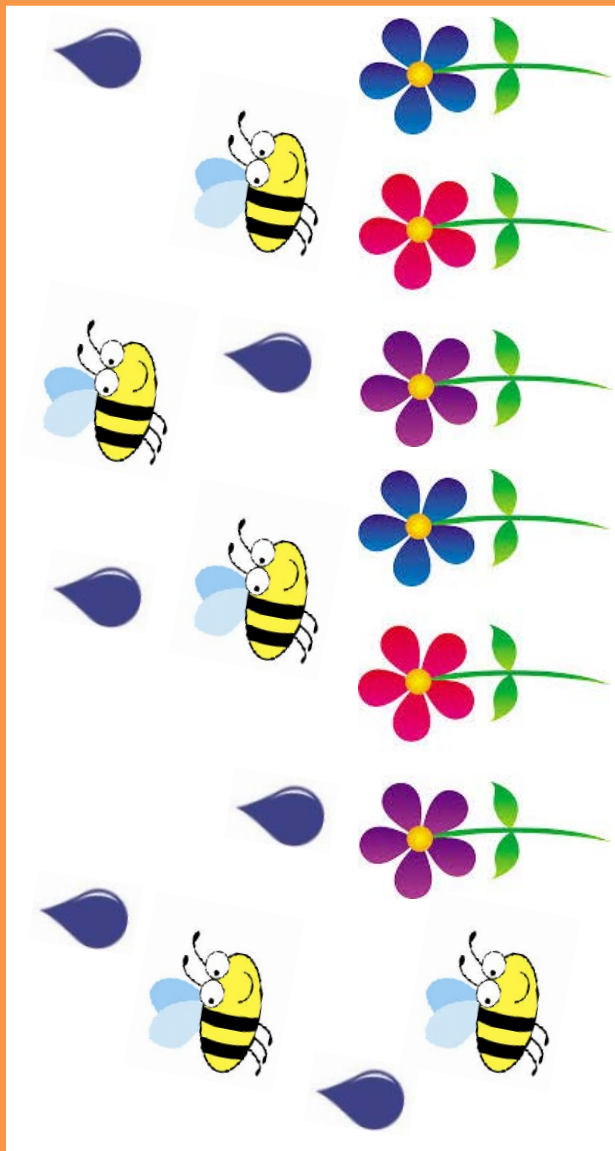

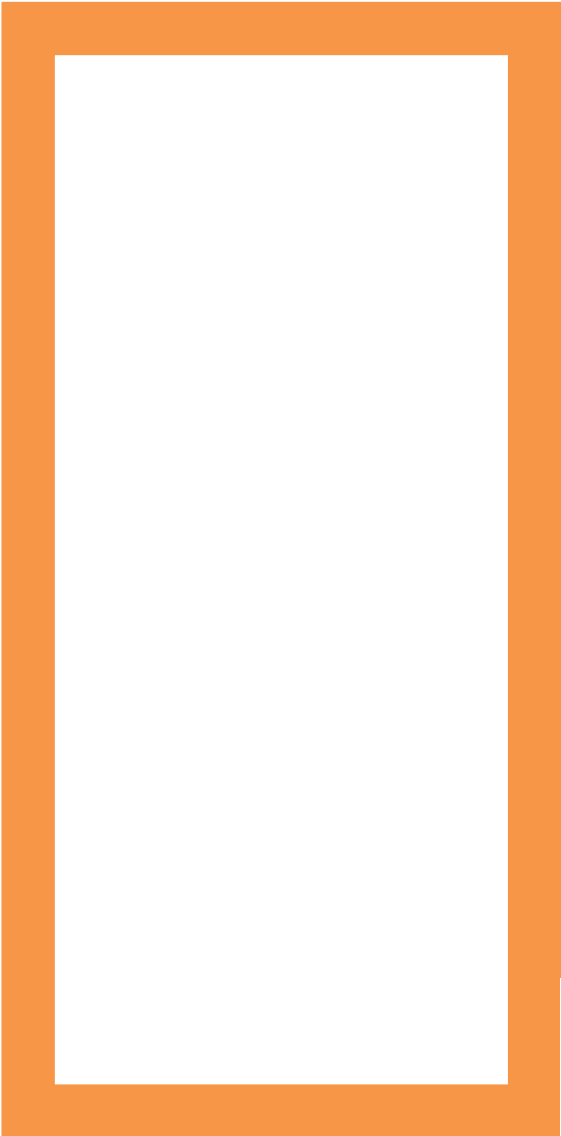

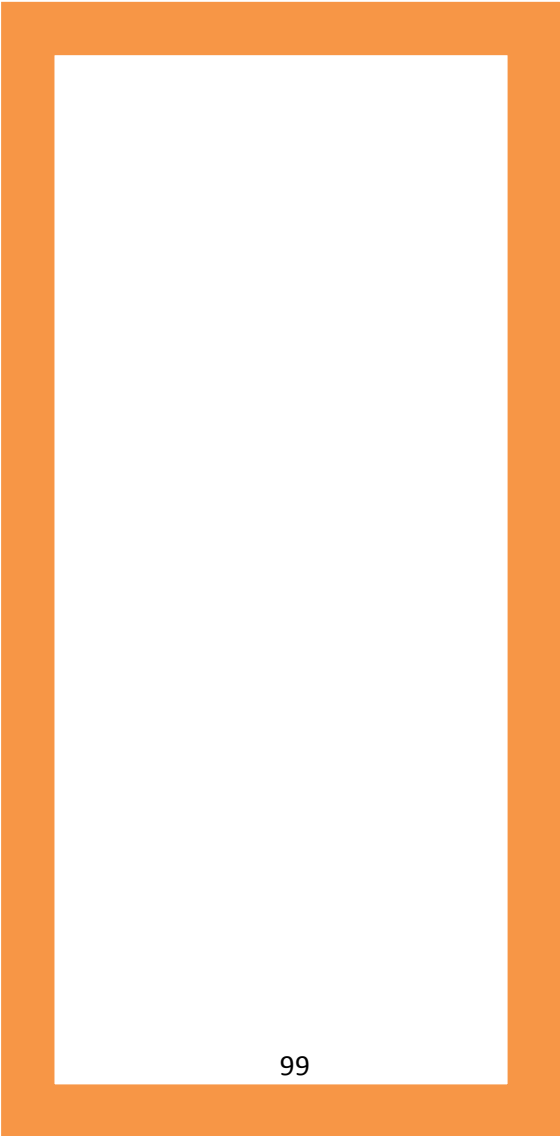
Bijlage 8.5

Afbeelding 1

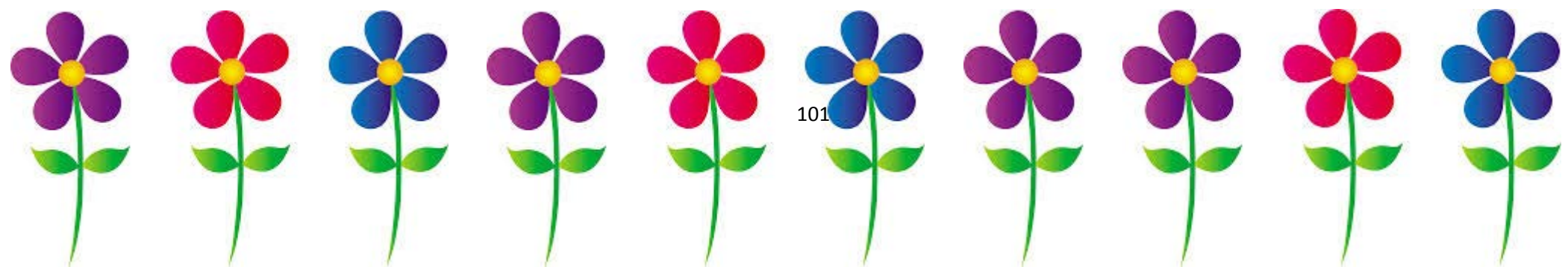
Afbeelding 2

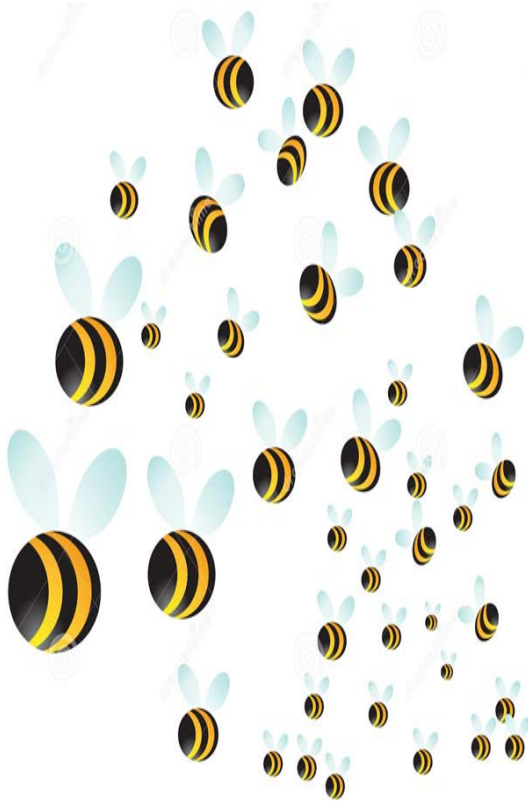
Bijlage 8.7

Bijlage 8.8

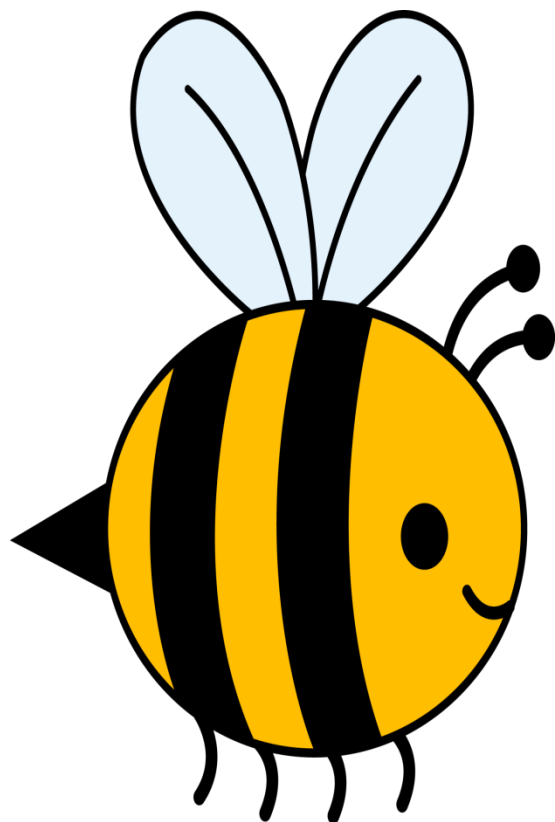
zwerm bijen

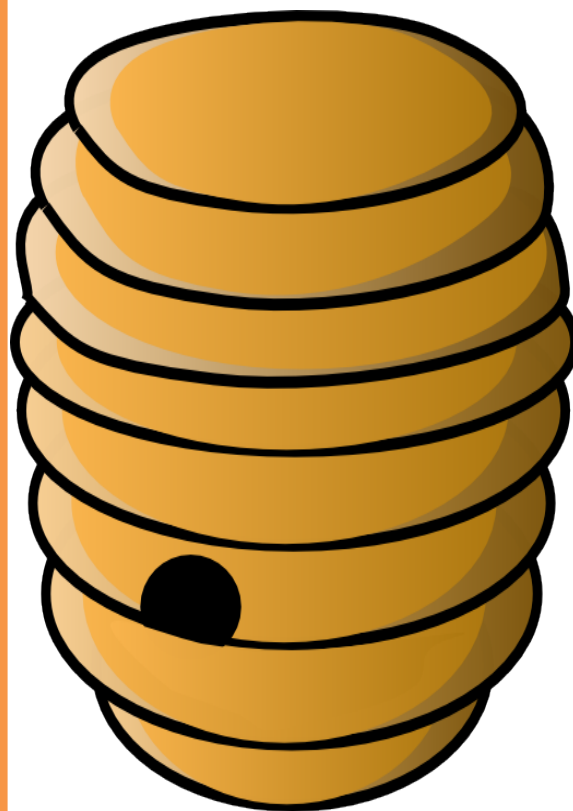
koningin

honing

bij

korf

nectar

Bijlage 10

Feedback: David.

1	Schenkt het model voldoende aandacht aan muziekonderwijs?
	Ja, dat lijkt me wel.
2	Schenkt het model voldoende aandacht aan woordenschatonderwijs?
	Ja, maar het verschil tussen semantiseren en consolideren is niet zo duidelijk in het schema. Eigenlijk zijn het allemaal oefeningen, dus consolideren. Hoe kun je écht semantiseren met muziek? Vind ik zelf ook lastig...
3	Past de inhoud van het model bij de behoeftes van het jonge kind (groep 1 en 2)?
	Ja, denk ik wel. Volgens mij is het ook voor andere groepen prima te gebruiken.
4	Wat zou volgens u anders moeten om de combinatie muziek en woordenschat te creëren?
	Ik denk dat docenten behoefte hebben aan concrete lesideeën en voorbeelden. Maar die komen vast voorbij in je model met thema.
5	Overig
	Je hebt boven het model gezet dat het voor groep 1/2 is, maar zou het niet ook voor alle klassen gebruikt kunnen worden? Bij semantiseren - zingen staat: * De woorden die geleerd moeten worden in het hoofd zingen. Dit begrijp ik niet helemaal. Bij consolideren staat onder zingen en bewegen: (woordenschat)woord. Wat bedoel je daarmee? Is mij niet duidelijk. Misschien kun je nog meer doen met de woordmuur? Zeker bij consolideren, waar hij ook als aandachtspunt wordt genoemd.

Bijlage 11

Feedback: David.

1	Sluit het voorbeeldthema aan op het themaloze model?
	Jazeker.
2	Schenkt het model voldoende aandacht aan muziekonderwijs?
	Ja, maar Muziekactiviteit op blz. 1 is niet ingevuld. Wat zou je daar (willen/moeten/kunnen) invullen?
3	Schenkt het model voldoende aandacht aan woordenschatonderwijs?
	Ja, mooie woordenschatwoorden en uitbreidingswoorden!
	Wel zou ik eigenlijk in elke kolom van het schema alle woordenschatwoorden willen terugzien. Dat is nu niet altijd zo.
4	Past de inhoud van het model bij de behoeftes van het jonge kind (groep 1 en 2)?
	Ja, leuk gemaakt en mooi dat er concrete ideeën en muziekfragmenten bij worden gegeven!
	Ik denk dat leerkrachten hier enthousiast van worden en meer van dit soort ingevulde modellen willen zien (met allerlei thema's).
5	Wat zou volgens u anders moeten om de combinatie muziek en woordenschat te creëren?
	Misschien kun je in elke kolom proberen muziekfragmenten toe te voegen? Dat is nu niet zo.
6	Overig
	Bij consolideren - luisteren staat korf nectar en honing, maar daar staat niets bij? Moet je daar nog muziekfragmenten toevoegen.